

Κ Α Φ Κ Α

Τίτλος πρωτοτύπου:
NICHOLAS MURRAY
Kafka

ISBN 960-518-226-2

© 2004, Nicholas Murray

© 2005, « ΙΝΔΙΚΤΟΣ » ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Καλλιδρομίου 64, 114 73 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.88.38.007, e-mail: indiktos@indiktos.gr

NICHOLAS MURRAY

ΚΑΦΚΑ

Μετάφραση:

ΞΕΝΟΦΩΝ ΚΟΜΝΗΝΟΣ – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΥΠΡΙΩΤΗΣ

ΙΝΔΙΚΤΟΣ
ΑΘΗΝΑΙ 2005

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Υπάρχουν συγγραφείς που είναι ελάχιστα γνωστοί έξω από την δική τους πολιτισμική παράδοση και που λειτουργούν, εντός αυτού που ο Μίλαν Κούντερα αποκάλεσε στο πρόσφατο δοκίμιό του *Le rideau* (2005): «le petit contexte». Υπάρχουν άλλοι που δείχνουν να μιλούν, δίχως προσπάθεια, σε έναν ευρύτερο κόσμο, πλήρεις αυτοπεποίθησης για την εμφάνισή τους σε ό,τι αποτελεί για τον παραπάνω συγγραφέα «le grande contexte». Ο Φράντς Κάφκα είναι ίσως το ύψιστο παράδειγμα στην σύγχρονη ευρωπαϊκή λογοτεχνία ενός συγγραφέα που η φωνή του μεταφέρθηκε στους ανά τον κόσμο αναγνώστες με έναν καθ' όλα ιδιαίτερο τρόπο μέσω της μετάφρασης. Η μετάφραση υπήρξε κάτι παραπάνω από ένα απλό μέσο πρόσβασης στο έργο του. Για ποικίλους σύνθετους ιστορικούς, πολιτισμικούς και πολιτικούς λόγους, υπήρξε το μέσο δια του οποίου, από τα μέσα του 20ου αιώνα, όταν εκδόθηκε για πρώτη φορά το έργο του μετά θάνατον, απλώθηκε η φήμη του ως συγγραφέα, ακόμη και στην ίδια του την χώρα.

Ωστόσο, πρόκειται για έναν συγγραφέα που ο τόπος καταγωγής του είναι εξαιρετικής σημασίας. Είναι αδύνατο να σκεφτούμε τον Κάφκα δίχως να σκεφτούμε την Πράγα, όπου γεννήθηκε και έζησε σχεδόν ολόκληρη την ζωή του. Ο συγγραφέας που στο έργο του επισκόπησε με αγωνία το όριο μεταξύ ατομικής και κοινής εμπειρίας γεννήθηκε σε μια θνήσκουσα αυτοκρατορία, την γλώσσα της οποίας ως Γερμανός της Πράγας μίλησε και χρησιμοποίησε ως μέσο της συγγραφικής του τέχνης. Την ίδια στιγμή έζησε την γέννηση της νέας Δημοκρατίας της Τσεχοσλοβακίας, πεθαίνοντας πολύ πρόωρα για να σταθεί μάρτυρας στο ξανακύλισμα του νεογέννητου κράτους στα χέρια πρώτα της ναζιστικής και στην συνέχεια σταλινικής τυραννίας.

Ο Κάφκα, κοντολογίς, ήταν οικουμενικός, αλλά ήταν επίσης βαθιά, συχνά επώδυνα, ριζωμένος στον τόπο του. Η ιστορία της βιογραφίας του Κάφκα είναι ή ιστορία της σταδιακής αποκατάστασης των ιστορικών συμφραζομένων, έτσι ώστε να μπορέσουμε να δοῦμε καθαρότερα απ' ό,τι εκείνοι που δεξιώθηκαν πρώτοι έναν ασώματο, αφηρημένο μυθοπλάστη στις δεκαετίες του

’20 και ’30, τὸν κόσμο μέσα στὸν ὁποῖο ἔζησε, τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἦταν. Τοῦτο στὸ βιβλίο μου περιγράφεται ὡς ἡ ἀναζήτηση «ἐνὸς ἱστορικοῦ Κάφκα: ἐνὸς συγκεκριμένου ἀνθρώπου σὲ συγκεκριμένο τόπο καὶ χρόνο».

Σκοπὸς τῆς βιογραφίας μου ἦταν νὰ φιλοτεχνήσω ἕνα φρέσκο πορτραῖτο γιὰ τὸν μέσο ἀναγνώστη ποὺ εἶναι ἐνδεχομένως ἐξοικειωμένος μὲ τὸ ἔργο του, ἀλλὰ ποὺ θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ μάθει περισσότερα πράγματα γιὰ τὰ γενεσιουργὰ συμφραζόμενα. Θέλησα νὰ δώσω μιὰ ὅσο τὸ δυνατόν πληρέστερη καὶ συνεκτικότερη εἰκόνα τοῦ Φράντς Κάφκα ἀπὸ τὴν Πράγα, νὰ ὀλοκληρώσω ἕνα πορτραῖτο γιὰ τὸν 21ο αἰῶνα ποὺ θὰ ἀντλοῦσε πληροφορίες ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῆς πρόσφατης φιλολογίας, νὰ δημιουργήσω μιὰ ἐνημερωμένη καὶ περιεκτικὴ καὶ πάνω ἀπ’ ὅλα, ἐλπίζω, μιὰ εὐανάγνωστη καὶ ψυχαγωγικὴ ἀφήγηση.

Εἶναι διάστημα τὰ λόγια τοῦ Κάφκα: «Ἄφου ἐγὼ δὲν εἶμαι τίποτε ἄλλο παρὰ λογοτεχνία». Ἡ ἀφοσίωσή του στὴν γραφὴ, ἡ ἀποφασιστικότητά του νὰ ζήσει γι’ αὐτὴν, ὅποιο κι ἂν ἦταν τὸ προσωπικὸ τίμημα ποὺ ἔπρεπε νὰ πληρώσει, ἀποτελεῖ ἀπὸ πολλὲς πλευρὲς μιὰ παραδειγματικὴ ἱστορία. Συχνὰ ὑποστηρίζεται—ιδιαίτερα στὴν Ἀγγλία, ὅπου διεξάγεται ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια τώρα μιὰ ζωηρὴ δημόσια ἀντιπαράθεση σχετικὰ μὲ τὴν σκοπιμότητα τῆς λογοτεχνικῆς βιογραφίας—ὅτι ἡ ὑπερβολικὴ ἔμφαση στὸν βίο μᾶς περισπᾷ ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ὀφείλει νὰ εἶναι πρῶτιστο στὸ μυαλό μας: τὸ ἔργο καθαυτό. Στὴν περίπτωσή τοῦ Κάφκα, ὡστόσο, τὰ σύνορα ἀνάμεσα στὴν ζωὴ τοῦ συγγραφέα καὶ τὴν ζωὴ τῆς συγγραφῆς εἶναι δυσδιάκριτα. Χρειαζόμαστε πολὺ διπλωματικὸ τάκτ, κατανόηση καὶ φαντασία γιὰ νὰ διαπραγματευτοῦμε τοὺς μεταξὺ τους χώρους. Καὶ χρειαζόμαστε τὶς πληροφορίες ποὺ ἡ εὐαίσθητη, διακριτικὴ βιογραφία μπορεῖ νὰ μᾶς παράσχει.

Ἀληθεύει, σίγουρα, ὅπως μᾶς ὑπενθυμίζει τόσο πειστικὰ ὁ Προῦστ στὸ ἔργο του *Contre Saint-Beuve* (ἡ ἐπίφοβη αὐτὴ πρόκληση στὸ ἐπάγγελμα τοῦ βιογράφου) ὅτι τὸ ἔργο τοῦ συγγραφέα ἀναδύεται ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐγὼ / *l'autre moi*—ὅχι ἀπὸ τὸν ψηλό, σχολαστικὰ καλοντυμένο νεαρὸ δικηγόρο μὲ σκούρο καπέλο καὶ πανωφόρι ποὺ διασχίζει τὴν Πλατεία τῆς Παλαιᾶς Πόλης στὴν Πράγα πηγαίνοντας στὸ πρωινὸ μαγγανοπήγαδό του στὰ γραφεῖα τῆς ἀσφαλιστικῆς ἐταιρείας, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν συγγραφέα «Κάφκα» καὶ τὸ μυστηριῶδες,

ἐνίοτε τρομακτικὰ σκοτεινὸ χωνευτήρι τῆς φαντασίας μέσα στὸ ὁποῖο διυ-
λιζόταν ἡ μοναδικὴ ἀλχημεία του. Τὰ συμφραζόμενα, ὅμως, ἐξηγοῦν πολλὰ.
Ἡ γνώση τῆς ζωῆς διαφωτίζει. Ρίχνει φῶς ἀκόμη κι ἂν δὲν προσφέρει μιὰν
ἐξήγηση—ἀκόμη λιγότερο μιὰ διὰ τῆς ἐξηγήσεως ἀπλοστευση— τῆς μα-
γείας τῆς δημιουργίας. Γνωρίζοντας γιὰ τὴν γενέτειρά του, τὴν οἰκογένειά
του, τὶς ἀγγώδεις ἐρωτικές σχέσεις του, τὸν κόσμον τοῦ γραφείου του, τὴν
πάλη του μὲ τὸ φθίνον σῶμα του, τὶς ἰδιωτικές σκέψεις του γιὰ τὸ γράψιμο,
τὴν παράφορη ἀφιέρωσή του στὴν λογοτεχνία, τὶς περιόδους ἀναφυχῆς του
σὲ spas τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, τὰ ταξίδια του, τὶς φιλίες του, τὴν ἐπα-
νακάλυψη τῆς ἐβραϊκότητάς του, τὴν αἴσθηση τοῦ χιουῦμορ του, τὰ «τρελά»
τῆς υγείας του καὶ τὶς λόξεις του μὲ τὴν γυμναστική, κοντολογίς τὴν ὅλη
εἰκόνα ἐνὸς πολὺ πλούσιου καὶ παράξενου ἀτόμου, βοηθούμαστε νὰ γνωρί-
σουμε καλύτερα τὸ ἔργο τοῦ Κάφκα. Ἐπιστρέφουμε στὸ ἔργο μὲ μιὰν ὀξύ-
τερη ἐνόραση. Προσέχουμε πράγματα ποὺ δὲν θὰ εἴχαμε προσέξει προη-
γουμένως. Ἡ ἀπόλαυση καὶ κατανόησή μας βαθαίνει.

Ἐλπίζω μὲ ὅλη μου τὴν καρδιά οἱ Ἕλληνες ἀναγνώστες νὰ ἀπολαύσουν
τούτη τὴν γνωριμία μὲ τὴν ζωὴ τοῦ Κάφκα. Ὄντας μεγάλος ἐραστῆς τῆς
Ἑλλάδας καὶ τακτικὸς ἐπισκέπτης της ἐδῶ καὶ 30 χρόνια, αἰσθάνομαι ἰδι-
αίτερη χαρὰ βλέποντας τὸ βιβλίον μου δημοσιευμένο στὴν Ἑλλάδα. Στά-
θηκα ἐξαιρετικὰ τυχερὸς μὲ τοὺς δύο ἔμπειρους καὶ μὲ γνώση μεταφραστῆς
μου, τὸν Ξενοφώντα Κομνηνὸ ποὺ μετέφρασε τὰ Ἀγγλικά μου καὶ τὸν Ἀλέξ-
ανδρο Κυπριώτη ποὺ μετέφρασε ἐκ νέου ἀπὸ τὸ γερμανικὸ πρωτότυπο τὰ
ἀποσπάσματα τοῦ Κάφκα ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἀφειδῶς στὸ κείμενό μου.
Ἡ συνεργασία μας—ποὺ συμπεριέλαβε ὑπομονετικές φιλολογικὲς ἀνταλ-
λαγές, ὅπως καὶ μερικὰ ποτηράκια κρασί κάτω ἀπὸ ἕναν συγκεκριμένο πλά-
τανον στὴν Ἀθήνα—μοῦ ἔδωσε μεγάλη χαρὰ καὶ ἔδωσε τὴν δυνατότητα νὰ
ἐνσωματωθεῖ μιὰ σειρά μικρῶν τροποποιήσεων καὶ διορθώσεων στὴν ἐλλη-
νικὴ ἔκδοση ποὺ εἶναι τώρα—ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ἐξαιρετεὲς προσπάθειες
τῶν μεταφραστῶν μου—ἕνα κατὰ πολὺ βελτιωμένο κείμενο.

NICHOLAS MURRAY

Λονδίνο, 5 Σεπτεμβρίου 2005

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΩΝ

Ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Φράντς Κάφκα πού παραθέτει ὁ συγγραφέας ἔγινε ἀπὸ τὸ γερμανικὸ πρωτότυπο τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν Ἀπάντων τοῦ Φράντς Κάφκα.

Ὅσον ἀφορᾷ ἓνα μεγάλο μέρος τῶν ἀποσπασμάτων ἀπὸ γράμματα καὶ ἐπιστολές τοῦ Φράντς Κάφκα, ἡ κριτικὴ ἐκδόση τῶν ὁποίων δὲν ἔχει ὀλοκληρωθεῖ ἀκόμη, χρησιμοποιήθηκαν οἱ ἤδη ὑπάρχουσες γερμανικὲς ἐκδόσεις.

Οἱ παραπομπές τῶν ἀποσπασμάτων δίνονται σὲ ἀγκύλες, στὶς ὁποῖες ἀναφέρεται τὸ βιβλίον καὶ ἡ σελίδα τοῦ πρωτοτύπου. Σὲ περιπτώσεις πού τὸ ἀπόσπασμα βρίσκεται στὴν ἴδια σελίδα μὲ τὸ προηγούμενο ἀπόσπασμα δὲν δίνεται παραπομπή.

Γιὰ τὴν παράθεση τῶν ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὴν Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα Ἡ κρίση, Ὁ θερμαστής καὶ Ἡ μεταμόρφωση χρησιμοποιήθηκαν οἱ ἤδη ὑπάρχουσες ἐκδόσεις τῆς Ἰνδίκτου, ὅπου ἡ μετάφραση ἔχει γίνεαι ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἐκδόση τοῦ πρωτοτύπου.

Τὰ βιβλία ἀναφέρονται μὲ τίς ἐξῆς συντομογραφίες:

- B1: *Briefe 1900-1912*/1ος τόμος τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν γραμμάτων τοῦ Φράντς Κάφκα.
- B2: *Briefe 1913-1914*/2ος τόμος τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν γραμμάτων.
- B3: *Briefe 1914-1917*/3ος τόμος τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν γραμμάτων.
- BB: *Briefe 1900-1924*/Γράμματα καὶ ἐπιστολές πού ἐξέδωσε ὁ Μάξ Μπρόντ.
- BE: *Briefe an die Eltern 1922-1924*/Γράμματα στοὺς γονεῖς.
- BF: *Briefe an Felice*/Γράμματα στὴν Φελίτσε (ὅπου περιλαμβάνονται καὶ γράμματα τρίτων πρὸς τὴν Φελίτσε Μπάουερ, ἀλλὰ καὶ τὰ γράμματα τοῦ Φράντς Κάφκα στοὺς γονεῖς τῆς καὶ στὴν Γκρέτε Μπλόχ).
- BM: *Briefe an Milena*/Γράμματα στὴν Μίλενα.
- BOF: *Briefe an Ottla und die Familie*/Γράμματα στὴν Ὀττλα καὶ τὴν οἰκογένεια.

ΚΑΦΚΑ

- DL: *Drucke zu Lebzeiten / Έκδοθέντα ἐν ζωῇ.*
DP: *Der Proceß / Ἡ δίκη.*
DS: *Das Schloß / Ὁ πύργος.*
DV: *Der Verschollene / Ὁ ἀγνοούμενος.*
NSFI: *Nachgelassene Schriften und Fragmente I / Γραπτὰ καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ κατάλοιπα I.*
NSFII: *Nachgelassene Schriften und Fragmente II / Γραπτὰ καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ κατάλοιπα II.*
TB: *Tagebücher / Ἡμερολόγια.*
EP: *Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα.*
OG: *Οἱ γιοί («Ἡ κρίση»-«Ὁ θερμαστής»-«Ἡ μεταμόρφωση»).*

Σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ διευκολυνθεῖ τὸ ἑλληνικὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ ἀναφέρονται σὲ σημειώσεις στὸ ὑποσέλιδο πολλὲς ἑλληνικὲς ἐκδόσεις στὶς ὁποῖες περιλαμβάνονται τὰ ἔργα γιὰ τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος στὴν παροῦσα βιογραφία. Στὸ τέλος τοῦ βιβλίου δίνεται καὶ συγκεντρωτικὸς κατάλογος μὲ ἐκδόσεις ἔργων τοῦ Φράντς Κάφκα στὰ Ἑλληνικά.

Ἐφοῦ ἐγὼ δὲν εἶμαι τίποτε ἄλλο παρὰ λογοτεχνία.
Da ich nichts anderes bin als Litteratur.

ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

Μέσ' ἀπ' τὸ γράψιμό μου κρατιέμαι βέβαια στὴ ζωὴ ἐγώ.
Durch mein Schreiben halte ich mich ja am Leben.

ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

Ἐν γένει εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ποὺ θέλει μόνο τὸ ἀπόλυτο,
τὸ ἔσχατο στὰ πάντα.

*Überhaupt ist er ein Mensch, der nur das Unbedingte will,
das Äußerste in Allem.*

ΜΑΞ ΜΠΡΟΝΤ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΠΡΑΓΑ

1.

Στὴν πύλη τοῦ Νέου Ἑβραϊκοῦ Νεκροταφείου, στὸ προάστειο Strašnice τῆς Πράγας, ἓνας λιπόσαρκος καὶ ἀρχαϊκὸς ἐπιστάτης προβάλλει γιὰ νὰ ὑποδεχθεῖ τὸν ἐπισκέπτη. Γνέφει πρὸς τὴν μεριὰ ἑνὸς κουτιοῦ ἀπὸ χαρτόνι, τοποθετημένου πάνω σὲ ἓνα καρεκλάκι, ἀπ' ὅπου καλεῖσαι νὰ πάρεις ἓνα γάρτινο yarmulke ἢ σκουφάκι. Μὲ ἓνα ξερὸ χαμογόλο, δέχεται, τοῦτο τὸ τσουχτερὰ κρῦο πρωινὸ τοῦ Φεβρουαρίου, ὡς ὑποκατάστατο ἓναν μάλλινο σκουφο. Πάνω ἀπὸ τὸν ὤμο του, εἶναι ἀδύνατο νὰ σοῦ διαφύγει μίᾳ λευκῇ, λεκιασμένη πινακίδα ἀπὸ σμάλτο, ὅπου, πάνω ἀπὸ ἓνα λεπτὸ μαῦρο βέλος διαβάζεις: DR FRANZ KAFKA.

Ἦταν μίᾳ μέρα μουντὴ σὰν κι αὐτὴν —παρὰ τὴν ἐποχὴ— ἀργὰ τὸ ἀπόγευμα τῆς 11ης Ἰουνίου 1924, ὅταν ὁ δόκτωρ τῆς Νομικῆς ἐνταφιάστηκε ἐδῶ, ἀνάμεσα στὶς σκοτεινές, πλούσια διακοσμημένες ταφόπετρες τῶν ἑβραίων ἀστῶν τῆς Πράγας. Φθάνοντας στὸν τάφο, στὸ τέλος ἑνὸς χαλικόστρωτου μονοπατιοῦ, μένει κανεὶς κατάπληκτος μπροστὰ στὴν διαφορά του: μίᾳ γκρίζα, ὀξύληκτη, κυβιστικὴ στήλη μὲ ρομβοειδεῖς ἕδρες, πάνω στὴν ὁποία εἶναι χαραγμένα τὰ ὀνόματα τοῦ Κάφκα καὶ τῶν γονιῶν του, τῶν ὁποίων προηγήθηκε στὸν τάφο. Μὲ τὴν λιτότητα στὴν μορφὴ τῆς, τὴν ἀνάλαφρη συμμετρία τῆς, τὴν σεμνή, ἀλλὰ καθ' ὅλα πρωτότυπη παρουσία τῆς, δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι πιὸ ταιριαστὸ μνημεῖο γιὰ ἓνα συγγραφέα πού ἡ μοναδικὴ ἰδιοφυΐα του συνεχίζει νὰ σαγηνεύει τὸν κόσμον καὶ νὰ φέρνει σὲ ἀμηχανία τὶς ἐρμηνευτικὲς του προσπάθειες.

Εἶναι ἀδύνατο νὰ μείνει κανεὶς γιὰ καιρὸ στὴν Πράγα, ὅπου γεννήθηκε καὶ ὅπου ἔζησε ὀλόκληρο σχεδὸν τὸν σύντομον βίον του ὁ Κάφκα, δίχως νὰ συνειδητοποιήσῃ πόσο δεμένος εἶναι μὲ τὸν τόπον αὐτὸ ἀλλὰ καὶ πόσο ὁ τόπος αὐτὸς εἶναι δεμένος μ' ἐκεῖνον. «Ὁ Κάφκα ἦταν ἡ Πράγα καὶ ἡ Πράγα ἦταν ὁ Κάφκα», δήλωσε ὁ φίλος του Johannes Urzidil¹. Ὡστόσο, ἡ Πράγα εἶναι τώρα ἡ πρωτεύουσα τῆς Δημοκρατίας τῆς Τσεχίας, ἑνὸς ἀνεξάρτη-

1. JOHANNES URZIDIL, *Da geht Kafka*, 1965.

του κράτους τῆς νέας Εὐρώπης, πού δὲν μιλά πιά τὴν γλῶσσα στὴν ὁποία ἔγραψε ὁ Κάφκα. Γεννήθηκε στὰ 1883, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς μείζονες πόλεις τῆς Αὐстроουγγρικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐπίσημη γλῶσσα τῆς ὁποίας ἦταν ἐκείνη τῆς Δυναδικῆς Μοναρχίας τῶν Ἀψβούργων, τὰ Γερμανικά. Καὶ ὁ Κάφκα ἦταν ἑβραῖος σὲ μιὰ πόλη, ὅπου οἱ Ἑβραῖοι ἦσαν σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν ἐκγερμανισμένοι. Τούτη θὰ ἦταν ἤδη ἀπὸ μόνη της μιὰ ἀρκετὰ περίπλοκη ἀφετηρία γιὰ ὁποιοδήποτε συγγραφέα, ἀλλὰ γιὰ τὸν Κάφκα ὑπῆρχαν μύριες ἐπιπλέον ἐντάσεις πού συνέβαλαν τόσο στὴν περιπλοκότητα τῆς τέχνης του ὅσο καὶ στὸ ἄλλο καὶ τὴν ἀγωνία τῆς ζωῆς του. Τὸ μόνο πού ἐπιθυμοῦσε ἦταν νὰ γράφει. «Ἄφου ἐγὼ δὲν εἶμαι τίποτε ἄλλο παρὰ λογοτεχνία» [BF, 227], βεβαίωνε. Ὁ κόσμος, ὅμως, ὄρθωσε μπροστά του μιὰ σειρά ἐμπόδια: μιὰ ἀνευμενῆ πρὸς τὶς κλίσεις του οἰκογένεια, μιὰ ἀπαιτητικὴ ἐπαγγελματικὴ σταδιοδρομία, κακὴ ὑγεία, καὶ τὴν διαρκῶς ἀπομακρυνόμενη προοπτικὴ ἑνὸς γάμου τὸν ὁποῖο λαχταροῦσε. Τὸ ἰδιαιτέρου ἄρωμα τῶν βιβλίων του –τὸ πάγκοινο σήμερα πιά «καφκικὸ» στοιχεῖο– ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴν αἴσθησή αὐτή, ὅτι εἶναι ἄστεγος, ἀνίκανος νὰ βρεῖ κατάλυμα σὲ ἕνα μυστηριωδῶς ἀνταγωνιστικὸ κόσμο. Ἀπὸ ἐνοχλή, ἀλλὰ ὅπως ὁ Γιόζεφ Κ. στὴν *Δίκη* / *Der Proceß* ἐνίωθε τὸν ἑαυτό του κατηγορούμενο δίχως ἐπίσημη κατηγορία, ἐγκληματία δίχως ἐγκλημα. Ἀπὸ ἀποκλεισμό, σὰν τὸν χωρομέτρη πού δὲν μπορεῖ νὰ διαρρήξει τὰ δυσεξιχνίαστα πρωτόκολλα τοῦ Πύργου / *Das Schloß* γιὰ νὰ τεθεῖ στὴν τροχιά του. Ἀπὸ ἐλπίδα γιὰ μιὰ καινούργια ζωὴ καὶ μιὰ προσωπικὴ ἀνάπλαση, ὅπως ὁ ἥρωας τοῦ ἔργου Ὁ ἀγνοούμενος² / *Der Verschollene*. Ἀπὸ τὸν πόνο τοῦ αὐτοσπαραγμοῦ: τὸ ὄνειρο νὰ βλέπει κάποιος τὸν ἑαυτό του νὰ μεταμορφώνεται σὲ ἕνα ἀποκρουστικὸ καὶ τερατῶδες πλάσμα. Καὶ ἐντέλει ἀπὸ μιὰ τελειωτικὴ ἀσθένεια πού ἔβαλε τελεία καὶ παύλα σὲ κάθε ἐλπίδα.

Θὰ ἦταν ὥστόσο μιὰ καρικατούρα, ἂν βλέπαμε τὸν Κάφκα σὰν ἕνα

2. FRANZ KAFKA, Ὁ ἀγνοούμενος (Ἀμερικὴ), μτφρ. Βασίλης Πατέρας, ἐκδ. Ροές, 2004. Μὲ τὸν τίτλο «Ἀμερικὴ» περιλαμβάνεται στὸ FRANZ KAFKA, Ἡ μεταμόρφωση-Ὁ πύργος-Ἀμερικὴ, μτφρ. Βασίλης Τομανᾶς, ἐκδ. Ἐξάντας, 1989.

τρεμουλιάρη νευρασθενικό, σὰν κάποιον πού τὸ μόνο πού ἤξερε ἦταν νὰ ὑποφέρει. Ἡ ἤσυχη, στοχαστική, μοναχική προσωπικότητά του διέχεε ἐπιπλέον ζεστασιά, πνεῦμα, ἀγάπη γιὰ τὴν ζωὴ, ὅπως καὶ μιὰ ἐπίγνωση τῶν πόνων τῆς. Εἶχε φίλους, ἀνῆκε σὲ ἓναν ζωντανὸ καὶ πλούσιο σὲ ἐρεθίσματα κύκλο ἀξιόλογων συγγραφέων καὶ διανοουμένων τῆς Πράγας· ἦταν ἐπιτυχημένος στὴν καριέρα του καὶ δημοφιλῆς μεταξὺ τῶν συναδέλφων του· ἀπολάμβανε τὶς ἀποδράσεις του στὴν ἐξοχὴ καὶ τὶς ἐκτὸς σπιτιοῦ ἐνασχολήσεις του· ἔχαιρε μιᾶς σεμνῆς, ἀλλὰ ἀξιοζήλευτης φήμης ὡς συγγραφέας, ἔστω κι ἂν τὰ μείζονα μυθιστορήματά του παρέμειναν ἀδημοσίευτα ὅσο ζοῦσε· καὶ ἦταν ἐλκυστικὸς στὶς γυναῖκες καὶ χαιρόταν τὴν συντροφιά τους. Ὅσο κι ἂν βασανίζόταν ἀπὸ προσωπικούς φόβους καὶ μοναχικὰ ἄγχη, ἀγαπήθηκε ἀπὸ ὅλους ὅσοι ἤλθαν σὲ ἐπαφὴ μαζί του.

Τὰ χρόνια πού ἀκολούθησαν τὸν θάνατό του, ὅταν ἐδραιωνόταν ἡ θέση του στὴν παγκόσμια λογοτεχνία, ἀνέκυψε ἡ συνήθεια νὰ ἀντιμετωπίζεται ὁ Κάφκα ὡς ἓνας οἰονεὶ θρησκευτικὸς συγγραφέας, ὡς ἓνας ἀλληγοριστῆς θρησκευτικῶν θεμάτων, ἓνας σύγχρονος *Everyman*³. Ταυτόχρονα ἀναδύθηκε ἓνας κάπως ἀφηρημένος Κάφκα, πολὺ προσφυῆς στὶς ψυχικὲς διαθέσεις τῶν εὐρωπαϊῶν καὶ ἀμερικανῶν διανοουμένων τῶν μέσων τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Ὅπαδοὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ παραλόγου καὶ ὑπαρξιστῆς τὸν ρούφηξαν μὲ μεγάλη ὄρεξη. Σιγά-σιγά, ὅμως, στὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ἄρχισε νὰ διαμορφώνεται μιὰ πλουσιότερη σὲ ἀποχρώσεις εἰκόνα τοῦ Κάφκα. Ἡ ἄγνοια γιὰ τὸ πνευματικὸ κλίμα καὶ τὸ περιβάλλον μέσα στὸ ὁποῖο ἔζησε στὴν Πράγα, γιὰ τὸν ἐβραϊσμό του, γιὰ λεπτομέρειες τῆς προσωπικῆς ζωῆς του, ἀντισταθμίστηκε ἀπὸ μιὰ συρροὴ ἐνημερωμένων μελετῶν καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση ἐπιστολῶν καὶ ἡμερολογίων πού συμπλήρωσαν τὴν εἰκόνα ἐνὸς ἱστορικοῦ Κάφκα: ἐνὸς συγκεκριμένου ἀνθρώπου σὲ συγκεκριμένο τόπο καὶ χρόνο.

Αὐτὸς εἶναι ὁ Κάφκα πού παρουσιάζεται στὴν βιογραφία τούτη. Ἀναπόδραστα, ἡ ἱστορία πρέπει ν' ἀρχίσει στὴν Πράγα.

3. [Σ.τ.Μ.]: Ἀλληγορικὸ πρόσωπο στὸ ἠθοπλαστικὸ θεατρικὸ ἔργο τοῦ 15ου αἰῶνα *The summoning of Everyman*.

Μιά μέρα, φθινόπωρο τοῦ 1920⁴, ὁ Κάφκα πλησίασε στοῦ παράθυρο τοῦ διαμερίσματος τῶν γονιῶν του στοῦ πολυτελῆς μέγαρο Ooppelthaus, στήν καρδιά τῆς Πράγας. Στράφηκε πρὸς τὸν σύντροφό του στοῦ δωμάτιο, τὸν ἑβραῖο λόγιο Friedrich Thieberger πού ἦταν ὁ δάσκαλός του στὰ ἑβραϊκά, ἔκανε μὲ τὸ χέρι του μερικὲς κυκλικὲς κινήσεις καὶ δῆλωσε: «Μέσα σ' αὐτὸν τὸν μικρὸ κύκλο περικλείεται ὁλόκληρη ἡ ζωή μου»⁵. Ἀπὸ τὸ παράθυρο μποροῦσε νὰ δεῖ τὴν Πλατεία τῆς Παλιᾶς Πόλης (Altstädter Ring) καὶ τὴν Niklasstraße (ἢ Mikulášská)⁶, καθὼς καὶ τὸ σχολεῖο του, τὸ πανεπιστήμιό του καὶ τὸ γραφεῖο του.

Στέκοντας σήμερα στὴν πλατεία, εἶναι δυνατὸν νὰ ξαναζωντανέψει κανεὶς τὴν ἐπισκόπηση τοῦ Κάφκα. Κοιτάζοντας ἀνατολικά ἀπὸ τὸ μέγαρο Ooppelthaus (στὴν βόρεια ἄκρη τῆς πλατείας) μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ τὴν καταποικιλτῆ, μπαρόκ πρόσοψη τοῦ Palais Kinsky. Στὴν γωνία δεξιᾶ μας, στοῦ ἰσόγειο, ὅπου σήμερα στεγάζεται τὸ Βιβλιοπωλεῖο Κάφκα, βρισκόταν ἀπὸ τὰ 1912 καὶ μετὰ, τὸ ἐμπορικὸ τοῦ πατέρα του. Πίσω ἀπὸ τὸ κτήριο ἦταν τὸ Γερμανικὸ Γυμνάσιο, ὅπου ὁ Κάφκα φοιτοῦσε ὡς μαθητῆς. Τὸ βλέμμα μας τώρα ταξιδεύει νότια στὴν γωνία τῆς πλατείας ὅπου ἡ Celetná (ὁ Κάφκα θὰ πρέπει νὰ τὴν γνώριζε ὡς Zeltnergasse) ὁδηγεῖ πέρα ἀπὸ τὴν πλατεία πρὸς τὴν κατεύθυνση ὅπου βρίσκονταν δύο ἀπὸ τὰ οἰκογενειακὰ σπιτία καὶ ἡ παλαιότερη θέση τοῦ μαγαζιοῦ. Κοιτάζοντας ἐν συνεχείᾳ τὴν νότια πλευρὰ τῆς πλατείας, βλέπουμε τὸ μέγαρο πού ὀνομάζεται «Ὁ Μονόκερως», ὅπου ὁ Κάφκα σύχναζε ὡς φοιτητῆς στοῦ περιφέρημο σαλόνι τῆς Berta Fanta. Ἡ πλευρὰ αὐτῆ τῆς πλατείας συναντᾷ τελικὰ τὴν ἀρχὴ μιᾶς μικρότερης πλατείας, τὴν Malé náměstí, ὅπου ἀνοίγοντας δρόμο μέσα ἀπὸ τὰ πλήθη τῶν τουριστῶν πού παρακολουθοῦν νὰ πηγαινοέρχονται οἱ φιγούρες πάνω στοῦ

4. Γιὰ τὴν ἡμερομηνία τοῦ συμβάντος αὐτοῦ, πού ἀναφέρεται συχνά, βλέπε: KLAUS WAGENBACH, *Kafka's Prague: A Travel Reader*, 1996, σελ. 65.

5. «In diesem kleinen Kreis... ist mein ganzes Leben eingeschlossen», «*Als Kafka mir entgegenkam...*» *Erinnerungen an Franz Kafka*, ἐκδ. Hans-Gerd Koch, 1995, σελ. 126. Στὸ ἐξῆς EK.

6. Ἡ Altstädter Ring εἶναι σήμερα γνωστὴ ὡς Staroměstské náměstí· ἢ Niklasstraße μετονομάσθηκε σὲ Pařížská třída (ὁδὸς Παρισίων).

περίφημο Ρολόι τῶν Ἀποστόλων τοῦ Παλαιοῦ Δημαρχείου, βλέπει κανεὶς τὸ Μέγαρο Minuta μὲ τὸ περίτεχνο ἐξωτερικό του *sgraffito* – ἄλλη μιὰ προσωρινή ἐστία γιὰ τὴν ἀεικίνητη οἰκογένεια Κάφκα. Ἐπιστρέφοντας πίσω στὴν κυρίως πλατεία, ἕνας σύντομος περίπατος κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς σὲ φέρνει στὴν βορειοδυτικὴ γωνία, ὅπου μπορεῖς νὰ δεῖς ὅ,τι ἔχει ἀπομείνει (ἢ παλαιὰ μόνο εἴσοδος) ἀπὸ τὸ σπίτι ὅπου γεννήθηκε ὁ Κάφκα καὶ ὅπου τώρα στεγάζεται ἡ Ἐκθεση Κάφκα. Διαθέτοντας λίγο ἀκόμη χρόνο, μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς περὶ τὰ περισσότερα κτήρια ποὺ συνδέονται μὲ τὸν Κάφκα στοὺς γύρω δρόμους τῆς Παλιᾶς Πόλης⁷. Ἀποτελεῖ μιὰ ἐκπληκτικὴ φυσικὴ ὑπόμνηση γιὰ τὸ ρίζωμα σὲ ἕνα τόπο ἑνὸς συγγραφέα, ἢ φαντασία τοῦ ὁποῖου ξεπερνοῦσε κάθε σύνορο.

Οἱ ρίζες, ὥστόσο, τοῦ Κάφκα δὲν εἶχαν πιάσει γερά. Μπορεῖ νὰ εἶχε ζήσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του στὴν Πράγα, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἔνωσε ἐντελῶς ἄνετα ἐκεῖ – ἂν καὶ δὲν εἶναι εὐκολο νὰ φανταστῆ κανεὶς ὁποιοδήποτε τόπο, ὅπου ὁ Κάφκα θὰ αἰσθανόταν σὰν στὸ σπίτι του. Ἐχοντας τὶς καταβολὲς ἑνὸς Γερμανοεβραίου τῆς Πράγας, κατὰ τὶς ἔσχατες ἡμέρες τῆς Αὐτοκρατορίας τῶν Ἀψβούργων, βίωνε ἀναπόφευκτες τριβὲς ποὺ εἶχαν τὴν προέλευσή τους στὸ γεγονός ὅτι ἀνῆκε σὲ ἕνα γκέτο μὲ ἀόρατα τείχη, ὅπως ὀνομάστηκε⁸.

Οἱ Κάφκα δὲν προέρχονταν ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ γκέτο τῆς Πράγας ποὺ σαρώθηκε τελικὰ ὅσο ζοῦσε ὁ συγγραφέας σὲ μιὰ ἀδίστακτη ἐπιχείρηση ἐκκαθάρισης φτωχογειτονιῶν. Ἦσαν Ἑβραῖοι τῆς ὑπαίθρου – *Dorfjuden* – ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ ἐνδοχώρα τῆς νότιας Βοημίας. Ὁ παπποὺς τοῦ Κάφκα Jacob (1814-89) ἦταν σφαγέας καὶ κρεοπώλης στὸ τσεχόφωνο χωριὸ Wossek – τὸ σημερινὸ Osek – κοντὰ στὸ Strakonice. Τὸ Osek τὰ χρόνια

7. Ὁ ἀφοσιωμένος στὸν Κάφκα περιηγητὴς θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσει τὸ προαναφερθὲν ἔργο τοῦ Wagenbach, ὅπως καὶ ἐκεῖνο τοῦ HAROLD SALFELLNER, *Franz Kafka and Prague*, 2002.

8. Βλ. PAVEL EISNER, *Franz Kafka and Prague*, 1950, σελ. 21. Ἕνα σύντομο, ἀλλὰ διεισδυτικὸ δοκίμιο ποὺ φέρνει στὸ φῶς τὶς φυλετικὲς καὶ πολιτισμικὲς ἐντάσεις τῆς Πράγας τοῦ Κάφκα.

ἐκεῖνα εἶχε μιὰ εὐμεγέθη ἑβραϊκὴ κοινότητα καὶ οἱ Κάφκα ζοῦσαν σὲ μιὰ πάροδο γνωστὴ ὡς «Τὰ Ἑβραϊκά»· ὀκτὼ ψυχὲς σ' ἓνα χαμόσπιτο. Τὸ ἑβραϊκὸ κοιμητήριό σῶζεται ἀκόμη στὸ χωριό. Ἡ οἰκογένεια ποὺ ἡ ἱστορικός της τὴν περιγράφει ὡς «μιὰ πολὺ χαρακτηριστικὴ ἑβραϊκὴ οἰκογένεια ἀπὸ τὴν Βοημία»⁹ πιθανὸν νὰ μιλοῦσε κάποια μορφή Γίντις, ἢ «Γερμανοεβραϊκά», ὅπως ἐπίσης καὶ Τσέχινα. Τὸ ὅτι μιλοῦσαν καὶ Γερμανικὰ γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὴν ταφόπετρα τοῦ Γιάκομπ, ὅπου ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἑβραϊκὲς ἐπιγραφές, ὑπάρχει καὶ ἡ εὐχή: «Friede seiner Asche!» («Εἰρήνη στὴν τέφρα του!»)¹⁰.

Ἡ Γιάκομπ, ποὺ λέγεται πὼς ἦταν «ἓνας μεγαλόσωμος, γεροδεμένος ἄνδρας»¹¹, τὰ ἔφερνε βόλτα δύσκολα στὸ Osek, παλεύοντας σκληρὰ νὰ μεγαλώσει τὰ ἔξι παιδιὰ του μέσα στὴν φτώχεια τῆς ὑπαίθρου. Παντρεύτηκε μεγάλος, στὰ τριάντα πέντε του, τὸ 1849, ἓναν χρόνο μετὰ τὴν χαλάρωση τῶν νόμων ποὺ ἀπαγόρευαν σὲ ὅλους τοὺς Ἑβραίους, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο παιδί μιᾶς οἰκογένειας, νὰ παντρεύονται. Ἡ γυναίκα του Franziska Platowski, σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφή τῆς νύφης της, ἦταν «μιὰ ντελικάτη καὶ πολὺ ἐργατικὴ γυναίκα ποὺ παρὰ τὰ θάσσανα καὶ τὶς δυσκολίες ἀνάθρεψε καλὰ τὰ παιδιὰ της, ποὺ ἦσαν καὶ ἡ μόνη της εὐτυχία στὴν ζωὴ»¹². Εἶχε ἐπίσης στὸ χωριὸ τὴν φήμη τῆς θεραπεύτριας καὶ ὁ ἐγγονός της ἀργότερα θὰ ἀνέπτυσσε ἓνα ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν φυσικὴ ἱατρικὴ.

Τὸ τέταρτο παιδί τοῦ ζεύγους, ὁ Hermann (1852-1931), σύμφωνα μὲ τὸν παραδοσιακὸ τρόπο τοῦ αὐτοδημιουργητοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἔχανε εὐκαι-

9. ALENA WAGNEROVÁ, «Im Hauptquartier des Lärms», *Die Familie Kafka aus Prag*, 1997, σελ. 9: «sehr typischen jüdischen Familie aus Böhmen».

10. KLAUS WAGENBACH, «Wo liegt Kafkas Schloß?» στὸ *Kafka-Symposium*, 1965, Jürgen Born, ἐκδ. κ.ἀ., σελ. 169. Στὸ WAGENBACH (δὲς σημ. 64) ὑπάρχει μιὰ φωτογραφία τῆς ταφόπετρας.

11. JULIE KAFKA, χειρόγραφες σημειώσεις γιὰ τὴν οἰκογένεια. Χειρόγραφο στὴν Bodleian Library, τῆς Ὁξφόρδης, ὅπως ἐπίσης καὶ στὸ Ἀρχεῖο Γερμανικῆς Λογοτεχνίας στὸ Marbach. Ἀναδημοσιεύονται στὸ WAGNEROVA, ὁ.π., παρ. σημ. 9, σσ. 44-47: «ein grosser starker Mann»· παραπομπὲς στὶς σημειώσεις στὸ KLAUS WAGENBACH, *Kafka*, 1964.

12. Στὸ ἴδιο, «Sie war eine zarte und fleißige Frau...ihr einziges Glück im Leben».

ρία να θυμίζει στα παιδιά του τις κακουχίες που υπέφερε και που αναμφιβόλως ήσαν αυθεντικές.

«Είναι δυσάρεστο να κάθομαι ν' ακούω, όποτε ο πατέρας με ακατάπαυστες μπηχτές για την ευτυχισμένη κατάσταση των σύγχρονων ανθρώπων και πρό πάντων των παιδιών του μιλάει για τὰ πάθη που έπρεπε να υπομείνει στη νιότη του» [TB, 323], έγραψε ο Κάφκα στο ήμερολόγιό του σε ηλικία 28 ετών.

«Κανένας δέν αρνεϊται ότι για χρόνια ειχε λόγω ανεπαρκούς χειμερινοῦ ρουχισμού ανοιχτές πληγές στα πόδια, ότι συχνά πεινούσε, ότι από 10 χρόνων κιόλας αναγκαζόταν ακόμη και τόν χειμώνα και πολύ νωρίς τὸ πρωί να διασχίζει τὰ χωριά σπρώχνοντας ένα καροτσάκι [παραδίδοντας “καθαρό” κρέας] – μόνο πού, πράγμα που δέν θέλει να καταλάβει, αυτά τὰ σωστά γεγονότα σε συνδυασμό με τὸ περαιτέρω σωστό γεγονός, ότι ἐγὼ δέν τὰ υπέφερα ὄλ' αυτά, μήτε κατά διάνοια επιτρέπουν τὸ συμπέρασμα ότι ἐγὼ ἤμουν πιὸ ευτυχισμένος ἀπ' αὐτόν, ότι αὐτός μπορεῖ λόγω ἐκείνων τῶν πληγῶν στα πόδια να ἐπαίρεται, ὥστε εὐθύς ἐξ ἀρχῆς να υποθέτει και να ισχυρίζεται ότι ἐγὼ δέν μπορῶ ν' αναγνωρίσω τὰ δικὰ του πάθη ἐκείνου τοῦ καιροῦ και ότι τελικὰ ἀκριβῶς γι' αὐτό, ἐπειδὴ δηλαδή ἐγὼ δέν πέρασα τὰ ἴδια πάθη, πρέπει να τοῦ εἶμαι ἀπεριόριστα εὐγνώμων. Πόσο ευχάριστα θ' ἄκουα, ἂν μιλοῦσε ἀδιάκοπα για τὴ νιότη του και τοὺς γονεῖς του, ἀλλὰ τὸ να τ' ακούω ὄλ' αυτά με τὸν τόνο τοῦ κομπασμοῦ και τοῦ τσακωμοῦ εἶναι βασανιστικό».

Ὁ Χέρμαν, ὁ μεγαλόσωμος, ρωμαλέος ἄνδρας που τόσο τρόμαζε τὸν εὐαίσθητο, μικρό του γιό, χτυποῦσε τὰ χέρια του και ἀναφωνοῦσε ἐρεθισμένος: «Ποιὸς τὸ μαθαίνει αὐτὸ σήμερα! Τί μαθαίνουν τὰ παιδιά!»¹³ Μερικὲς φορὲς ἔβαζε στοῦ παιχίδι και τοὺς συγγενεῖς του, ὡς ἐνισχύσεις: τὴν θεία Julie, λόγου χάρη, τὴν νεώτερη ἀδελφὴ τοῦ Χέρμαν, που εἶχε «κι

13. TB, 324. [Σ.τ.Μ.]: Αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ πατέρα ἀναφέρονται και στὴν Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα, μπφ. Ἀλέξανδρου Κυπριώτη, Ἰνδικτος, 2003 σελ. 42. Στὸ ἐξῆς ΕΠ.

αὐτὴ τὸ γιγαντιαῖο πρόσωπο ὄλων τῶν συγγενῶν ἀπ' τὴν πλευρὰ τοῦ πατέρα. Τὰ μάτια τῆς ἔχουσε μιὰ ἰδέα λάθος θέση ἢ ἀπόχρωση λίγο ἐνοχλητική. Στὰ δέκα τῆς τὴν πῆρανε μαγεύρισσα. Κι ἀναγκαζότανε μὲς στὸ κρῦο νὰ πηγαίνει μὲ τὰ πόδια νὰ πάρει κάτι μ' ἓνα μουσκεμένο φουστανάκι, τὸ δέρμα στὰ πόδια τῆς ἔσκαζε, τὸ φουστανάκι πάγωνε καὶ στέγνωνε τὸ βράδυ πιά στὸ κρεβάτι» [TB, 324]. Δὲν εἶναι ν' ἀπορεῖ κανεὶς πού ὁ Χέρμαν Κάφκα εἶχε τόσο ἰσχυρὸ κίνητρο, ὅταν ἀργότερα ἔφθασε στὴν Πράγα, νὰ προκόψει καὶ νὰ δείχνει ὅτι προκόβει, νὰ ἀναδειχθεῖ κοινωνικά, νὰ μένει σὲ «καλὲς» περιοχὲς τῆς πόλης (ἢ ἐξήγηση γιὰ ὅλες τὶς μετακινήσεις ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος στὸ ἄλλο τῆς Παλιᾶς Πόλης) καὶ νὰ προσχωρήσει στὴν γερμανόφωνη ἐλίτ. Ὁ γιὸς του θὰ εἶναι πάντα διχασμένος μεταξὺ θαυμασμοῦ γιὰ τὴν πρακτικὴ σοφία καὶ δύναμη τοῦ πατέρα του καὶ ἀπέχθειας γιὰ τὴν ἐπιθετικὰ ἀνδροπρεπῆ καυχησιολογία του. Μήτε μπόρεσε ποτὲ ὁ Φράντς νὰ συγχωρήσει τὴν παντελῆ ἔλλειψη ἐνδιαφέροντος τοῦ πατέρα του γιὰ τὴν συγγραφικὴ του δραστηριότητα.

Σὲ ἡλικία δεκατεσσάρων ἐτῶν, ὁ Χέρμαν στάλθηκε μακριὰ ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ ἐστία νὰ βγάλει τὸ ψωμί του σπρώχνοντας τὸ κάρο τοῦ γυρολόγου. Στὰ εἴκοσι κατατάχθηκε στὸν στρατὸ καὶ κατὰ τὴν τριετῆ θητεία του ἀνῆλθε στὸν βαθμὸ τοῦ διμοιρίτη, ἢ *Zugführer*. Στὰ κατοπινὰ χρόνια ἓνας ἀπὸ τοὺς τρόπους πού εἶχε νὰ τονίζει τὸν φιλο-αυστριακὸ πατριωτισμὸ τοῦ ἦταν νὰ τραγουδᾷ παλιὰ στρατιωτικὰ τραγούδια¹⁴. Ἐξᾴλλου, ὅταν αὐτὸ ὑπηρετοῦσε τὰ ἐπαγγελματικά του συμφέροντα, τόνιζε ἀργότερα στὴν Πράγα, τὴν ἀγάπη του γιὰ κάθε τι τσέχικο, σὲ σημεῖο μάλιστα νὰ δηλώνει παραπειστικὰ στὴν Ἀπογραφή, ὅτι ἡ γλῶσσα πού μιλοῦσαν στὸ σπίτι ἦσαν τὰ Τσέχικα. Ὁ Φράντς ἀπὸ τὴν μεριά του, ἀρνήθηκε νὰ συνεργήσει σὲ τούτη τὴν παραπλάνηση. Ἡ οἰκογένεια στὴν πραγματικότητα μιλοῦσε Γερμανικά – ἂν καὶ ὁ Χέρμαν λέγεται ὅτι ἔβριζε στὰ Γίντις.

Ἀπὸ τίς βοημικὲς του ρίζες, ὁ Χέρμαν Κάφκα ἐκόμισε στὴν ἐπαγγελματικὴ ζωὴ του τὸ σύμβολο τοῦ ὀνόματος τῶν Κάφκα. Τὰ ἐπαγγελ-

14. JULIUS HERZ, «Franz Kafka and Austria: National Background and Ethnic Identity», *Modern Austrian Literature*, XI (3-4), 1978, σσ. 301-18.

ματικά του επιστολόχαρτα έφεραν με καμάρι ως έμβλημα μιὰ κάργια –*kavka* στα Τσέχικα– που είναι μιὰ υπόμνηση τῆς καταπίεσης τῶν Έβραίων στὴν Αὐτοκρατορία τῶν Αἰψβούργων. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1781, ὁ Αὐτοκράτορας Ἰωσήφ Β΄ εἶχε ἐκδώσει ἓνα ῥέδικτο Ἀνοχῆς, ἢ *Toleranzpatent*. Μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα, «ἀνοχή» ἴσως νὰ μὴν εἶναι ἡ ἀκριβὴς λέξη, γιὰτὶ, παράλληλα μὲ τὴν διακήρυξη τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνεξιθρησκείας καὶ τὸ ἀνοιγμα κάθε μορφῆς ἐπαγγέλματος καὶ ἐμπορικῆς δραστηριότητος στοὺς Έβραίους (ἂν καὶ συνέχιζαν νὰ ἀποκλείονται ἀπὸ τὴν κατοχὴ γῆς στὴν ὕπαιθρο), τὸ ἔδικτο εἶχε στόχο νὰ καταστήσει τοὺς Έβραίους τῆς Αὐστρίας χρήσιμους στὸ κράτος. Ὅπως ἡ «κατασταλτικὴ ἀνοχή» τοῦ Μαρκουῆζε, ἔδινε μὲ τὸ ἓνα χέρι καὶ ἤλεγχε μὲ τὸ ἄλλο. Οἱ Έβραῖοι ἐνθαρρύνονταν νὰ ἰδρῦουν τὰ δικὰ τους ὑπὸ κυβερνητικὴ ἐποπτεία σχολεῖα στοιχειώδους ἐκπαίδευσης. Τὰ Πανεπιστήμια καὶ τὰ ἰδρύματα ἀνώτερης ἐκπαίδευσης ἀνοῖξαν στοὺς Έβραίους. Ἐν τῷ μεταξύ, ὅμως, ἡ χρῆση τῆς ἐβραϊκῆς καὶ τῶν Γίντις στὰ λογιστικὰ κατάστιχα καταργήθηκε καὶ στὰ 1782 ἡ νομοθεσία ἀνάγκασε τοὺς Έβραίους νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ ἐβραϊκὰ πατρώνυμα καὶ νὰ υἱοθετήσουν γερμανικὰ προσωπικὰ καὶ οἰκογενειακὰ ὀνόματα¹⁵. Πολλοὶ ἔδειξαν προτίμηση γιὰ ὀνόματα ζῶων καὶ πουλιῶν καὶ εἶναι πιθανὸν κάποιος πρόγονος τοῦ Κάφκα στὸν ὄψιμο 18ο αἰῶνα νὰ ἐπέλεξε τὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα ἢ νὰ τοῦ ἐπιβλήθηκε ἀπὸ αὐτοκρατορικοὺς ὑπαλλήλους¹⁶. «Μὴν ἐκπλήσσεσθε μὲ τὴν ἔλλειψη προσήλωσης τῶν Έβραίων στὰ ὀνόματά τους», ἔγραφε ὁ Joseph Roth. «Γιὰ τοὺς Έβραίους τὰ ὀνόματά τους δὲν ἔχουν καμμία ἀξία, γιὰτὶ δὲν εἶναι τὰ ὀνόματά τους...» Ἐχουν ὑποχρεωτικὰ ψευδώνυμα. Τὸ πραγματικὸ τους ὄνομα εἶναι ἐκεῖνο μὲ τὸ ὁποῖο καλοῦνται νὰ προσέλθουν στὴν Τορὰ τὸ Σάββατο καὶ τίς ἅγιες ἡμέ-

15. Βλ. DIETZ BERING, *The stigma of names: Antisemitism in German daily life, 1812-1933*, 1987. Ἐπιτράπηκαν μόνον 156 μικρὰ ὀνόματα, ὥστε νὰ ἐπιτευχθεῖ ὁ διακηρυγμένος στόχος νὰ μὴν συνεχίσουν οἱ Έβραῖοι νὰ φέρουν «ἐβραϊκὰ ὀνόματα ἢ ὀνόματα ἀγνωστα κατὰ τὰ ἄλλα στὴν γερμανικὴ γλώσσα». Δὲς ἐπίσης HILLEL J. KIEVAL, *The making of Czech Jewry: National conflict and Jewish Society in Bohemia, 1870-1918*, 1988.

16. Γιὰ μιὰ πληρέστερη ἱστορικὴ ἐκθεση, βλέπε ὁ.π.

ρες: τὸ μικρὸ τους ἑβραϊκὸ ὄνομα, καὶ τὸ μικρὸ ἑβραϊκὸ ὄνομα τοῦ πατέρα τους»¹⁷. Μονάχα ὄψιμα στὸν αἰῶνα ποὺ ἀκολούθησε τὸ *Toleranzpatent* οἱ Ἑβραῖοι στὴν Βοημία χειραφετήθηκαν πλήρως καὶ ἄρχισαν νὰ κινουῦνται πρὸς τὰ ἀστικά κέντρα. Ὁ Χέρμαν Κάφκα ἦταν ἓνα τυπικὸ παράδειγμα αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς κινητικότητας.

Ἀπὸ τὴν μεριά τῆς μητέρας τοῦ Κάφκα υπῆρξε μιὰ διαφορετικὴ κληρονομιά. Ἡ Γιούλιε Κάφκα προερχόταν ἀπὸ μιὰ περισσότερο ἀστικὴ οἰκογένεια ποὺ εἶχε εὐδοκιμήσει στὴν ὑφαντουργία καὶ ζυθοποιία στὸ Poděbrady (Podiebrad) ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ὑλβα. Ὁ πατέρας της, ἓνας ὑφαντουργὸς ἀπὸ τὸ Humpolec τῆς ἀνατολικῆς Βοημίας, εἶχε κάνει καλὸ γάμο. Μαζὶ μὲ τὴν γυναίκα του πῆρε προίκα ἓνα σπίτι στὸ Podiebrad καὶ ἓνα μαγαζί. Ὅπως τὸ ἔθεσε ὁ φίλος, ἐκτελεστής τῆς λογοτεχνικῆς διαθήκης του καὶ πρῶτος βιογράφος τοῦ Κάφκα, Max Brod (1884-1968): «Ἐδῶ βρίσκουμε λόγιους, ὄνειροπόλους, ρέποντες στὴν ἐκκεντρικότητα, καὶ ἄλλους ποὺ ἐλαύνονται ἀπὸ τὴν κλίση αὐτὴ πρὸς τὸ περιπετειῶδες, τὸ ἐξωτικὸ, ἢ τὸ ἀλλόκοτο καὶ μονῆρες»¹⁸. Εἶναι εὐκόλο νὰ δοῦμε γιατί ὁ Κάφκα ἔνωθε ἔλξη πρὸς τὸ στοιχεῖο αὐτὸ τῆς καταγωγῆς του. Σὲ μερικὲς χειρόγραφες σημειώσεις ποὺ προορίζονταν γιὰ τὴν οἰκογένειά της στὴν δεκαετία τοῦ 1930, ἡ Γιούλιε σκιαγράφησε μιὰ εἰκόνα τοῦ οἰκογενειακοῦ της ὑπόβαθρου. Ὁ παππούς της ἀπὸ τὴν μεριά τῆς μητέρας της, ὁ Adam Porias, ἦταν «ἓνας εὐσεβῆς Ἑβραῖος καὶ πολὺ γνωστὸς ταλμουδιστής» μὲ ἓνα ἀνθηρὸ κατάστημα ὑφασμάτων στὸ Podiebrad, τὸ ὁποῖο παραμελοῦσε χάριν τῶν ταλμουδικῶν μελετῶν του. Ὅταν αὐτὸς καὶ ἡ γυναίκα του μετακινήθηκαν στὴν Πράγα σὲ προχωρημένη ἡλικία, εἶχαν ἓνα ὠραῖο σπίτι στὴν Πλατεία τῆς Παλιᾶς Πόλης μὲ μιὰ λόγια βιβλιοθήκη στὸ πρῶτο πάτωμα πάνω ἀπὸ τὸ μαγαζί. Ὁ Ἄνταμ ἔπαιρνε καθημερινά, χειμῶνα-καλοκαίρι, τὸ μπάνιο του στὸν Ὑλβα, ἀκόμη κι ἂν αὐτὸ ἀπαιτοῦσε τὸ σπάσιμο τοῦ πάγου μὲ μιὰν ἄξινα. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς τοῦ Ἄνταμ, ἦταν ἀκόμη πιὸ θρησκευτικὸς καὶ γινόταν περιγέλωσ τῶν

17. JOSEPH ROTH, *Juden auf Wanderschaft*, 1927. Στὴν μετάφραση τοῦ Michael Hofmann, *The Wandering Jews*, 2002, σελ. 197.

18. MAX BROD, *Franz Kafka: A Biography*, 1960, σελ. 6. Στὸ ἐξῆς Brod.

συμμαθητῶν του ἐπειδὴ φοροῦσε τὶς φοῦντες ἀπὸ τὸ σάλι τῆς προσευχῆς πάνω ἀπὸ τὸ πανωφόρι του. Ἕνας ἄλλος ἀδελφὸς ἦταν γιατρὸς πού μεταστράφηκε στὸν χριστιανισμό, ἕνας ἀπὸ τοὺς οὐκ ὀλίγους ἀποστάτες τῆς οἰκογένειας ἀπὸ τὴν μεριά τῆς Γιούλιε, παρὰ τοὺς συχνοὺς ἰσχυρισμοὺς ὅτι ἦσαν πιὸ εὐλαβεῖς ἀπὸ τοὺς Κάφκα¹⁹. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν οἱ πλούσιοι ἀδελφοὶ τῆς Γιούλιε Rudolf, Alfred καὶ Josef Löwy.

Σὲ μιὰ ἡμερολογιακὴ ἐγγραφή ὁ Κάφκα ἔκανε λόγο γιὰ τοὺς συγγενεῖς του, ἀλλὰ μόνο ἀπὸ τὴν μεριά τῆς μητέρας του. «Στὰ ἐβραϊκὰ ὀνομάζομαι Anselm ὅπως ὁ παππούς τῆς μητέρας μου ἀπ' τὴν πλευρὰ τῆς μητέρας της [Adam Porias], πού ἔχει μείνει ὡς ἕνας πολὺ εὐσεβὴς καὶ σπουδαγμένος ἄνδρας μὲ μακριὰ ἄσπρη γενειάδα στὴ μνήμη τῆς μητέρας μου, ἡ ὁποία ἦταν 6 χρόνων ὅταν πέθανε ἐκεῖνος. Θυμᾶται πού ἔπρεπε νὰ κρατήσῃ τὰ δάχτυλα τῶν ποδιῶν τῆς σοροῦ καὶ νὰ ζητήσῃ συγχώρεση γιὰ τὰ πιθανὰ κρίματά της ἀπέναντι στὸν παππού» [TB, 318].

Ἡ μητέρα τῆς Γιούλιε, Esther Löwy, πέθανε ἀπὸ τύφο σὲ ἡλικία εἴκοσι ὀκτῶ ἐτῶν, ἀφήνοντας τὴν Γιούλιε τριῶν χρονῶν καὶ τρεῖς ἀδελφούς. Ἡ μητέρα τῆς Ἔστερ, μὲ τὰ λόγια τοῦ Κάφκα, «ἔγινε μελαγχολικὴ, ἀρνιόταν νὰ φάει, δὲν μιλοῦσε μὲ κανέναν» καὶ στὴν συνέχεια, ἕνα χρόνο μετὰ τὸν θάνατο τῆς θυγατέρας της, βγήκε γιὰ ἕναν περίπατο καὶ δὲν ξαναγύρισε. Τὸ πτώμα της βρέθηκε στὸν Ἔλβα. Δύο ἀκόμη ἀδελφία γεννήθηκαν, ἀφοῦ ὁ πατέρας τῆς Γιούλιε, ὁ Γιάκομπ, ξαναπαντρεύτηκε ἕνα χρόνο ἀργότερα. Πολὺ πιθανὸ ὁ γρηγόρος αὐτὸς δεύτερος γάμος μετὰ τὸν θάνατο τῆς θυγατέρας της νὰ συνέβαλε στὴν αὐτοκτονία τῆς μητέρας τῆς Ἔστερ.

Οἱ θεῖοι τοῦ Κάφκα ἀπὸ τὸ σὺν τῶν Λαίβυ ἐξῆπταν τὴν φαντασία του, καὶ ὅπως θὰ δοῦμε ἀργότερα, ἐπηρέασαν τὴν συγγραφὴ τοῦ Ἀγνοούμενου. Ὁ θεῖος Ἄλφρεντ ἔγινε διευθυντὴς τῶν Ἰσπανικῶν σιδηροδρόμων (γεγονὸς πού ἴσως ἐξηγεῖ τὴν ἀναγκαστικὴ μεταστροφή του)· ὁ θεῖος Siegfried (ἕνας ἄλλος ἀδελφὸς τῆς Γιούλιε), ὁ ἀγαπημένος τοῦ Κάφκα, ἔγινε ἀγροτικὸς γιατρὸς στὸ Triesch, τῆς Μοραβίας· καὶ ὁ θεῖος Ροῦντολφ

19. Βλ. ANTHONY NORTHEY, «Myths and realities in Kafka Biography», στὸ *The Cambridge Companion to Kafka*, 2002, σελ. 197.

(ένας έργένης, όπως ο θετός αδελφός του Άλφρεντ), ο οποίος ήταν λογιστής σε μια ζυθοποιία, μεταστράφηκε στον καθολικισμό και γινόταν σταθερά όλο και πιο εκκεντρικός, αν και όχι στον ίδιο βαθμό με τον θείο του, τον Nathan, τον οποίο η Γιούλιε περιέγραψε ως «ο μουρλός ο θεϊός Νάθαν». Ο Ρούντολφ χρησιμοποιόταν από τον Χέρμαν ως άλλη μια βίτσα για να χτυπάει τον γιό του. «Όλοίδιος ο Ρούντολφ!» αναφωνούσε όταν ο Κάφκα έκανε «κάποια φαινομενική άνοησία». Ο Χέρμαν θεωρούσε τον Ρούντολφ «άκρω γελούτο [...] έναν άκατανόητο, υπερβολικά φιλικό, υπερβολικά σεμνό, μοναχικό και συγχρόνως φλύαρο σχεδόν άνθρωπο». Με το να του χτυπάει διαρκώς την σύγκριση αυτή, έκανε τον Κάφκα να νιώθει σάμπως το όλίσθημά του να ήταν η έκφραση κάποιου δικού του ελαττώματος και παρά το γεγονός ότι δεν διέκρινε καμμία πραγματική ομοιότητα με τον Ρούντολφ, ο άναθεματισμός του πατέρα του κατάφερε «ώστόσο ν' αρχίσω [...] να μοιάζω στον θείο μου» [BB, 361].

Η διάκριση τούτη μεταξύ των Κάφκα και των Λαίβυ προσυπογραφόταν από τον Φράντς. Αρχίζει να ακούγεται σαν ένα χαριτωμένο, Λωρεντιανό παραμυθάκι εν τω γενάσθαι – ο τραχύς, κτηνώδης πατέρας και η ευαίσθητη, με καλλιτεχνική αισθαντικότητα μητέρα, με την οποία το παιδί με την καλλιτεχνική ευαισθησία συνήψε έναν αποκλειστικό δεσμό. Τα πράγματα, όμως, δεν ήταν καθόλου έτσι. Αν και ο Χέρμαν Κάφκα δεν ήταν σίγουρα ένας φιλαναγνώστης και η πολιτιστική του εκλέπτυνση εξαντλούνταν στο να παίξει χαρτιά μετά το δείπνο, ή τραχύτητα και χοντροκοπιά του ενσυνείδητα δεν υποτιμήθηκαν ποτέ από τον χλωμό γιό του. Και η Γιούλιε, αν και καλοπροαίρετη, ποτέ δεν κατανόησε πραγματικά την σημασία που είχε για τον γιό της το γράψιμο, ως μία ιερή κλήση. Τό θεωρούσε λίγο-πολύ ως μία άκακη διασκέδαση για να περνά την ώρα του (*Zeitvertreib*²⁰). Όπως έγραψε ο Μάξ Μπρόντ: «Η μητέρα του Φράντς τον αγαπά πολύ, αλλά δεν έχει την παραμικρή ιδέα ποιός είναι ο γιός της

20. [Σ.τ.Μ.]: Από το πρώτο γράμμα της μητέρας του Κάφκα στην Φελίτσε Μπάουερ-ΒΦ, σελ. 100.

καὶ τί ἀνάγκες ἔχει. Ἡ λογοτεχνία εἶναι μιὰ “διασκέδαση γιὰ νὰ περνᾷ ἡ ὥρα”! Θεέ μου! Σὰν νὰ μὴν κατασπάραζε τὴν καρδιά μας· ἀλλὰ εὐχαρίστως θυσιαζόμεστε. Ὑπῆρξαν φορές πού τὰ τσουγκρίσαμε μὲ τὴν κυρία Κάφκα. Βλέπετε ὅλη ἡ ἀγάπη τοῦ κόσμου δὲν ὠφελεῖ, ὅταν δὲν ὑπάρχει καθόλου κατανόηση»²¹.

Ὑπῆρξαν δύο πολὺ ἰσχυροὶ λόγοι γιὰ τὴν ἔλλειψη αὐτῆ ἀμοιβαίας κατανόησης (ἂν καί, γιὰ νὰ εἶμαστε δίκαιοι ἀπέναντι στοὺς γονεῖς τοῦ Κάφκα, θὰ πρέπει νὰ ἦταν δύσκολο παιδί). Ὁ πρῶτος ἦταν ἡ δουλειά, πού ἀπαιτοῦσε ὅλη τὴν φροντίδα τοῦ Χέρμαν καὶ τῆς Γιούλιε καὶ ἄφηνε ἐλάχιστο χρόνο εἴτε γιὰ πνευματικὲς ἐνασχολήσεις εἴτε γιὰ νὰ ἐνδιαφερθοῦν γιὰ τίς λογοτεχνικὲς προσδοκίες τοῦ γιου τους. Ὁ δεύτερος ἦταν τὰ παιδικὰ χρόνια πού εἶχε βιώσει ὁ καθένας τους. Θὰ ἦταν ἀκριβέστερο νὰ ποῦμε ὅτι τὰ παιδικὰ τους χρόνια ἦσαν στὴν πραγματικότητά ἀνύπαρκτα. Τὸν Χέρμαν τὸν εἶχαν βάλεϊ νὰ δουλεύει ἀπὸ μικρὸ παιδί, ὅσο γιὰ τὴν Γιούλιε, ἦταν πέντε χρονῶν ὅταν ὁ πατέρας τῆς ξαναπαντρεύτηκε καὶ ἀναγκάστηκε νὰ ἔχει στὴν φροντίδα τῆς τρία ἀδέλφια καὶ δύο θετοὺς ἀδελφούς. Τὸ μοντέλο οἰκογενειακοῦ βίου ἦταν σκληρὸ καὶ δίχως ἀνάπαυλα· ἄφηνε ἐλάχιστη σχόλη γιὰ νὰ ἀκονιστοῦν οἱ λεγόμενες σήμερα «γονεϊκὲς δεξιότητες». Σὲ ἡλικία τριάντα ἔξι περίπου χρονῶν, ὁ Κάφκα ἔγραψε τὴν περιφημὴ Ἐπιστολή πρὸς τὸν πατέρα, ἓνα ἄγριο κατηγορῶ σὲ μέγεθος φυλλαδίου, γιὰ τὴν ἀδιαφορία τοῦ πατέρα του καὶ τὴν εὐθύνη του γιὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ γιου νὰ ἐναρμονισθεῖ μὲ τὴν ζωή. Θὰ τὴν ἐξετάσουμε πιὸ λεπτομερῶς, ἀργότερα, ἀλλὰ ἀκόμη κι ἂν εἶχε ἐπιδοθεῖ (πράγμα πού δὲν ἔγινε) εἶναι ἀπίθανο οἱ ἐπιτιμητικὲς αἰχμές του νὰ διαπερνοῦσαν τὸ χοντρὸ δέρμα τοῦ Χέρμαν Κάφκα. Γονεῖς καὶ γιὸς μιλοῦσαν ἀπλῶς διαφορετικὲς γλῶσσες. «Ἐγὼ τοὺς γονεῖς μου πάντοτε τοὺς ἐνιωθα νὰ μὲ κατασκοπεύουν» [BF, 112], ἔγραψε κάποτε ὁ Φράντς. Ἔνιωθε φρίκη γιὰ τὴν οἰκογενειακὴ ζωή:

«Ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ ζῶ μὲ ἀνθρώπους: μισῶ ἀπεριόριστα ὅλους τοὺς

21. Γράμμα τοῦ Μπρόντ στὴν Φελίτσε· BF, 114.

συγγενεῖς μου, ὄχι ἐπειδὴ εἶναι συγγενεῖς μου, ὄχι ἐπειδὴ θὰ ἦσαν κακοὶ ἄνθρωποι, ὄχι ἐπειδὴ δὲν θὰ σκεπτόμουν τὸ καλύτερο γιὰ 'κείνους [...]. ἄλλὰ ἀπλῶς ἐπειδὴ εἶναι οἱ ἄνθρωποι ποὺ ζοῦνε πλάι μου. Δὲν μπορῶ ἀπλῶς ν' ἀντέξω τὴ συμβίωση μὲ τοὺς ἀνθρώπους [...]. "Ὅταν κοιτάζω ἀμέτοχος μὲ χαροποιοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ χαρὰ δὲν εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε νὰ μὴν ἤθελα νὰ ζῶ σὲ μιὰν ἔρημο, σ' ἓνα δάσος, σ' ἓνα νησί μὲ τὶς ἀπαραίτητες σωματικὲς προϋποθέσεις ἀσυγκρίτως πιὸ εὐτυχῆς ἀπ' ὅ,τι ἐδῶ μὲς στὸ δωμάτιό μου ἀνάμεσα στὸ ὑπνοδωμάτιο καὶ τὸ καθιστικὸ τῶν γονιῶν μου». [BF, 423]

Αὐτὴ εἶναι ἡ οἰκογενειακὴ μήτρα ἀπ' ὅπου προῆλθε ἡ τρομακτικὴ κλειστοφοβία καὶ ἀπέχθεια γιὰ τὸν ἑαυτό του ποὺ συναντᾶμε στὸν Γκρέγκορ Ζάμσα τῆς *Μεταμόρφωσης*.

Ο Φράντς Κάφκα γεννήθηκε στο κέντρο τῆς Πράγας στίς 3 Ἰουλίου 1883, ἕναν χρόνο μετὰ τὸν γάμο τοῦ πατέρα του μετὴν Γιούλιε Λαίβυ. Ὁ Χέρμαν Κάφκα εἶχε φθάσει στὴν πόλιν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Μολδάβα (Vltava), ἀφοῦ ἐγκατέλειψε τὸν στρατὸ τὴν δεκαετία τοῦ 1870, γιὰ νὰ ἀσχοληθεῖ μετὰ τὸ λαϊκὸ ἐμπόριο ὑφασμάτων. Εἰδικεύτηκε στὰ *Galanteriewaren* ἢ εἶδη νεωτερισμοῦ ποὺ περιλάμβαναν ψιλικὰ, ἀξεσουάρ, μπαστούνια καὶ παρασόλια. Ἦταν τριάντα χρονῶν, ὅταν παντρεύτηκε τὴν Γιούλιε Λαίβυ καὶ τὸ πρῶτο τους παιδί γεννήθηκε στὸ «Μέγαρο τοῦ Πύργου», στὴν ἄκρην τοῦ παλαιοῦ ἐβραϊκοῦ γκέτο, παραπλευρῶς ἀκριβῶς τῆς Πλατείας τῆς Παλιᾶς Πόλης, στὴν γωνία Karpfengasse καὶ Maiselgasse (σημερινὲς Kaprova καὶ Maislova ἀντιστοιχῶς). Τὸ μέγαρο κατεδαφίστηκε ἀργότερα, ἀλλὰ σώζεται ἀκόμη ἢ εἰσοδὸς ἐνσωματωμένη στὸ νεώτερο κτήριο.

Ἀργότερα στὴν ζωὴ του ὁ Κάφκα θεωροῦσε ὅτι τὸ νὰ εἶσαι πρωτότοκος —«ποῦ ἐγὼ εἶμαι ἕνα μελαγχολικὸ χαρακτηριστικὸ παράδειγμά τους» [BF, 193]— παρουσίαζε σημαντικὰ μειονεκτήματα σὲ σύγκριση μετὴν ἐμπειρία τῶν ἀδελφῶν ποὺ ἀκολουθοῦσαν.

«Αὐτοὶ οἱ ὑστερότοκοι ἔχουν ἀμέσως γύρω τους μιὰ τέτοια ποικιλία ἐν μέρει δοκιμασμένων ἤδη, ἐν μέρει πολυπόθητων βιωμάτων. Οἱ γνώσεις, οἱ ἐμπειρίες, οἱ ἐπινοήσεις, οἱ κατακτήσεις τῶν ὑπόλοιπων ἀδελφῶν τους καὶ τὰ προτερήματα, τὰ διδάγματα, οἱ ἐνθαρρύνσεις μιᾶς τόσο κοντινῆς, τόσο πλούσιας σὲ σχέσεις συγγενικῆς ζωῆς εἶναι τεράστιες. Ἐπιπλέον γι' αὐτοὺς ἡ οἰκογένεια εἶναι ἤδη πολὺ πιὸ ἐπισταμένα ἐκπαιδευμένη, οἱ γονεῖς [...] ἔχουνε διδαχθεῖ ἀπὸ τὰ σφάλματά τους [...] καὶ αὐτοὶ οἱ ὑστερότοκοι κάθονται ἀπλῶς ἀπὸ μόνου τους ἤδη πιὸ ζεστὰ στὴ φωλιά, οἱ ἄλλοι γνοιάζονται μάλιστα λιγότερο γι' αὐτούς» [δικές μου οἱ ὑπογραμμίσεις].

Τοῦτο εἶναι χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν βαθειὰ ἀμφιθυμία τοῦ Κάφκα ἔναντι τῆς οἰκογένειάς του. Ἦθελε νὰ τὸν ἀφήνουν στὴν ἡσυχία του, γιὰ νὰ γίνεταί σεβαστὴ ἢ μοναχικὴ, ἰδιαίτερη ἀτομικότητά του (*Eigentümlichkeit*).

Ταυτόχρονα, όμως, ήταν απαιτητικός και έτοιμος να απαγγείλει κατηγορίες για παραλείψεις στην γονεϊκή συμπεριφορά.

Ἡ Γιούλιε Κάφκα περιέγραψε τὸ νέο της μωρὸ ὡς «ένα ντελικάτο, ἀλλὰ ὑγιὲς παιδί»²². Δύο χρόνια ἀργότερα ἔφερε στὸν κόσμον τὸν Georg, «ένα ὄμορφο, γερὸ παιδί»²³, ποὺ πέθανε δεκαπέντε μῆνες ἀργότερα ἀπὸ ἰλαρά· καὶ στὰ 1887 γεννήθηκε ὁ Heinrich, ἀλλὰ ἔζησε μόνο ἕξι μῆνες. Κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Κάφκα καὶ τὰ δύο παιδιά πέθαναν «μέ εὐθύνη τῶν γιατρῶν» καὶ ἔτσι «ἐγὼ ἤμουν τὸ μοναδικὸ παιδί, μέχρι ποὺ ἔπειτα ἀπὸ 4, 5 χρόνια ἀρχίσανε νὰ προσελάνουν οἱ τρεῖς ἀδελφές μου με 1 καὶ 2 χρόνια διαφορά. Ἔτσι ἐγὼ ἔζησα γιὰ πολὺ μόνος καὶ βολόδερνα με παραμάνες, γριὲς νταντάδες, δηγκτικὲς μαγεύρισσες, θλιμμένες γκουβερνάντες, διότι οἱ γονεῖς μου ἦσαν συνεχῶς στὸ ἐμπορικό» [BF, 193]. Τούτη ἡ μοναξιά τῶν πρώτων παιδικῶν χρόνων δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ ἀφήσει τὰ σημάδια της στὴν ψυχὴ ἐνὸς ντροπαλοῦ, ντελικάτου παιδιοῦ. Ἐνας ἀπὸ τοὺς βιογράφους τοῦ Κάφκα, ὁ Ernst Pawel, διατύπωσε τὴν εἰκασία ὅτι ὁ Φράντς ἐνδεχομένως νὰ πικράθηκε ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῶν δύο ἀνταγωνιστῶν του στὴν διεκδίκηση τῆς προσοχῆς τῶν γονιῶν του (σίγουρα τὸ «ὄμορφο, γερὸ» δείχνει λίγο τρυφερότερο ἀπὸ τὸ «ντελικάτο, ἀλλὰ ὑγιὲς») καὶ ἀφοῦ φαντασιώθηκε τὸν θάνατό τους, πολὺ πιθανὸν νὰ βασανίζοταν ἀπὸ τύψεις, ὅταν αὐτοὶ πράγματι πέθαναν λίγο ἀργότερα²⁴. Εἶναι μιὰ ἐνδιαφέρουσα ἰδέα, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ Κάφκα ποτὲ δὲν ἔδειξε ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ εἶχε αἰσθήματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Ἀπὸ τὶς τρεῖς ἀδελφές, τὴν Gabriele («Elli»), τὴν Valerie («Valli») καὶ τὴν Ottilie («Ottla»), ἡ ἀγαπημένη τοῦ Κάφκα ἦταν ἡ μικρότερη, ἡ Ὕοττλα.

Στις 16 Σεπτεμβρίου 1889, σὲ ἡλικία ἕξι χρονῶν, ὁ Φράντς ἄφησε τὸν μοναχικὸ αὐτὸν περίκλειστο χῶρο γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸν κόσμον τῆς ἐκπαίδευσης. Ἀφοῦ ἡ οἰκογένεια συνέχιζε νὰ μένει στὸ κέντρο τῆς Παλιᾶς Πόλης, ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τὸ ἐντυπωσιακὸ Μέγαρο Minuta —τὴν πέμπτη στὴν

22. Χειρόγραφες σημειώσεις τῆς Γιούλιε Κάφκα στὸ ALENA WAGNEROVA, ὁ.π., παρ.: «Franz war ein zartes aber gesundes Kind».

23. Στὸ ἴδιο: «Es war ein schönes kräftiges Kind».

24. ERNST PAWEL, *The nightmare of reason: A Life of Franz Kafka*, 1984, σελ. 16.

σειρά κατοικία από την γέννηση του Κάφκα— στην Μικρή Πλατεία (Kleiner Ring ή Malé Náměstí), έως το Γερμανικό Δημοτικό Σχολείο Άρρένων (Deutsche Knabenschule) στην Κρεαταγορά (Fleischmarkt), δὲν ἦταν παρά ἓνα σύντομος περίπατος. Τριάντα χρόνια ἀργότερα, ὁ Κάφκα, ἀναπολοῦσε τοὺς πρώτους, μικροὺς αὐτοὺς περιπάτους γιὰ τὸ σχολεῖο: «Ἡ μαγείρισσά μας, μία κοντή, ξερακιανή, ἰσχυρή, μὲ σουβλερὴ μύτη, βαθουλωμένα μάγουλα, κιτρινιάρια, ἀλλὰ γερὴ, δυναμικὴ καὶ ἀνώτερη μὲ πήγαινε κάθε πρωὶ στὸ σχολεῖο. Μένουμε στὸ κτήριο ποὺ χωρίζει τὴ Μικρὴ Πλατεία ἀπ’ τὴ Μεγάλῃ Πλατεία. Ἔτσι περνοῦσαμε πρῶτα τὴ Μικρὴ Πλατεία, ὕστερα μπαίναμε στὴν ὁδὸ Τάιν, ὕστερα διασχίζαμε κάτι σὰν θολωτὴ πύλη γιὰ νὰ πάρουμε τὴν ὁδὸ Κρεαταγορᾶς μέχρι τὴν κρεαταγορὰ κάτω» [BM, 71]. Στούς μικροὺς αὐτοὺς περιπάτους μὲ τὴν μαγείρισσα, κάθε πρωὶ γιὰ ἓναν περίπου χρόνο, ἐκεῖνη ἀπειλοῦσε νὰ πεῖ στὸν δάσκαλο πόσο ἄτακτο παιδὶ ἦταν στὸ σπίτι:

«Τώρα ἐγὼ βέβαια πιθανὸν δὲν ἤμουν πολὺ ἄτακτος, ἀλλὰ ὄντως πεισματάρης, ἄχρηστος, θλιμμένος, κακὸς καὶ ἀπ’ αὐτὰ πιθανὸν πάντοτε θὰ ἔβγαινε κάτι ὁμορφο γιὰ τὸν δάσκαλο. Αὐτὸ τὸ ἔξερα καὶ ἐπομένως τὴν ἀπειλὴ τῆς μαγείρισσας δὲν τὴν ἔπαιρνα ἐλαφρά. Ὡστόσο πίστευα κατ’ ἀρχὰς ὅτι ὁ δρόμος γιὰ τὸ σχολεῖο ἦταν πάρα πολὺ μακρὺς, ὅτι ἐκεῖ μποροῦσαν νὰ συμβοῦν πολλὰ ἀκόμη (ἀπὸ τέτοια φαινομενικὰ παιδιάστικη ἐπιπολαιότητα ἀναπτύσσεται σιγὰ-σιγὰ, ἀφοῦ βέβαια οἱ δρόμοι δὲν εἶναι πάρα πολὺ μακριοί, ἐκεῖνη ἡ ἀγωνία κι ἡ σοβαρότητα ποὺ ἔχει κάτι ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ νεκροῦ)».²⁵

Τὸ μικρὸ ἀγόρι ἀμφέβαλλε κατὰ πόσον ἡ μαγείρισσα θὰ τολμοῦσε νὰ μιλήσει στὸ «σεβαστὸ ἀπ’ ὄλο τὸν κόσμον πρόσωπο τοῦ δασκάλου» καὶ τῆς τὸ εἶπε. Ἐκεῖνη ἀπάντησε μέσα ἀπὸ «τὰ λεπτά, ἄσπλαχνα χεῖλη της» ὅτι καὶ βέβαια θὰ μιλοῦσε, εἴτε ἐκεῖνος τὸ πίστευε εἴτε ὄχι, καὶ ἡ ἀπειλὴ ἐντάθηκε.

«Τὸ σχολεῖο ἦταν ποὺ ἦταν ἀπὸ μόνον του ἓνας τρόμος καὶ τώρα ἡ μα-

25. BM, 71: «Ängstlichkeit und totenaugenhafte Ernsthaftigkeit».

γείρισσα ήθελε νά μου τὸ κάμει ἀκόμη πιὸ δύσκολο. Ἐγὼ ἀρχίζα νά τήν παρακαλῶ, ἐκείνη κουνουσε ἀρνητικά τὸ κεφάλι, ὅσο περισσότερο παρακαλοῦσα ἐγὼ τόσο πολυτιμότερο μου φάνταζε ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο παρακαλοῦσα, τόσο μεγαλύτερος ὁ κίνδυνος, κοντοστεκόμουν καὶ ζητοῦσα νά μὲ συγχωρήσει, ἐκείνη μὲ τραβοῦσε, τήν ἀπειλοῦσα μὲ τήν ἀνταπόδοση ἀπ' τοὺς γονεῖς μου, ἐκείνη γελοῦσε, ἐδῶ ἦταν πανίσχυρη ἐκείνη, κρατιόμουν γερὰ ἀπὸ τίς εἰσόδους τῶν ἐμπορικῶν, ἀπὸ τοὺς γωνιόλιθους, δὲν ήθελα νά συνεχίσω, προτοῦ μὲ συγχωρήσει, τήν τραβοῦσα ἀπ' τὸ φουστάνι νά γυρίσει (εὐκόλο δὲν ἦτανε καὶ γιὰ ἡμεῖς) ἀλλὰ μὲ ἔσερνε μαζί της μὲ τὴ διαβεβαίωση ὅτι θὰ τὸ πεῖ κι αὐτὸ στὸν δάσκαλο, ἦτανε ἀργά, χτυποῦσε ὀκτῶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἰακώβου, ἀκούονταν τὰ κουδούνια τοῦ σχολείου, ἄλλα παιδιὰ ἀρχίζανε νά τρέχουν, τὴν ἀργοπορία πάντοτε τὴ φοβόμουν πιὸ πολὺ ἀπ' ὅλα, τώρα ἔπρεπε νά τρέξουμε κι ἐμεῖς καὶ συνεχῶς ἡ σκέψη: “Θὰ τὸ πεῖ, δὲν θὰ τὸ πεῖ” – βέβαια δὲν τὸ ἔλεγε, ποτέ, ἀλλὰ πάντοτε εἶχε τὴ δυνατότητα καὶ μάλιστα μία φαινομενικὰ ἀξανάομενη δυνατότητα (ἐχθὲς δὲν τὸ εἶπα, ἀλλὰ σήμερα θὰ τὸ πῶ ὀπωσδήποτε) καὶ δὲν τὴν ἐγκατέλειπε ποτέ. Καὶ μερικές φορές [...] χτυποῦσε τὸ πόδι της στὸν δρόμο ἀπ' τὸν θυμὸ της γιὰ μένα καὶ μία καρβουνιάρισσα ἐπίσης ἦταν μερικές φορές κάπου ἐκεῖ καὶ κοίταζε». [BM, 72]

Ἐπάρχουν πολλοὶ τρόποι νά διαβάσει κανεὶς τὸ ἀνέκδοτο αὐτό. Σὲ ἓνα πρῶτο ἐπίπεδο εἶναι μιὰ τρομακτικὴ ἐμπειρία τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ εἶδους ἐκείνου πού συνδέεται μὲ ἓνα πρόσωπο αὐθεντίας καὶ πού πολλοὶ ἐνήλικοι τὴν κουβαλᾶνε διὰ βίου. Ἰδωμένο ἀπὸ μιὰν ἄλλη ὀπτικὴ γωνία, εἶναι μιὰ ἔνδειξη τοῦ ὅτι ὁ Κάφκα θὰ μπορούσε κάλλιστα νά εἶναι ἓνα παραχάιδεμένο, δύσκολο παιδί πού χρειάζοταν κάποιον μὲ πυγμὴ. Θεωροῦνταν, φαίνεται, κάτι σὰν κανακάρης τῆς μαμᾶς, γιὰ τὸν ἔφερναν πάντα στὸ σχολεῖο, παρ' ὅλο πού τὸ σπίτι ἦταν κοντά²⁶. Σὲ ἓνα ἄλλο ἐπίπεδο ἐπί-

26. HARTMUT BINDER, «Kindheit in Prag; Kafkas Volksschuljahre», *Humanismen: Som, Salt & Styrka*, 1987, σελ. 83: «als Muttersöhnchen gehänselt wurde».

σης, πιθανόν να εκδραματίζονταν περίπλοκες ταξικές και εθνικιστικές εντάσεις. Η μαγείρισσα σχεδόν σίγουρα θα ήταν Τσέχα μέσα σε ένα μέτρο εμπορο νοικοκυριό του οποίου ο Φράντς ήταν ο χαϊδεμένος γόνος. Το σιωπηλό βλέμμα της καρβουνιάρισσας θα το είχε δει και θα το είχε καταλάβει. Αποκλείεται άραγε οι δύο γυναίκες να αντάλλαξαν μεταξύ τους ματιές συνενόησης, άγνωστες στον Φράντς;

Όταν ο Χέρμαν Κάφκα είχε έρθει στην Πράγα να στήσει την δική του δουλειά, είχε πάρει κάποιες αποφάσεις για το πώς θα καθόριζε την θέση του. Νεοφερμένος από την επαρχία, από ένα τσέχικο χωριό, θα έβλεπε αρχικά τον εαυτό του ως Τσέχο. Έδω και κάποια χρόνια όμως, η Βοημία γενικά και η Πράγα ειδικότερα, έβρισαν από πολιτικές και εθνικές εντάσεις. Οι δηλώσεις υποταγής και αφοσίωσης μετρούσαν. Αν και αρκετά χλιαρός στην τήρηση της εβραϊκής θρησκείας (πράγμα που θα του καταλόγιζε ο γιός του αργότερα), ο Χέρμαν, ωστόσο, υιοθέτησε την άποψη, ότι το μέλλον του βρισκόταν στο πλευρό της ευημερούσας γερμανο-εβραϊκής έλιτ της Πράγας, η οποία δέσποζε στην επιχειρηματική και κοινωνική ζωή της πόλης. Τα γερμανικά ονόματα που δόθηκαν και στα έξι παιδιά και η επιλογή του γερμανικού δημοτικού σχολείου —ένω αγνοήθηκε επιδεικτικά η εναλλακτική λύση του τσέχικου σχολείου στοιχειώδους εκπαίδευσης στο οποίο φοιτούσε μόνο το 10% των εβραϊόπουλων— αποτελούσαν πρόκριση της ομάδας εκείνης με την οποία ο ίδιος και ο γιός του επρόκειτο να συνταχθούν.

Στά τέλη του 19ου αιώνα, οι αυστριακές επαρχίες της Βοημίας και Μοραβίας, συμπεριλαμβανομένης της πόλης της Πράγας, αποτελούσαν το θέατρο ραγδαίων κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών. Οι εντάσεις που προκαλούσε ο γοργά μετεξελισσόμενος τούτος περίγυρος, έβρισκαν ένιοτε έκφραση σε πράξεις βίας. Η Βοημία είχε γίνει το κέντρο της βιομηχανικής δραστηριότητας της περιοχής, και οι εκβιομηχανισμένοι εργάτες άρχισαν να ιδρύουν συνδικάτα και να συγκροτούν ένα ευμέγεθες προλεταριάτο. Αναβίωσε ο πανγερμανικός εθνικισμός, όπως και ο αντίπαλός του τσέχικος εθνικισμός. Οι συγκρούσεις μεταξύ αντιμαχόμενων μερίδων ήταν συχνές και τακτικά καλούνταν αυστριακά στρατεύματα για να επιβάλουν

τὴν τάξη. Γιὰ ὀλόκληρες περιόδους κατὰ τὰ νεανικὰ χρόνια τοῦ Κάφκα, ἡ Πράγα βρισκόταν ὑπὸ τὴν ἄμεση διοίκηση τῆς Βιέννης. Σὲ κινήματα ὅπως τῶν Νεοτσέχων ἀνθοῦσε ἓνας ἔντονος ἀντισημιτισμός, ὡς μέρος ἑνὸς ἐθνικιστικοῦ προγράμματος, παραξυνόμενος ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἐργάτες ἦσαν ἀνεξαιρέτως Τσέχοι, ἐνῶ τὰ ἀφεντικὰ ἀνεξαιρέτως Ἑβραῖοι.

Ἡ σταδιακὴ κατάργηση τῶν νόμων ποὺ ἔβαζαν περιορισμούς στοὺς Ἑβραίους πολίτες τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα μιὰ μετακίνηση Ἑβραίων ὅπως ὁ Χέρμαν Κάφκα, ἀπὸ τὴν ὑπαιθρο πρὸς τὴν πόλη. Ἰπῆρχε ἓνα Τσεχο-εβραϊκὸ κίνημα καὶ ὁ Χέρμαν φαίνεται πὼς συμμετεῖχε γιὰ σύντομο χρονικὸ διάστημα στὴν συναγωγὴ ποὺ βρισκόταν στὴν Heinrichgasse (Jindřišská) καὶ ἡ ὁποία ἦταν ἡ πρώτη στὴν Πράγα ὅπου τὸ κήρυγμα γινόταν στὰ Τσέχικα. Σύντομα ὅμως συνέδεσε τὴν τύχη του μὲ τὴν γερμανο-εβραϊκὴ μερίδα τῆς κοινωνίας. Ὡστόσο, κατὰ τὶς ἀντισημιτικές ταραχὲς τοῦ Δεκεμβρίου 1897 στὴν πόλη, τὸ κατάστημά του γλύτωσε ἀπὸ ἐπιθέσεις τοῦ ὄχλου, διότι θεωρήθηκε ἀρκετὰ Τσέχος, ὥστε νὰ μὴν ἀποτελέσει στόχο. Μιὰ ἀπόκρυφη ἱστορία διηγεῖται ὅτι ὁ ὄχλος κοντοστάθηκε ἔξω ἀπὸ τὸ μαγαζί του στὴν Παλιὰ Πόλη καὶ φώναξε: «Ἀφήστε τὸν Κάφκα· εἶναι Τσέχος»²⁷.

Στὴν καμπὴ τοῦ αἰῶνα, τὸ ἐθνικιστικὸ αἶσθημα καὶ τὸ φυλετικὸ μίσος ἐντάθηκαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Αὐστροουγγρικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ διακυβέρνηση τῶν Ἀψβούργων θὰ ἔληγε ὀριστικὰ μὲ τὸν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο, μετὰ τὸ τέλος τοῦ ὁποίου ἰδρύθηκε ἡ νέα Δημοκρατία τῆς Τσεχοσλοβακίας μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Thomáš Masaryk. Ὁ Μάζαρυκ, στὰ 1899, ὑπῆρξε ὁ γενναῖος ὑπερασπιστὴς τοῦ Leopold Hilsner, ἑνὸς Ἑβραίου τσαγκάρη ποὺ κατηγορήθηκε ἀδίκως γιὰ τὸν φόνο, τὴν παραμονὴ τοῦ Πάσχα, μιᾶς νεαρῆς γυναίκας, τῆς Agnes Hruza. Ὁ ἰσχυρισμὸς ἦταν ὅτι τὸ κορίτσι βιάσθηκε καὶ σφαγιασθηκε τελετουργικὰ καὶ τὸ αἷμα τῆς χρησιμοποιήθηκε στὴν παρασκευὴ τῶν ἄζύμων γιὰ τὸ ἐβραϊκὸ Πάσχα. Ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ γνώριμη ἐπιστροφή τῆς παλιᾶς συκοφαντίας

27. Αναφέρεται σὲς περισσότερες ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες βιογραφίες, ἀλλὰ παραμένει ἀτεκμηρίωτη.

έναντίον τῶν Ἑβραίων γιὰ αἱματηρὲς πρακτικὲς καὶ ἡ περίπτωση χαρακτηρίστηκε ὡς «τὸ ἀνατολικο-ευρωπαϊκὸ ἀντίστοιχο τῆς ὑπόθεσης Ντρέφους»²⁸. Ὁ Μάζαρυκ, τὸ παράδειγμα τοῦ ὁποῖου φανέρωνε ὅτι ἡ τσέχικη αὐτοδιάθεση δὲν συνδεόταν κατ' ἀνάγκη μὲ τὸ φυλετικὸ μίσος, ἔφερε ἀργότερα στὴν μνήμη του τὴν φαρμακερὴ ἐναντίωση ποὺ συνάντησε, ὅταν δημοσίευσε ἓνα φυλλάδιο πρὸς ὑπεράσπιση τοῦ Χίλσνερ καὶ τὸ θέαμα τῶν «φοβισμένων προσώπων τόσο πολλῶν γνωστῶν μου ποὺ ξαφνικὰ μ' ἔβλεπαν κι ἄλλαζαν δρόμο»²⁹. Τὸ ὄψιμα ἀφυπνισμένο ἐνδιαφέρον τοῦ Κάφκα γιὰ τὶς ἑβραϊκὲς του ρίζες στὴν τρίτη δεκαετία τῆς ζωῆς του, ἡ ἀποδοκιμασία ποὺ ἐξέφρασε γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ πατέρας του παραμέλησε τὴν ἰουδαϊκὴ κληρονομιά του, καὶ τὸ μετέπειτα ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸ Σιωνιστικὸ κίνημα ποὺ γεννιόταν, ὅσο ἐπιφυλακτικὸ κι ἂν ἦταν, ἔχουν ὅλα βαθιεῖς ἱστορικὲς ρίζες στὴν κατάσταση τῶν Ἑβραίων στὴν Πράγα, στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ.

Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Αὐστρίας εἶχαν τελικὰ κατορθώσει τὴν πλήρη χειραφέτησή τους μονάχα τὴν δεκαετία τοῦ 1860, ἐνῶ Ἑβραῖοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι στὴν Πράγα ἀπὸ τὸν 10ο αἰῶνα. Εἶναι μιὰ παράξενη ἐμπειρία νὰ κάθῃσαι σήμερα ἤσυχα στὴν «Παλαιὰ-Νέα» (Staraná ἢ Altneu) Συναγωγὴ στὴν Πράγα —τὴν ἀρχαιότερη ἐν λειτουργίᾳ συναγωγὴ στὴν Εὐρώπῃ— καὶ νὰ κοιτάζεις ψηλὰ τὴν μᾶλλον παράξενη σὲ πρώτη ματιὰ ἀρχιτεκτονικὴ τεχνοτροπία τῶν γοτθικῶν ψαλιδωτῶν θόλων. Ἡ δουλειὰ ποὺ ἄρχισε τὸν 13ο αἰῶνα, ὅταν οἱ Ἑβραῖοι ἀπαγορευόταν νὰ γίνονται ἀρχιτέκτονες, πιστεύεται ὅτι ἔγινε ἀπὸ Φραγκισκανοὺς μαστόρους ποὺ ἐργάζονταν σὲ μιὰ κοντινὴ γυναικεία μονή. Βρίσκεται στὴν καρδιὰ τοῦ ἄλλοτε διαβόητου γκέτο τῆς Πράγας, ἐνὸς ἀνθυγιεινοῦ, ἀσφυκτικὰ πολυάνθρωπου, βρωμεροῦ καὶ ἄθλιου περιτειχισμένου θύλακος³⁰. Ὁ περίφημος ραββῖνος Löw, ὁ θρυλικὸς δημιουργὸς τοῦ γκόλεμ, ἦταν παρῶν ἐδῶ κατὰ τὴν χρυσὴ ἐποχὴ τοῦ γκέτο

28. PAWEL, ὁ.π., παρ. σελ. 42.

29. Ὅ.π., σελ. 44.

30. Βλ. JOHANN BAUER, *Kafka and Prague*, 1971, γιὰ μιὰ περιγραφὴ τοῦ γκέτο τὴν ἐποχὴ τοῦ ναδῖρ του, σσ. 21-2.

τῆς Πράγας. Ὄταν ὁ Αὐτοκράτορας Ἰωσήφ Β' ἀφαίρεσε τὶς πύλες τοῦ γκέτο κατὰ τὴν μεταρρυθμιστικὴ περίοδο τὴν δεκαετία τοῦ 1780, ἡ περιοχὴ ὀνομάστηκε πρὸς τιμὴν τοῦ Josefon. Μετὰ τὶς ἐπαναστάσεις τοῦ 1848, ἐπιτράπηκε στοὺς Ἑβραίους νὰ ἐγκαθίστανται ἐκτὸς τῶν τειχῶν καὶ τοὺς παραχωρήθηκε ἰσότιμο καθεστῶς πολίτου. Οἱ πλέον εὐκατάστατοι Ἑβραῖοι μετακινήθηκαν σὲ προάστεια προορισμένα γιὰ κατοικίες, καὶ τὴν θέση τους κατέλαβαν κάθε εἶδους ἄνθρωποι τοῦ σχοινοῦ καὶ τοῦ παλουκιοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ συνωστίζονται δίπλα-δίπλα ἢ διαφθορὰ μὲ τὴν πλέον ἀκραία ὀρθοδοξία καὶ εὐλάβεια. Ἔτσι μέχρι τὰ 1890 ἡ περιοχὴ κατέληξε νὰ εἶναι μονάχα κατὰ τὸ 20% ἐβραϊκὴ. Τρία χρόνια ἀργότερα, τὴν περίοδο τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Κάφκα ἄρχισε ἡ διαδικασία ἐκκαθάρισης τῶν στενῶν, ἐλικοειδῶν δρόμων καὶ ὁ τομέας ἐξυγιάνθηκε. Σήμερα εἶναι μιὰ εὐπρεπὴς, καθαρὴ περιοχὴ τοῦ ἔσω ἱστορικοῦ κέντρου πού τὸ ἐπίσκεπτονται τουρίστες ἀπ' ὅλο τὸν κόσμο.

Στὰ 1900 οἱ Ἑβραῖοι ἀποτελοῦσαν λιγότερο ἀπὸ τὸ 7% τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πράγας καὶ τῶν ἔσω προαστείων³¹, ἀλλὰ ἡ ἰσχὺς τους, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἐπιρροή τους ἦταν σημαντικὴ. Πολλοὶ Ἑβραῖοι ἐπέλεξαν τὴν ἀφομοίωση καὶ τὴν πολιτιστικὴ μεθαρμογὴ γιὰ νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν φτώχεια καὶ τοὺς περιορισμοὺς τῆς ζωῆς τοῦ γκέτο. Ὁ βίος τοῦ ἀστοῦ ἐπιχειρηματία καὶ ἐλεύθερου ἐπιτηδευματία ἦταν ὁ προφανὴς δρόμος πού ἀνοίγονταν μπροστὰ τους καὶ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς μισοὺς Ἑβραίους τῆς Βοημίας κατὰ τὸ δεῦτερο ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνα ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὰ χρηματοπιστωτικὰ μέσα, ἐνῶ ἕνα ἐπιπλέον 15-25% μὲ τὰ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα. Αὐτὸ πού κάνει ἐντύπωση στὴν ἐβραϊκὴ κοινότητα τῆς Πράγας ἦταν τὸ ὅτι δὲν διέθετε καμμία σημαντικὴ βιομηχανικὴ ἐργατικὴ τάξη. Σύμφωνα μὲ τὸν Gary Cohen, «ἡ μεγάλη πλειονότητα τῶν Ἑβραίων τῆς Πράγας υἰοθέτησε τὴν κουλτούρα τῆς αὐстроγερμανικῆς μεσαίας τάξης. Ὁ γλωσσικὸς καὶ πολιτιστικὸς ἐκγερμανισμὸς σὲ εὐρεία κλίμακα τῶν Ἑβραίων τῆς Βοημίας εἶχε ἀρχίσει ἐπὶ βασιλείας τοῦ Αὐτο-

31. GARY COHEN, «Jews in German society: Prague, 1860-1914», *Central European History*, 10 (1), Μάρτιος 1977, σελ. 30· ὅ,τι ἀκολουθεῖ, ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν μελέτη αὐτή.

κράτορας 'Ιωσήφ Β', όταν η κυβέρνηση ίδρυσε σχολεία για 'Εβραίους με γλώσσα διδασκαλίας τὰ Γερμανικά». Μέχρι τὸ 1860 ἡ γερμανικὴ γλώσσα εἶχε ἀντικαταστήσει στὴν πράξη τὴν τοπικὴ ἑβραϊκὴ διάλεκτο, γνωστὴ μὲ τὸν ὑποτιμητικὸ ὄρο *Mauscheldeutsch*³², ὡς κύρια γλώσσα ποὺ ὁμιλοῦνταν στὶς μεγαλύτερες ἑβραϊκὲς κοινότητες. Τὰ Γερμανικὰ ἦταν ἡ γλώσσα τοῦ ἐμπορίου, τῆς δημόσιας διοίκησης καὶ τῆς ἐκπαίδευσης. Ἦταν φυσικὸ οἱ 'Εβραῖοι τῆς Πράγας νὰ ἐπιλέξουν τὴν γλώσσα αὐτή, ἂν καὶ χρειάζονταν ἀκόμη νὰ ἔχουν κάποια γνώση τῆς τσέχικης. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἀγκαλιάστηκαν ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐκείνη μειονότητα —τοὺς χριστιανοὺς Γερμανοὺς— ἀλλὰ, ὅλο καὶ περισσότερο ἄρχισαν νὰ κινοῦνται μέσα στὴν γερμανικὴ πολιτιστικὴ σφαῖρα τῆς Πράγας. Ἡ τάση αὐτὴ ἐπιταχύνθηκε μὲ τὴν ἀνοδο τοῦ τσέχικου ἐθνικισμοῦ κατὰ τὸ δεύτερο ἡμῖσι τοῦ 19ου αἰῶνα. Ὁ κοινωνικὸς καὶ οἰκονομικὸς φθόνος τῶν Τσέχων μικροκαταστηματαρχῶν, χειροτεχνῶν καὶ εἰδικευμένων ἐργατῶν πυροδότησε σποραδικὲς διαμαρτυρίες στοὺς δρόμους ἀπὸ τὴν δεκαετία τοῦ 1840 μέχρι τὸ ξέσπασμα τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου.

Κοινωνικὴ τάξη ὅσο καὶ θρησκεία ἔπαιζαν ἀποφασιστικὸ ρόλο στὸν ἐκγερμανισμὸ τῶν 'Εβραίων τῆς Πράγας καὶ ὁ σχετικὰ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν φτωχῶν 'Εβραίων ἄρχισε ὄντως νὰ εὐθυγραμμίζεται μὲ τοὺς Τσέχους μετὰ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1880. Στὴν παλαιὰ ἑβραϊκὴ συνοικία, τὴν περίοδο αὐτὴ μέχρι τὴν ἐκκαθάριση τοῦ γκέτο, τὸ Τσεχο-εβραϊκὸ κίνημα κέρδισε κάποια ἐκλογικὴ ὑποστήριξη, ἀλλὰ ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν μεσοαστῶν 'Εβραίων συνέχισε τὴν διαδικασίαν τοῦ ἐκγερμανισμοῦ, παρὰ τὴν τάση τους —παράδειγμα τῆς ὁποίας πάλι ἦταν ὁ Χέρμαν Κάφκα— νὰ δηλώνουν στὴν Ἀπογραφή ὅτι μιλοῦσαν Τσέχικα στὸ σπίτι,

32. [Σ.τ.Μ.]: Ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ «Mauschel», ἡ ρίζα τοῦ ὁποίου ἀνάγεται στὸ ἑβραϊκὸ ὄνομα «Μωυσῆς» καὶ τὸ ὁποῖο ἀρχικὰ ἦταν ἓνας ὑβριστικὸς χαρακτηρισμὸς γιὰ 'Εβραῖο ἔμπορο καὶ σήμαινε «φτωχοεβραῖος», ἐνῶ ἀργότερα ἡ ὑβριστικὴ χρῆση του ἀναφερόταν σὲ ὅλους τοὺς 'Εβραίους ἀνεξαιρέτως. Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ ὅτι τὸ γερμανικὸ ρῆμα «mauscheln» σημαίνει: 1) κάνω ἐμπορικὲς συναλλαγές μὲ δόλιους τρόπους, 2) κλέβω στὰ χαρτιά, 3) μιλῶ Γερμανικὰ μὲ προφορὰ Γίντις, καὶ 4) μιλῶ ἀκατανόητα.

ως *Umgangssprache* (καθομιλουμένη). Μόνον ένα 45% τῶν Ἑβραίων τῆς Πράγας ἰσχυρίζοταν ὅτι μιλοῦσε Γερμανικά στὴν Ἀπογραφή τοῦ 1900, γεγονός πού ἦταν ὀλοφάνερα ἀνακριβές.

Οἱ Γερμανοὶ στὸ σύνολό τους ἄρχισαν νὰ ἀναπτύσσουν τὶς δικές τους ἰδιαίτερες μορφές πολιτιστικῆς ζωῆς καὶ τὸ 1862 ἰδρύθηκε στὸ νευραλγικὸ κέντρο τῆς γερμανικῆς κοινότητος τὸ Γερμανικὸ Καζίνο (παρὰ τὴν ὀνομασία του ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ κοινωνικὴ λέσχη). Οἱ Ἑβραῖοι ἀποτελοῦσαν σχεδὸν τὰ μισὰ ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ κοινωνικά ἐπίλεκτου αὐτοῦ θεσμοῦ καὶ δὲν ἔνιωθαν τὴν ἀνάγκη νὰ μειώσουν τὴν σημασία τοῦ ἑβραϊσμοῦ τους. Ὁ ἐξάδελφος τοῦ Κάφκα, Μπροῦνο, ἦταν μέλος μὲ μεγάλη ἐπιρροή τῆς Γερμανικῆς Λέσχης, τοῦ πολιτικοῦ βραχίονα τοῦ Καζίνου, καὶ οἱ κοινές ἀξίες τοῦ φιλελευθερισμοῦ, τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν καὶ τοῦ ἀντικληρικαλισμοῦ δημιουργοῦσαν ἓνα δεσμὸ μεταξύ Ἑβραίων καὶ Χριστιανῶν Γερμανῶν. Δὲν ἔπαυαν νὰ συναποτελοῦν μιὰ μειονότητα καὶ συνεπῶς οἱ μὲν χρειάζονταν τοὺς δέ. Στὴν ἰδιωτικὴ σφαίρα, ὡστόσο, ἡ ἀλληλεγγύη ἦταν μικρότερη. Ὅπως τὸ θέτει ὁ Cohen: «Ὅσο κι ἂν οἱ Ἑβραῖοι ἐπιθυμοῦσαν καὶ κέρδιζαν τὴν γενικὴ ἀποδοχὴ στὴν δημόσια ζωὴ τῆς γερμανικῆς κοινωνίας στὴν Πράγα, μονάχα ἓνας πολὺ μικρὸς ἀριθμὸς διατηροῦσε οἰκογενειακὲς σχέσεις μὲ μὴ-Ἑβραίους».

Οἱ Τσέχοι, ὡστόσο, εἶχαν γιὰ ὅλα αὐτὰ μιὰ ἐντελῶς διαφορετικὴ ἄποψη. Γι' αὐτούς, οἱ Γερμανοὶ τῆς Πράγας –Ἑβραῖοι καὶ Χριστιανοὶ ἐξίσου– συγκροτοῦσαν μιὰ ἰσχυρὴ ἐλίτ, κατέχοντας θέσεις ἰσχύος καὶ ἐπιρροῆς ἐντελῶς δυσανάλογες μὲ τὸν ἀριθμὸ τους (στὰ 1900, 34.000 σὲ σύνολο πληθυσμοῦ τῆς πόλης περίπου 450.000 κατοίκων). Μιλοῦσαν τὴν γλῶσσα τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας καὶ στὰ μάτια τῆς τσέχικης μειονότητος ἔδειχναν ἐπιρρεπεῖς σὲ μιὰ ὀρισμένη ἀλαζονεία. Τὰ χωριστὰ θέατρα, οἱ λέσχες, οἱ ἐφημερίδες καὶ τὰ ἰδρύματα τοῦ κοινωνικοῦ βίου τους, ἀποτελοῦσαν ἓνα εἶδος πολιτισμικοῦ ἀπαρτχάιντ. Ἐνα ἐλάχιστο ὑπόλειμμα τοῦ πνεύματος αὐτοῦ συνεχίζεται μέχρι τὶς μέρες μας. Ἐν ἔτει 2000, ξέσπασε στὴν Πράγα ὀλόκληρη διαμάχη, ὅταν τὸ δημοτικὸ συμβούλιο πρότεινε νὰ μετονομασθεῖ ἡ μικροσκοπικὴ πλατεία μπροστὰ στὸν τόπο γέννησης τοῦ Κάφκα, Franze Kafky Náměstí (Πλατεία Φράντς Κάφκα). Ὁ τοπικὸς δὴ-

μαρχος προέβαλε αντιρρήσεις και η Marta Zelesná, μέλος του Συλλόγου Φράντς Κάφκα δήλωσε στο BBC ότι η πόλη διατηρεί «μια αμφίθυμη σχέση» με τον πιο διάσημο συγγραφέα της. «Δέν θεωρείται “δικός μας” συγγραφέας, γιατί ήταν Έβραϊος και γιατί έγραψε στα Γερμανικά»³³, ανέφερε. Απαγορευμένο την εποχή του κομμουνισμού ως παρακμιακό, το έργο του Κάφκα μόλις τώρα έρχεται στο φως, μεταφρασμένο στο σύνολό του στα Τσέχικα. Το όνομά του απουσιάζει από την τσέχικη έκδοση του *Who's Who in History*. Η πλατεία μετονομάστηκε, αλλά η αμφιθυμία παραμένει.

Στα τέλη του 19ου αιώνα οι Τσέχοι έβλεπαν τους Γερμανούς ως άρχουσα τάξη. Σύμφωνα με τον Τσέχο συγγραφέα Pavel Eisner:

«Αποτελούνταν από εκγερμισμένους ή ξένους ευγενείς, από κατόχους ύψηλων ή ενδιάμεσων κυβερνητικών θέσεων, αξιωματικούς της φρουράς της Πράγας, βιομηχάνους και χονδρεμπόρους, από άλλους πλούσιους ανώτερους αστούς, τους καθηγητές του Πανεπιστημίου και του Ίνστιτούτου Τεχνολογίας, τους Γερμανούς ήθοποιούς, όπως επίσης και από το ρευστό στοιχείο των Γερμανών φοιτητών που ήσαν προσωρινοί μόνο στην Πράγα και ποτέ δεν έγιναν κομμάτι της πόλης επί του Μολδάβα. Ποτέ δεν υπήρξε γερμανική ενδοχώρα σε άμεση γειτονία με την Πράγα».³⁴

Ο Eisner θεωρούσε την κατάσταση αυτή ένα κοινωνικό και γλωσσολογικό γκέτο. «Σε τοῦτο τὸ γκέτο με άόρατα τείχη, προσδέθηκε ὁ Γερμανός Έβραϊός». «Όταν κανείς λάβει ὑπ' ὄψιν του τὰ γεγονότα —ότι ὁ Γερμανός Έβραϊός τῆς Πράγας ἦταν ἕνας βιομήχανος, ἕνας ἐπιτυχημένος ἐπιχειρηματίας, ἠγετικό τραπεζικό στέλεχος, γιατρός ἢ δικηγόρος με μεγάλη πελατεία, καθηγητής πανεπιστημίου· ὅτι τὸ χονδρεμπόριο σχεδὸν στὸ σύνολό του καὶ ὄλο σχεδὸν τὸ ἐξαγωγικό καὶ εἰσαγωγικό ἐμπόριο διεκπεραιωνόταν ἀπὸ Έβραίους· καὶ ὅτι ὅλα τὰ ἀκριβὰ εἶδη νεωτε-

33. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/645506.stm>, 16 February 2000. Prague divided over Kafka Square.

34. PAVEL EISNER, *Kafka's Prague*, 1950, σελ. 20.

ρισμού αποτελούσαν εβραϊκό μονοπώλιο— δὲν εἶναι δύσκολο νὰ διαβλέψει κανεὶς γιὰ ποιὸν λόγο ὑπῆρχε φθόνος καὶ γιατί ἀνθοῦσαν τὰ ἀντισημιτικὰ στερεότυπα. «Ὡς βιομήχανος, ὁ Γερμανὸς Ἑβραῖος τῆς Πράγας εἶχε ἀποκλειστικὰ Τσέχους ἐργάτες —δὲν ὑπῆρχαν ἄλλοι— καὶ Τσέχους ἐπιστάτες», ἔγραψε ὁ Eisner. «Εἴτε ἐπρόκειτο γιὰ ἐπιχειρηματία εἴτε ὄχι, οἱ οἰκειακοὶ ὑπηρέτες ἦσαν πάντοτε Τσέχοι. Τὸ ἴδιο ἦταν ὁ θυρωρὸς, ὁ ἄμαξās καὶ ὁ σωφὲρ, ὁ μανάβης, ὁ γαλατάς, ἡ γυναίκα γιὰ τὰ ψώνια καὶ τὰ θελήματα, ὅπως καὶ ἡ πλύστρα».

Τὸ σπιτικὸ τῶν Κάφκα ἦταν μία ἐνσάρκωση αὐτοῦ τοῦ συστήματος μὲ τὰ οἰονεὶ χαρακτηριστικὰ τῆς κάστας. Οἱ ὑπηρετίες καὶ παραμάνες ἦσαν Τσέχες, ὅπως Τσέχοι ἀποτελοῦσαν καὶ ὄλο τὸ ὑπηρετικὸ προσωπικὸ: εἶναι πασίγνωστο ὅτι ὁ Χέρμαν Κάφκα κόλλησε στὸ τσέχικο προσωπικὸ τοῦ καταστήματός του τὴν ρετσίνα τῶν «πληρωμένων ἐχθρῶν»³⁵. Εἶναι πιθανὸ τὰ ὅποια ζωντανὰ Τσέχικα νὰ μαθαίνονταν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς κοινωνικὰ κατώτερους. Καὶ ἀνεξαιρέτως ἀπὸ Τσέχες τῆς κατώτερης τάξης μυοῦνταν σεξουαλικά οἱ νέοι γόνοι τῶν Γερμανῶν ἀστῶν, ὅπως ὁ Κάφκα.

Ὁ Γερμανὸς τῆς Πράγας φοιτοῦσε σὲ γερμανικὰ σχολεῖα, σὲ γερμανικὸ Πανεπιστήμιο καὶ διάβαζε πιθανὸν μία ἀπὸ τὶς δύο γερμανικὲς καθημερινὲς ἐφημερίδες τῆς Πράγας, τὴν *Bohemia* (ποῦ κάθε ἄλλο παρὰ φιλοτσέχικη ἦταν) καὶ τὴν *Prager Tagblatt*, ἢ τὴν ἐβδομαδιαία *Montagsblatt*, ποῦ καὶ οἱ τρεῖς τοὺς εἶχαν Γερμανοὺς ἐκδότες.

Οἱ ἀγρότες Γερμανοὶ τῆς παραμεθορίου περιοχῆς (Sudetengau), ἴσως νὰ ἦσαν τόσο ἀποξενωμένοι ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς τῆς Πράγας καὶ ἀπὸ τὰ κοσμοπολίτικα, πρωτοποριακὰ γοῦστα τους, ὅσο ἦσαν καὶ οἱ Τσέχοι. Ὅταν, ὡστόσο, ὁ Eisner συγκρίνει τὴν γερμανικὴ κοινωνία τῆς Πράγας μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἀποικία στὴν Σανγκάη, ἀρχίζει κανεὶς νὰ ὑποπτεύεται ὅτι ὑπερβάλλει τὴν ἔκταση τῆς ἀμοιβαίας ἀκατανοησίας³⁶.

35. Δὲς στὴν ΕΠ, σελ. 46.

36. Ὑπάρχει ἐνίοτε ἓνας ἀνησυχητικὸς ἀπόηχος ἀντισημιτικῆς προπαγάνδας σὲ ὀρισμένες περιγραφὲς Τσέχων γιὰ τὴν ἔλλειψη ριζῶν τῶν Γερμανῶν Ἑβραίων τῆς Πρά-

Σίγουρα ο Κάφκα αποτελούσε εξαίρεση, καθώς μιλούσε Τσέχικα με κάποια ευχέρεια, όπως θα δοῦμε, και ἔδειχνε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν τσέχικη γλώσσα καὶ κουλτούρα. Αὐτὸ πὺ μᾶς ἐνδιαφέρει οὐσιαστικά ἐδῶ εἶναι ἡ ἔκταση στὴν ὁποία τὸ γεγονός ὅτι μεγάλωσε μέσα σὲ ἓναν μᾶλλον ἀποκαθαρμένο, χωριστὸ κόσμο, ἤρθε νὰ ἐπιτείνει τὴν φυσικὴ προδιάθεσή του νὰ νιώθει ἀποξενωμένος ἀπὸ τὸν περίγυρό του, τὴν αἴσθησή τοῦ μὴ συνανήκειν. Ἡ γλώσσα, συγκεκριμένα, ἦταν ἓνα κεντρικὸ ζήτημα. Ὁ Κάφκα, ἂν καὶ δὲν ἦταν μὲ καμμία ἔννοια ἓνας ἰδεολογικὸς ἢ προγραμματικὸς συγγραφέας, εἶχε πάντα ὀξυμένη πολιτικὴ συνείδηση, μιὰ συμπάθεια γιὰ τὸν ἀδύναμο καὶ μιὰ δυσπιστία ἀπέναντι στὸν ἰσχυρό. Ζώντας τὴν ἐποχὴ τοῦ ἀγῶνα τῶν Τσέχων γιὰ αὐτοδιάθεση ἐνάντια σὲ μιὰ σκληρωτικὴ, συντηρητικὴ αὐτοκρατορία πὺ διοικούνταν ἀπὸ τὴν Βιέννη, θὰ εἶχε πλήρη ἐπίγνωση τοῦ τί διακυβεύοταν. Ἡ ἐποχὴ του στὴν Πράγα χαρακτηριζόταν, μὲ τὰ λόγια τοῦ Emmanuel Frynta, ὡς «μια περίοδος μετάβασης καὶ ἐξέγερσης, ὅπου τὸ ἔδαφος ἦταν ἀσταθὲς κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τῶν ἀνθρώπων, μιὰ περίοδος χωρὶς παρόν, χωρὶς προσήλωση, χωρὶς ἀπάγγιο»³⁷.

Φθάνοντας στὸ σχολεῖο στὴν Κρεαταγορά, οἱ ἐγγενεῖς στὴν κατάσταση τοῦ ἐξάχρονου Κάφκα ἐντάσεις, θὰ γίνονταν ὄρατὲς καὶ αἰσθητὲς –μόλις κατάφερε νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὸ περιοριστικὸ χέρι τῆς κακόβουλης μαγειρίσσας– στοὺς χλευασμοὺς καὶ τὶς πετριές τῶν ἀγοριῶν πὺ πήγαιναν στὸ τσέχικο δημοτικὸ ἀκριβῶς δίπλα. Τόσο βίαιες ἦσαν οἱ συγκρούσεις μεταξὺ Τσέχων καὶ Γερμανῶν μαθητῶν πὺ ἓνας ἀπὸ τοὺς μετέπειτα φίλους τοῦ Κάφκα, ὁ Oskar Baum, ἔχασε ὀριστικά τὴν ὄρασή του σὲ μιὰ ἀπὸ ἐκεῖνες τὶς συμπλοκές. «Σὲ μιὰ πολὺ μικρὴ ἡλικία τοῦ ἐπιβλήθηκε βία ἓνα αἰσθημα ἐνοχῆς καὶ ἡ αἴσθησή ὅτι δὲν εἶναι εὐπρόσδεκτος», διατείνεται ὁ Emmanuel Frynta. Πάνω ἀπὸ τὸ Τσέχικο δημοτικὸ σχολεῖο, ὑπῆρχε χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή: «Ἡ θέσή ἐνὸς μικροῦ Τσέχου εἶναι σ' ἓνα

γας. Δὲς λόγου χάριν, BAUER, ὁ.π., σελ. 11: «Τὸ ἱστορικὰ προοδευτικὸ, ἐπιθετικὸ, βιολογικὰ ὑγιὲς τσέχικο στοιχεῖο θρῆσκόταν σὲ ἔντονη ἀντίθεση μὲ τὸν γερμανικὸ καὶ ἐβραϊκὸ θύλακα... μιὰ ἰντελιγκέντσια ὀλοένα καὶ περισσότερο δίχως ρίζες...».

37. EMMANUEL FRYNTA, *Kafka and Prague*, 1960, μτφρ. Jean Layton.

τσέχικο σχολείο». Ὁ δάσκαλος τοῦ Κάφκα τὴν πρώτη ἐκείνη μέρα ἦταν ὁ Hans Markert, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς συμμαθητὲς τοῦ Κάφκα, τὸν Hugo Hecht, ὁ μόνος δάσκαλος ποὺ ἔκανε ἐντύπωση στὰ παιδιὰ ἦταν ὁ Moritz Beck, «ἕνας ἐξαιρετος δάσκαλος ποὺ ἐνδιαφερόταν γιὰ τὰ παιδιὰ καὶ ἐκτὸς τῆς σχολικῆς ζωῆς». Ὁ Κάφκα, ἂν καὶ ντροπαλὸς καὶ νευρικός, «ἦταν πάντα ὑποδειγματικὸς μαθητὴς, συχνὰ ἀριστειοῦχος, οἱ δάσκαλοι συμπαθοῦσαν πολὺ αὐτὸν τὸν σεμνὸ, ἤρεμο, καλὸ μαθητὴ»³⁸. Ὁ Ἔχτ μπορεῖ νὰ ἀνακαλέσει μόνον μία περίπτωση ποὺ ὁ ἄψογος μαθητὴς δέχτηκε ἐπίπληξη. Ἐνα ὁμορφο ἀνοιξιάτικο πρωινὸ ὁ Κάφκα ἀφαιρέθηκε τόσο πολὺ νὰ κοιτάζει ἕνα σπουργιτάκι ποὺ ἦρθε νὰ σταθεῖ στὸ περβάζι τοῦ ἀνοικτοῦ παραθύρου ποὺ παρ' ὄλο ποὺ ὁ δάσκαλος ἐπανελάβε πολλές φορὲς τὸ ὄνομά του, ἐκεῖνος δὲν ἀπάντησε.

Ὁ Φράντς θὰ παρέμενε στὸ Deutsche Knabenschule, γιὰ τέσσερα χρόνια, παίζοντας στὰ διαλείμματα στοὺς διαδρόμους καὶ τὶς αἴθουσες διδασκαλίας, ἀφοῦ τὸ σχολεῖο δὲν διέθετε δική του αὐλὴ καὶ ἀφομοιώνοντας ἀπὸ τοὺς τοίχους κορνιζωμένα ρητὰ τοῦ τύπου: «Ὁ λόγος εἶναι ἄργυρος· ἢ σιωπὴ χρυσός». Στὴν συνέχεια ὁ Χέρμαν ἔπρεπε νὰ ἀποφασίσει γιὰ τὸ ἐπόμενο βῆμα τῆς ἐκπαίδευσης τοῦ μεγαλύτερου γιοῦ του. Ἐπέλεξε νὰ στείλει τὸ δεκάχρονο παιδὶ στὸ Γερμανικὸ Γυμνάσιο, ὅπου θὰ ἄρχιζε μὲ ζῆλο τὴν πορεία τῆς πνευματικῆς ἀνακάλυψης τοῦ ἑαυτοῦ του.

38. EK, 28: «Immer war er ein Musterschüler, oft Vorzugsschüler; die Lehrer hatten den bescheidenen, stillen, guten Schüler sehr gern».

Στις 20 Σεπτεμβρίου 1893, ο δεκάχρονος Φράντς Κάφκα μπήκε στο Altstädter Deutsches Gymnasium, τὸ αὐστηρὸ, σπαρτιατικὸ Γερμανικὸ Γυμνάσιο τῆς Παλιάς Πόλης πὸν στεγαζόταν στὴν πίσω πλευρὰ τοῦ Palais Kinsky. Ὁ ἐπίσημος τίτλος του –«Αὐτοκρατορικὸ καὶ Βασιλικὸ [kaiserlich und königlich] Κρατικὸ Γυμνάσιο Γερμανόφωνης Ἑκπαίδευσης»– φέρνει στὸν νοῦ μὲ τὸν μοναρχικὸ του στόμφο τὸν σατιρικὸ κόσμο τῆς Κακανίας (τὰ δύο αὐτὰ βασιλικά ἀρχικά, k. k. [προφέρονται καὶ κά] συνδυασμένα μὲ πρόδηλη σκατολογικὴ πρόθεση στὸ εὔρημα τοῦ σύγχρονου μὲ τὸν Κάφκα Βιεννέζου μυθιστοριογράφου Robert Musil [1880-1942], τοῦ ὁποίου τὸ ἔργο Ὁ ἄνθρωπος χωρὶς ἰδιότητες³⁹ [1930], φέρνει στὸ φῶς τὶς ἔσχατες ἡμέρες τῆς Ἀψβουργικῆς κοινωνίας). Ὅπως τὸ ἔθεσε ὁ Franz Baumer: «Μιὰ ἀτμόσφαιρα ἀποπνέουσα μούχλα καὶ ἓνα συντηρητικὸ, φιλισταϊκὸ πνεῦμα διαπότιζαν τὸ ἴδρυμα, πὸν ἦταν χτισμένο ἐξ ὀλοκλήρου πάνω στὴν ἀρχὴ ἑνὸς ξεροῦ πραγματισμοῦ συνδυασμένου μὲ μιὰ ἐκδηλῆ, αὐταρχικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν σχέση μετὰξὺ καθηγητῆ καὶ μαθητῆ. Ἦταν στὴν φύση τῶν πραγμάτων ὁ πρῶτος νὰ μονοπωλεῖ τὴν μεγάλη κεντρικὴ σκιάλα, ἐνῶ ὁ τελευταῖος νὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦ τὶς σκιάλες ὑπηρεσίας»⁴⁰.

Παρὰ τὸν ἐπίμονο ἰσχυρισμὸ τοῦ Κάφκα, ὅτι ἦταν ἓνα «ἀργά-ἀργὰ ἀναπτυσσόμενο» καὶ «φοβητσίαικο παιδί» [ΕΠ, 19], γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ἐντυπωσίασε τοὺς συγχρόνους του μὲ τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὶς ἐπιτυχίες του

39. [Σ.τ.Μ.]: «Πόσα παράξενα θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς γιὰ τὴν καταποντισμένη Κακάνια! Ἦταν, γιὰ παράδειγμα, “Αὐτοκρατορικὴ-Βασιλικὴ” καὶ ταυτόχρονα “Αὐτοκρατορικὴ καὶ Βασιλικὴ”. Ἐνα ἀπὸ τὰ δύο ἐμβλήματα “Α. Β.” ἢ “Α. κ. Β.” ἔφερε κάθε πράγμα καὶ πρόσωπο, ὅμως παρ’ ὅλα αὐτὰ ἔπρεπε νὰ κατέχει κανεὶς μιὰ μυστικὴ ἐπιστήμη γιὰ νὰ ξεχωρίζει μὲ σιγουριά ποιὺς θεσμούς καὶ ποιὰ πρόσωπα ἔπρεπε νὰ ἀποκαλεῖ “Α. Β.” καὶ ποιὰ “Α. κ. Β.”. Γραπτὰ αὐτοαποκαλοῦνταν Αὐστρο-Οὐγγρική Μοναρχία, ἀλλὰ προφορικὰ ἀπλῶς Αὐστρία»· βλ. ROMBERT ΜΟΥΖΙΑ, Ὁ ἄνθρωπος χωρὶς ἰδιότητες, μτφρ. Τούλας Σιέτη, ἐκδ. Ὀδυσσεάς, 1992. σελ. 39 κ.έ.

40. FRANZ BAUMER, *Franz Kafka*, 1971, ἀγγλικὴ μτφρ. Abraham Farbstein, σελ. 32.

—ἀν ἐξαιρέσουμε τὰ μαθηματικά— μέσα στους περιορισμούς τοῦ παραδοσιακοῦ προγράμματος σπουδῶν, ἐπικεντρωμένου στους κλασσικούς πού διδάσκονταν με ἐλάχιστη φαντασία ἢ ταλέντο. Ὁ πατέρας του εἶχε ἐπιλέξει τὸ κλασσικὸ Γυμνάσιο, καὶ ὄχι τὴν πιὸ σύγχρονη Realschule (Πρακτικὴ Σχολή). Ἡ τελευταία αὐτὴ σχολὴ θὰ προετοίμαζε τὸν γιό του γιὰ μιὰ ἐπιχειρηματικὴ σταδιοδρομία. Πιθανὸν ὁ Χέρμαν νὰ παρακινήθηκε ἀπὸ ἓναν ἀύξανόμενο με τὰ χρόνια ρεαλισμὸ γιὰ τὸ κατὰ πόσον ὁ Φράντς εἶχε τίς κατάλληλες ικανότητες νὰ γίνει ἓνας πρακτικὸς ἐπιχειρηματίας· ἢ ἀπὸ κοινωνικὴ φιλοδοξία, καθὼς τὸ Γυμνάσιο τροφοδοτοῦσε ἐκ παραδόσεως τὴν αὐτοκρατορικὴ διοίκηση με ἀνώτερους λειτουργοὺς καὶ δικηγόρους. Τὸ πρόγραμμα σπουδῶν δὲν προέβλεπε τὴν ἐκμάθηση σύγχρονων γλωσσῶν ἢ τὴν διδασκαλία τῆς σύγχρονης λογοτεχνίας, καὶ ἡ μουσικὴ, ἡ φυσικὴ ἀγωγή καὶ ἡ Τέχνη ἦσαν ἀπλῶς κατ' ἐπιλογὴν μαθήματα. Ἀπὸ τὸ τρίτο ἔτος καὶ ὕστερα ὁ μισὸς περίπου σχολικὸς χρόνος ἦταν ἀφιερωμένος στὰ Λατινικὰ καὶ τὰ Ἀρχαῖα Ἑλληνικά, ἐντούτοις ὁ Κάφκα στὰ μετέπειτα χρόνια δὲν ἀνέφερε ποτὲ ἓναν κλασσικὸ συγγραφέα ἀνάμεσα σὲ ὅλα τὰ πλούσια διαβάσματά του. Ὁ ἀγαπημένος του δάσκαλος φαίνεται πὼς ἦταν ὁ καθηγητὴς τῆς Δαρβινικῆς φυσικῆς ἱστορίας Adolf Gottwald. Ὁ ὑπεύθυνος καθηγητὴς τῆς τάξης ἦταν ἓνας καθολικὸς ἱερέας τοῦ Πιαιριστικοῦ Τάγματος⁴¹, ὁ Emil Gschwind, οἱ περισσότεροι μαθητὲς τοῦ ὁποίου ἦσαν Ἑβραῖοι. «Τὸ Γυμνάσιό μας δὲν ἦταν ἓνα φοβερὸ χαράκωμα, ἦταν ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἓνα σύμπτωμα τῆς νησιωτικῆς ἀπομόνωσης στὴν ὁποία ἔζησαν οἱ περισσότεροι Ἑβραῖοι τῆς Πράγας στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1900»⁴², ἀνέφερε ὁ Emil Utitz πού φοιτοῦσε τὴν ἴδια περίοδο στὸ σχολεῖο. Ὁ Zdenko Vanek, ὁ μόνος Τσέχος μαθητὴς στὸ ὄγδοο καὶ τελευταῖο ἔτος τοῦ Γυμνασίου, πού ἦταν μιὰ τάξη παραπάνω ἀπὸ τὸν Κάφκα, θυμᾶται ὅτι ἔπρεπε νὰ φεύγει ἀπὸ τὸ μάθημα, ὅταν ἐρχόταν ὁ ραββίνος

41. [Σ.τ.Μ.]: Πρόκειται γιὰ ἓνα κοσμικὸ τάγμα τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας πού τὰ μέλη του ἦσαν ἀφιερωμένα ἀμοισθί στὴν ἐκπαίδευση τῶν νέων. Ἰδρύθηκε στὴν Ρώμη λίγο πρὶν τὸ 1600.

42. ΕΚ, 39.

για να διδάξει στους μαθητές του, ὅλοι σχεδὸν παιδιὰ Ἑβραίων βιοτεχνῶν καὶ καταστηματαρχῶν. Ὁ Vanek θυμᾶται ὅτι ὁ Κάφκα «ἦταν ἕνας σιωπηλός, προβληματισμένος καὶ σκεπτικός τύπος»⁴³.

Ὁ Κάφκα ἔκανε λίγους μόνο φίλους στὸ σχολεῖο, στοὺς ὁποίους συμπεριλαμβάνονται ὁ Hugo Bergmann, ὁ Σιωνιστὴς φιλόσοφος, ὁ Rudolf Illowý, ὁ σοσιαλιστὴς στοχαστὴς, ὁ Ewald Přebram, ὁ πατέρας τοῦ ὁποίου ἦταν ἐξυπηρετικὰ πρόεδρος τῆς ἀσφαλιστικῆς ἐταιρείας στὴν ὁποία θὰ δούλευε ἀργότερα ὁ Κάφκα, καὶ ὁ Oskar Pollak, ὁ ἱστορικὸς τῆς Τέχνης. Ὁ Μπέργκμαν πού ἦταν καὶ στὸ δημοτικὸ μαζί με τὸν Κάφκα, θυμόταν τὸν φίλο του κάπως σὰν ἀντάρτη, περισσότερο σοσιαλιστὴ, παρὰ Σιωνιστὴ: «Ζήσαμε μαζί τίς ἔντονες συγκινήσεις τοῦ ἀντικομοφομιστῆ»⁴⁴, ἰσχυρίστηκε. Οἱ δύο τους παρέμειναν προκλητικὰ καθισμένοι κατὰ τὴν ἀνάκρουση τοῦ πατριωτικοῦ ἄσματος «Die Wacht am Rhein» («Ἡ φρουρὰ στὸν Ρῆνο») σὲ μιὰ ἐκδρομὴ πού ἔκανε μιὰ λέσχη τελειοφίτων (Altstädter Kollegentag) στὴν ὁποία ἔπρεπε ὑποτίθεται νὰ ἀνήκουν ὅλοι⁴⁵. Ὁ Κάφκα, σὰν ὅλους τοὺς ἔξυπνους μαθητές, πέρασε διάφορες ἰδεολογικὲς φάσεις – ἀθεϊστικὴ, πανθειστικὴ, σοσιαλιστικὴ. Ἐνθουσιάστηκε σφόδρα γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν Μπόερς γύρω στὰ 1900 καὶ λέγεται πὼς φοροῦσε στὴν μπουτουνιέρα του (παρὰ τὴν ἐπιθυμία του νὰ εἶναι ἀόρατος) τὸ κόκκινο γαρύφαλο –rote Nelke– τῆς σοσιαλιστικῆς τάσης. Ὁ Vanek θυμᾶται ὅτι ὁ Κάφκα ἦταν ἤδη στὸ Γυμνάσιο φανατικὸς ἀναγνώστης κοινωνιολογικῶν περιοδικῶν καὶ μηνιαίων ἐπιθεωρήσεων τῆς διανόησης, μιὰ συνήθεια πού διατήρησε σὲ ὅλο τὸν βίο του. Αὐτὴ περίπου τὴν περίοδο ἄρχισε νὰ διαβάσει τὴν μηνιαία ἐπιθεώρηση τέχνης *Der Kunstwart* (Ὁ φύλακας τῆς Τέχνης) πού ἴδρυσε καὶ ἐξέδιδε ὁ ἄνδρας τῆς ἀνηψιᾶς τοῦ Ρίχαρντ Βάγκνερ, Ferdinand Avenarius. Τὸ περιοδικὸ ἦταν ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὸν Νίτσε, ὅπως καὶ ὁ Κάφκα τὰ χρόνια ἐκεῖνα, καὶ εἶχε ἕνα ἀφ' ὑψηλοῦ, αἰσθητιστικὸ καὶ κάπως ὑπὲρ τὸ δέον περίτεχνο

43. EK, 38: «Er war ein stiller, grübelnder und nachdenklicher Typ».

44. EK, 17: «Wir erlebten zusammen die Erregungen des Nonkorformisten».

45. KLAUS WAGENBACH, *Kafka*, 1964, ἑλληνικὴ μτφρ. Στέλλας Νικολοῦδῃ, «Συγγραφεῖς γιὰ πάντα»/Θεμέλιο, 1986, σελ. 51.

ὕφος, μαζί με ἓναν ἐθνικολαϊκό (völkisch) συναισθηματισμό, στὸν ὁποῖο ὁ Κάφκα ἀντέδρασε μετὴν πάροδο τοῦ χρόνου.

Ὁ Κάφκα ἦταν ἓνας καλὸς συζητητής, σύμφωνα μετὸν Μπέργκμαν, πού ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ὑπερασπίζεται τὸν Σιωνισμό του ἀπέναντι στὴν ἰδεολογικὴ ἐπίθεση τοῦ φίλου του. Ὁ Κάφκα τὸ θυμήθηκε πολλὰ χρόνια ἀργότερα, ἀνακαλώντας τὶς λογομαχίες «μετὸν Μπέργκμαν μ' ἓναν εἶτε προϋπάρχοντα μέσα μου εἶτε ἀντιγραμμένο ἀπὸ 'κεῖνον ταλμουδικὸ τρόπο γιὰ τὸν θεὸ καὶ τὴν πιθανότητα νὰ ὑπάρχει. Μοῦ ἄρεσε τότε ν' ἀρχίζω μ' ἓνα θέμα πού εἶχα βρεῖ σ' ἓνα χριστιανικὸ περιοδικό —θαρρῶ ἦταν “ὁ χριστιανικὸς κόσμος”— στὸ ὁποῖο ἓνα ὠρολόγιο καὶ ὁ κόσμος καὶ ὁ ὠρολογιοποιὸς καὶ ὁ θεὸς παραλληλίζονταν μεταξύ τους κι ἡ ὕπαρξη τοῦ ὠρολογιοποιῦ ὑποτίθεται ὅτι ἀποδείκνυε ἐκείνη τοῦ θεοῦ» [TB, 333]. Ὁ Κάφκα ἀποκάλυψε ἐπίσης στὸν Μπέργκμαν τὴν ἐπιθυμία του νὰ γίνεῖ συγγραφέας, ἀλλὰ οἱ ὀποιοσδήποτε συγγραφικὲς ἀπόπειρες ἀπὸ τὰ χρόνια ἐκεῖνα πιθανὸν νὰ καταστράφηκαν. Εἶναι σίγουρο ὅτι ὁ φίλος του τὸν θεωροῦσε μανιώδη βιβλιοφάγο. Ὅταν πέρασαν οἱ δύο τους μπροστὰ ἀπὸ τὴν βιτρίνα ἑνὸς βιβλιοπωλείου στὴν Πλατεία τῆς Παλιᾶς Πόλης, ὁ Κάφκα ζήτησε ἀπὸ τὸν Οὐῆγκο νὰ πεῖ δυνατὰ τὸν τίτλο ὀποιοσδήποτε βιβλίου στὴν προθήκη, ὑποσχόμενος ὅτι θὰ ὀνόμαζε τὸν συγγραφέα. Ἡ ἐπιτυχία του στὴν δοκιμασία αὐτὴ ἐντυπωσίασε δεόντως τὸν φίλο του.

Ὁ Οὐῆγκο Ἔχτ, ὁ φίλος τοῦ Κάφκα ἀπὸ τὸ δημοτικὸ πού τὸν ἀκολούθησε καὶ στὸ γυμνάσιο, θυμόταν τὸν Κάφκα ὡς ἓναν ἐξαιρετικὰ κόσμιμο μαθητὴ —«πάντα πολὺ ἀγνό»⁴⁶— πού ἀρνιόταν νὰ πάρει μέρος στὶς συνήθεις σεξουαλικὲς αἰσχρολογίες τῶν ἐφήβων μαθητῶν. Ἦταν «πολὺ καλοντυμένος», ἀλλὰ ἐπίσης «πάντα κάπως ἀπόμακρος, ἀπομονωμένος ἀπὸ μᾶς»⁴⁷. Στούς συγχρόνους του ἔδειχνε νὰ ζεῖ, πίσω, θὰ ἔλεγε, ἀπὸ «ἓναν γυάλινο τοῖχο»⁴⁸, ὅχι ἐχθρικός ἢ ἀλαζόνας, ἀλλὰ κουμπωμένος.

46. EK, 29: «immer sehr rein».

47. Ὁ.π.: «immer etwas entfernt, distanziert von uns».

48. KLAUS WAGENBACH, *Franz Kafka: Eine Biographie seiner Jugend 1883-1912*, 1958, σελ. 268. Στὸ ἐξῆς Wagenbach.

Πάντοτε ανταποκρινόταν, όταν κάποιος τὸν πλησίαζε μὲ διάθεση γιὰ κουβέντα, καὶ δὲν ἦταν ὁ γρουσουζίκης πὺ χαλάει τὸ κέφι τῆς παρέας, ποτὲ ὁμως δὲν ἔκανε ἐκεῖνος τὸ πρῶτο βῆμα. Ἦταν, ὅπως εἶπε ὁ Ἕμιλ Οὐτίς, «ἤσυχος, δειλὸς καὶ λίγο ἀνιγματοκίος»⁴⁹.

Οἱ σχολικὲς ἐπιδόσεις τοῦ Κάφκα ἦσαν πολὺ ἐπάνω ἀπὸ τὸν μέσο ὄρο καὶ συχνὰ ἔπαιρνε ἀριστοὺς ἐλέγχους, ἀλλὰ ἐκεῖνος ἀλλιῶς διάλεξε νὰ παρυσιάσει τὴν κατάστασή του στὸν ἑαυτό του. Παραπονήθηκε ἀργότερα στὸν πατέρα του ὅτι ἡ στάση αὐτοῦ τοῦ τελευταίου ὑπέσκαπτε διαρκῶς τὸν αὐτοσεβασμὸ του. Πίστευε πῶς δὲν θὰ ἔβγαζε ποτὲ τὴν πρώτη τάξη τοῦ δημοτικοῦ, ἐντούτοις ὄχι μόνο τὴν πέρασε, ἀλλὰ ἔλαβε μάλιστα καὶ ἀριστεῖο. Μιὰ παρόμοια ἱστορία συνέβη μὲ τὶς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις γιὰ τὸ Γυμνάσιο. Στὸ τέλος τῆς πρώτης χρονιᾶς του ἐκεῖ, θεωροῦσε ὅτι θὰ ἔμενε στὴν ἴδια τάξη ἀλλά,

«Ὅχι, δὲν ἔμεινα κι αὐτὸ γινόταν συνεχῶς. Ἀπ’ αὐτὸ ὁμως δὲν προέκυψε κάποια αἰσιοδοξία, ἀντιθέτως, ἐγὼ ἤμουν πάντοτε πεπεισμένος –καὶ στὸ δικό σου τὸ ἀπορριπτικὸ τὸ ὕφος εἶχα τυπικὰ τὴν ἀπόδειξη γι’ αὐτό– ὅτι ὅσο περισσότερο τὰ καταφέρνω τόσο χειρότερη ἔκβαση μέλλει νὰ ἔχει ἐν τέλει. Συχνὰ ἔβλεπα νοερά ἐγὼ τὴν τρομερὴ συνέλευση τῶν καθηγητῶν [...] πῶς θὰ συνέρχονταν [...] γιὰ νὰ ἐξετάσουν τούτη τὴ μοναδική, κραυγαλέα περίπτωση, πῶς ἐγώ, ὁ πιὸ ἀνίκανος καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει πιὸ ἀμαθὴς εἶχα καταφέρει νὰ φθάσω γλιστρώντας ὡς ἐκεῖ ἐπάνω σ’ ἐκεῖνη τὴν τάξη, πού, ἐφόσον τώρα ἦταν στραμμένη ἐπάνω μου ἡ γενικὴ προσοχή, φυσικὰ πάραυτα θὰ μὲ ξερνοῦσε, πρὸς ἀλαλαγμὸ ὄλων τῶν ἀπαλλαγμένων ἀπ’ αὐτὸν τὸν βραχνὰ δικαίων. Δὲν εἶναι εὐκόλο γιὰ ἓνα παιδί νὰ ζεῖ μὲ τέτοιες φαντασιώσεις. Τί μὲ ἔγνοιαζε ὑπὸ αὐτὲς τὶς συνθῆκες τὸ μάθημα ἔμένα;» [ΕΠ, 71]

Παρὰ τὴν φλογερὴ αὐτομαστίγωση τοῦ Κάφκα ἐδῶ, εἶναι προφανές, ἐντούτοις, ὅτι ἐνδιαφερόταν γιὰ τὰ μαθήματά του καὶ πέρασε τὶς ἀπολυτήριες

49. EK, 43: «ruhig, scheu, und ein bißchen rätselhaft».

ἐξετάσεις εὐκολα μετὰ ἀπὸ ὀκτώ χρονία στὸ Γυμνάσιο (ἔστω κι ἂν προφασιζόταν ὅτι ὁ θρίαμβός του ἦταν ἀποτέλεσμα «ἀγρυπτείας»). Τουλάχιστον ἓνας φίλος του ἀπὸ τὸ σχολεῖο, ὁ Οὐγκο Μπέργκμαν, δὲν μπορούσε νὰ καταλάβει ἀκριβῶς τί λόγο εἶχε νὰ παραπονιέται ὁ Κάφκα. Ὅταν ἐπισκέφτηκε τὸ σπίτι τοῦ φίλου του στὴν Celetná, τοῦ ἔκανε βαθεῖα ἐντύπωση τὸ γεγονός ὅτι ὁ Φράντς εἶχε στὴν διάθεσή του ὄχι μόνο ἓνα φαρδὺ γραφεῖο (*Schreibtisch*), ὅπου χωροῦσαν νὰ κάτσουν καὶ οἱ δύο καὶ νὰ κάνουν τὰ μαθήματά τους, ἀλλὰ καὶ τὸ δικό του δωμάτιο, μὲ ὠραία θέα στὸν πολύβουο δρόμο.

Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι οἱ Κάφκα ἦσαν χλιαροὶ στὴν τήρηση τῶν τύπων τῆς ἐβραϊκῆς θρησκείας τους, ὁ Κάφκα πέρασε ἀπὸ τὴν τελετὴ τῆς θρησκευτικῆς ἐνηλικίωσής του (*Bar Mizwa*) στὶς 13 Ἰουνίου 1896. Πολλὰ χρονία ἀργότερα θυμόταν: «Τὰ 13α γενέθλια εἶναι μία ἰδιαίτερη γιορτὴ, ἔπρεπε ν' ἀπαγγεῖλω μέσα στὸν ναὸ ἓνα κομμάτι πού εἶχα κοπιάσει πολὺ νὰ μάθω παπαγαλιστί, ἐπάνω δίπλα στὸ βῆμα, ὕστερα νὰ βγάλω στὸ σπίτι ἓναν μικρὸ (πού εἶχα ἐπίσης μάθει παπαγαλιστί) λόγο. Πῆρα ἐπίσης πολλὰ δῶρα» [BM, 207]. Ὁ βαθμὸς ἀφομοίωσης τοῦ Χέρμαν Κάφκα μπορεῖ νὰ ἐκτιμηθεῖ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ τυπωμένες προσκλήσεις πού ἔστειλε γιὰ τὴν περίσταση ἀναφέρονταν σ' αὐτὴν μὲ τὸν ὄρο «χρίσμα». Ὁ Φράντς βαριόταν τὴν θρησκεία τὰ χρονία ἐκεῖνα καὶ ἡ τελετὴ *Bar Mizwa* δὲν σήμαινε γι' αὐτὸν τίποτε περισσότερο ἀπὸ μιὰ «γελοία ἀποστήθιση [...] μιὰ γελοία δοκιμασία» [EP, 61].

Κατὰ τὶς τελευταῖες σχολικὲς καλοκαιρινὲς διακοπές του, στὰ 1900, ὁ Κάφκα πέρασε λίγες μέρες μαζί μὲ τὸν ἀγαπημένο του θεῖο Ζήγκφρηντ, ἀγροτικὸ γιατρὸ στὸ Triesch (Třešt), καὶ στὴν συνέχεια συνάντησε τοὺς γονεῖς του στὴν βοημικὴ πόλη Roztoky (Rostok), στὸν ποταμὸ Μολδάβα, 11 περίπου χλμ. βόρεια τῆς Πράγας, τὴν ὁποία ὁ ὁδηγὸς *Baedeker* τῆς ἐποχῆς ἐκείνης περιγράφει περιληπτικὰ «μέσα σὲ ὀπωροφόρα δένδρα». Οἱ Κάφκα ἔμεναν στὸ σπίτι τοῦ διευθυντῆ τοῦ ταχυδρομείου τοῦ Roztoky καὶ ὁ Φράντς δὲν ἄργησε νὰ κάνει τὴν γνωριμία τῆς κόρης τοῦ διευθυντῆ, *Selma Robitschek*. Περνοῦσαν μαζί πολλὰ ὧρες στὸ δάσος, μὲ τὸν Κάφκα νὰ διαβάσει μεγαλοφώνως ἀπὸ τὰ ἔργα —φυσικά— τοῦ Νίτσε. Στις 4 Σε-

πτεμβρίου ἔγραψε στὸ λεύκωμά της: «Θαρρεῖς καὶ μποροῦν νὰ θυμῶνται οἱ λέξεις»⁵⁰.

Πίσω στὴν Πράγα, ἀργότερα τὸν ἴδιο μήνα, ὁ Κάφκα στρώθηκε στὴν δουλειὰ γιὰ τὸν τελευταῖο χρόνο του στὸ Γυμνάσιο. Γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ πέρασε στὰ 1901 τὶς ἀπαραίτητες ἐξετάσεις. Τὸ καλοκαίρι τὸ πέρασε μὲ τὸν θεῖο Ζήγκφρητ στὴν Βόρεια Θάλασσα, στὰ νησιωτικὰ θέρετρα τοῦ Helgoland καὶ Norderney, προετοιμαζόμενος γιὰ τὸ Πανεπιστήμιο τὸ φθινόπωρο.

Σὲ μιὰ μετέπειτα ἐγγραφή στὰ σημειωματάρια του —μία ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ εἶναι ἐν μέρει αὐτοβιογραφικές, ἐν μέρει ἓνα σχεδίασμα μιᾶς ἱστορίας καὶ ἡ ὁποία, ἐπομένως, θὰ πρέπει νὰ ἐρμηνευτεῖ μὲ προσοχή— ὁ Κάφκα ἔγραψε: «Ὅταν τὸ σκέπτομαι καλά, τότε ἀναγκάζομαι νὰ πῶ ὅτι ἐμένα ἡ ἀνατροφή μου ἀπὸ κάποιον ἄποψη μὲ ἔβλαψε πολὺ. Τούτη ἡ κατηγορία ἀπευθύνεται σ' ἓνα πλῆθος ἀνθρώπων, δηλαδὴ στοὺς γονεῖς μου, μερικὸς συγγενεῖς, μεμονωμένους ἐπισκέπτες τοῦ σπιτιοῦ μας, διάφορους συγγραφεῖς, μιὰ ἀπολύτως συγκεκριμένη μαγεύρισα, ποὺ μὲ πῆγαινε γιὰ ἓναν χρόνο στὸ σχολεῖο, ἓνα σωρὸ δασκάλους [...] ἓναν σχολικὸ ἐπιθεωρητὴ, περαστικὸς ποὺ περπατοῦσαν ἀργά, ἐν ὀλίγοις τούτη ἡ κατηγορία στριφογυρίζει σὰν μαχαίρι μέσα στὴν κοινωνία» [TB, 18]. Πιθανὸν ὁ Κάφκα νὰ ἔνωθε πραγματικὰ ἔτσι, καὶ εἶναι συνηθισμένο γιὰ ἐξαιρετικὰ πρωτότυπα καὶ δημιουργικὰ μυαλὰ νὰ βρίσκουν ψεγάδια στὴν σχολικὴ τους μαθητεία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, εἶχε τὴν τάση νὰ μὴν χάνει ποτὲ εὐκαιρία νὰ ζωγραφίζει μιὰ εἰκόνα μὲ τὰ μελανότερα χρώματα. Θὰ μποροῦσε ὡστόσο νὰ θεωρηθεῖ δικαιολογημένο τὸ παράπονο ποὺ εἶχε ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, σὲ σχέση μὲ τὰ μαθηματικά. Χρόνια ἀργότερα ἔφερε στὸν νοῦ του τὴν ἀγωνία μιᾶς συγκεκριμένης σχολικῆς ἡμέρας:

«εἶδα τὸν καθηγητὴ ἐπάνω νὰ ξεφυλλίζει τὸν κατάλογό του καὶ νὰ ψάχνει πιθανότατα γιὰ τ' ὄνομά μου καὶ σύγκρινα μ' ἐκεῖνο τὸ θέαμα δύναμης, τρόμου καὶ πραγματικότητας τὸ ἀσύλληπτο τίποτε τῶν δικῶν

50. BB, 9: «Als ob Worte erinnern könnten!»

μου τῶν γνώσεων, ὄνειροπολώντας σχεδὸν ἀπὸ φόβο εὐχήθηκα νὰ μποροῦσα νὰ σηκωθῶ ἐπάνω σὰν πνεῦμα, νὰ διασχίσω σὰν πνεῦμα τὸν δρόμο ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ θρανία, νὰ πετάξω ἑλαφρὺς σὰν τὴ γνώση μου στὰ μαθηματικά μπροστὰ ἀπ' τὸν καθηγητή, νὰ περάσω κάπως τὴν πόρτα, νὰ συνέλθω ἀπ' ἔξω καὶ νὰ εἶμαι πιά ἐλεύθερος στὸν ὠραῖο ἀέρα, πού σ' ὀλόκληρο τὸν γνωστὸ σ' ἐμένα κόσμο δὲν εἶχε τέτοιες ἐντάσεις ὅπως ἐκεῖ μέσα στὴν αἴθουσα. [...] Ἀλλὰ δὲν ἔγινε ἔτσι». [BM, 146]

Ὅντως, ὁ καθηγητὴς φώναξε τὸ ὄνομά του, τοῦ ἔβαλε νὰ κάνει μιὰ ἄσκηση πού χρειαζόταν τὴν χρῆση λογαριθμικῶν πινάκων καὶ ὅταν ἐκεῖνος δὲν μπόρεσε νὰ βρεῖ τοὺς πίνακες στὸ θρανίο του, τοῦ εἶπε: «Εἶστ' ἓνας κροκόδειλος ἐσεῖς!» καὶ τὸν βαθμολόγησε «κάτω ἀπ' τὴ βάση». Αὐτὸ τουλάχιστον ἀποσόβησε τὴν δημόσια ἔκθεση τῆς ἀγνοίας του πού ἀναγκαῖα θὰ ἐπακολουθοῦσε. Τὸ παράδοξο ἠθικὸ δίδαγμα πού ἀντλήσε ὁ Κάφκα ἀπὸ τὸ συνηθισμένο αὐτὸ συμβάν τῆς σχολικῆς ρουτίνας ἦταν ὅτι μποροῦσε κανεὶς νὰ «ἐξαφανισθεῖ» ἀπὸ μιὰ παρόμοια ὀδυνηρὴ πραγματικότητα «καὶ οἱ δυνατότητες ἦσαν ἄπειρες καὶ μποροῦσε κανεὶς ἀκόμη κι ἐν ζωῇ νὰ “πεθάνει”» [BM, 147]. Τούτῃ τὴν ἰκανότητα αὐτο-απουσιασμοῦ, αὐτοἀρνησης ἔμαθε ὁ Κάφκα νὰ ἀκονίζει στὰ πρῶιμα αὐτὰ χρόνια.

Ὁ Κάφκα ἦταν πολὺ περισσότερο ἐπηρεασμένος ἀπὸ προσωπικὲς ἐμπειρίες καὶ ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ, παρὰ ἀπὸ τὸ σχολεῖο – ἂν καὶ δὲν θὰ πρέπει κανεὶς νὰ ὑποτιμῆσει τὴν σπουδαιότητα πού εἶχε ἢ ἀπὸ στήθους ἐκμάθησι τῶν Γερμανῶν κλασσικῶν, ὅπως τοῦ Γκαῖτε (1749-1832) (τὸν ὁποῖο, παρὰ ταῦτα, ὁ Κάφκα θαύμαζε ἀπεριόριστα), οὔτε τὴν συνάντησή του μὲ νεώτερους Τσέχους κλασσικοὺς τῆς λογοτεχνίας, ὅπως συνέβη μὲ τὸ ἔργο τῆς Božena Němcová (1820-1862), *Babička* (*Ἡ γιαγιά*) (1855). Στὴν Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα ὁ Κάφκα ἔκανε σαφὲς τὸ τί σκεφτόταν γιὰ τὴν ἀνατροφή πού ἔλαβε. Παραδεχόταν ὅτι ἴσως νὰ ἦταν

«ξεροκέφαλος, ὅπως εἶναι τὰ παιδιά, μὲ κακομάθαινε σίγουρα κι ἡ μητέρα, ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ πιστέψω πὼς ἦταν ἰδιαίτερα δύσκολο νὰ καθοδηγηθῶ, δὲν μπορῶ νὰ πιστέψω πὼς ἓνας εὐγενικὸς λόγος, ἓνα ἥρεμο

κράτημα τοῦ χεριοῦ, ἓνα καλοκάγαθο βλέμμα δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶχε ἀξιώσει ἀπὸ μένα ὅ,τι θὰ ἤθελε κανεὶς [...] δὲν εἶναι ὅμως τόσο ἐπίμονο κι ἀτρόμητο κάθε παιδί, ὥστε νὰ ψάχνει τόσο πολὺ χρόνο, μέχρι νὰ φθάσει στὴν καλοσύνη. Ἐσύ μπορείς νὰ μεταχειρίζεσαι ἓνα παιδί μόνο ἔτσι, ὅπως ἀκριβῶς εἶσαι πλασμένος ἐσύ ὁ ἴδιος, μὲ δύναμη, μὲ φασαρία κι ἀψιθυμία, κι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει αὐτὸ σοῦ φαινόταν πέραν τούτου κατὰλληλο πολὺ, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἐσύ ἤθελες νὰ μ' ἀναστήσεις ἓναν ρωμαλέο, θαρραλέο νεανία». [ΕΠ, 20]

Εἶναι εὐκόλο νὰ δεῖ κανεὶς τὸ πρόβλημα ἐδῶ. Ἡ τραχειά, δυναμικὴ μεταχείριση τοῦ ὑπερευαίσθητου παιδιοῦ ἐκ μέρους τοῦ Χέρμαν, μὲ σκοπὸ νὰ τὸ διαπλάσει κατ' εἰκόνα του, ὡς σκληρὸ βιοπαλαιστή, δὲν ἦταν ἀρκετὰ εὐέλικτη—ἀκόμη κι ἂν μπορούσε ὁ φορτωμένος μὲ ἔγνοιες ἐπιχειρηματίας νὰ βρεῖ τὸν χρόνο νὰ ἀφιερωθεῖ στὸ ἔργο αὐτό— ὥστε νὰ χωρέσει τίς ἰδιαιτέρες ἀνάγκες τοῦ γιοῦ του.

Ὁ Κάφκα ἀπευθυνόμενος στὸν πατέρα του ἰσχυριζόταν ὅτι «ἤσουν καθ' ὀλοκληρίαν δεσμευμένος στὸ ἐμπορικό, οὔτε μιὰ φορὰ τὴν ἡμέρα δὲν μπορούσες νὰ μοῦ κάμεις τὴ χάρη νὰ σέ δῶ» [ΕΠ, 21], κι ἔτσι, ὅταν ἐκεῖνος ὄντως ἐμφανιζόταν, ἡ ἐντύπωση ποὺ ἔκανε ἦταν ἀκόμη πιὸ τρομακτικὴ. Θυμόταν συγκεκριμένα ἓνα περιστατικὸ τῶν παιδικῶν του χρόνων, ὅταν, ἀφοῦ ζητοῦσε διαρκῶς νερὸ κλαψουρίζοντας «κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἐν μέρει γιὰ πείραγμα, ἐν μέρει γιὰ νὰ διασκεδάσω», ὁ Χέρμαν ἄρπαξε τὸν γιό του ἀπὸ τὸ κρεβάτι καὶ τὸν ἔβγαλε σηκωτὸ ἔξω στὸ Pawlatsche⁵¹ (ἓναν χαρακτηριστικὸ ἐξώστη ποὺ περιέτρεχε τίς πολυκατοικίες τῆς Πράγας μὲ θεὰ τὸ μεσαῦλιο) καὶ τὸν ἄφησε ἐκεῖ μόνο μὲ τὸ νυχτικὸ του νὰ κοιτάζει τὴν κλειστὴ πόρτα. Ἀπὸ τὴν μεριά τοῦ Κάφκα, ἡ συμπεριφορὰ αὐτὴ χαρακτηρίζε «τὰ δικά σου τὰ παιδαγωγικὰ τὰ μέσα καὶ τὴν ἐπίδρασή τους

51. [Σ.τ.Μ.]: Ἡ γερμανικὴ λέξη Pawlatsche (ἀπὸ τὴν τσέχικη pavlač) τῆς καθομιλουμένης Γερμανικῆς ὄχι μόνο στὴν Πράγα τὴν ἐποχὴ τῆς Αὐстро-Οὐγγρικῆς μοναρχίας, ἀλλὰ καὶ στὴ Βιέννη, ἔχει ἀποδοθεῖ στὴν ἐλληνικὴ μετάφραση τῆς Ἐπιστολῆς πρὸς τὸν πατέρα ὡς «μεσαῦλιο».

σ' ἐμένα». Στὸ ἐξῆς ἦταν τὴν περίοδο ἐκείνη μᾶλλον πειθαρχικός, παρ' ὅλα αὐτὰ τοῦ «ἔμεινε ἓνα ἐσωτερικὸ τραῦμα». Τὸ παιδὶ δὲν μπορούσε νὰ συνδυάσει τὸ ἀσήμαντο παράπτωμα μὲ τὸν τρόπο τοῦ πατρικοῦ νόμου. «Ἀκόμη κι ὕστερα ἀπὸ χρόνια ὑπέφερα ἀπὸ τὴ βασαναστική φαντασίωση ὅτι ὁ πελώριος ὁ ἄνδρας, ὁ πατέρας μου, ἡ ἐσχάτη κρίση, μπορούσε νὰ ἔρθει σχεδὸν χωρὶς αἰτία καὶ μέσα στὴ νύχτα νὰ μὲ βγάλει ἀπ' τὸ κρεβάτι σηκωτὸ στὸ μεσαῦλι κι ὅτι ἐγὼ ἐπομένως ἤμουν ἓνα μηδενικὸ γιὰ 'κεινον» [ΕΠ, 22]. Στὴν πραγματικότητα ὁ Χέρμαν, πιθανὸν νὰ ἐπέστρεψε μὲ τὸ βαρὺ του περπάτημα στὰ χαρτιά του γιὰ νὰ συνεχίσει τὴν παρτίδα, συλλογιζόμενος ὅτι αὐτὸ δὲν ἔπιανε χαρτωσιὰ μπροστὰ στὶς καμπάνες ποὺ ἔτρωγε κείνος ὅταν ἦταν ἄτακτο παιδὶ στὸ Ὅσεκ.

Ὁ Κάφκα, ὥστόσο, ἦταν ἀμείλικτος. Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ τὸ εἶδε ἀπλῶς ὡς «μιὰ μικρὴ ἀρχή» ποὺ καρπὸς τοῦ ἦταν «αὐτὸ τὸ συναίσθημα τῆς μηδαμινότητος ποὺ συχνὰ μὲ καταλαμβάνει» καὶ τὸ ὁποῖο «κρατᾶ ἐν πολλοῖς ἀπ' τὴ δική σου τὴν ἐπιρροή». Ἰσχυριζόταν ὅτι αὐτὸς χρειάζοταν ἀπλῶς «λίγη ἐνθάρρυνση, λίγη εὐγένεια, λίγο ἀνοιγμα τοῦ δρόμου μου, ἀντὶ γι' αὐτὸ ἐσὺ μοῦ τὸν ἔφραζες». Ἀναπολεῖ συγκινητικὰ τὴν ἀγαλλίαση τοῦ πατέρα του, ὅταν ὁ νεαρὸς Φράντς χαιρετοῦσε καὶ παρήλαυε μὲ ὠραῖο τρόπο, ὅπως ἔκανε ὁ Χέρμαν τὰ χρόνια τὰ δικὰ του στὸν αὐστριακὸ στρατό, «ἀλλὰ ἐγὼ δὲν ἤμουν μελλοντικὸς στρατιώτης». Ὁ Χέρμαν παρακινοῦσε τὸν γιό του νὰ τρώει πολὺ, νὰ πίνει μπύρα μὲ τὸ φαγητό του καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνει τραγούδια τοῦ πιστοῦ – «ἀλλὰ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἦταν γιὰ τὸ μέλλον τὸ δικό μου». Ἀκόμη καὶ ἡ σωματικὴ διάπλαση τοῦ πατέρα του τὸν κατέθλιβε. Ὁ Κάφκα ἀγαποῦσε σὲ ὅλη του τὴν ζωὴ τὸ κολύμπι, ὅταν ὅμως οἱ δύο τους ξεντύνονταν στὴν ἴδια καμπίνα: «Ἐγὼ λιπόσαρκος, ἀδύναμος, μιὰ σταλιά, ἐσὺ δυνατός, ψηλός, εὐρύτερονος» [ΕΠ, 23]. Τὸ παιδὶ ἐνίωθε σωματικὰ κατώτερο ὅχι μόνον στὰ μάτια τοῦ πατέρα του, «ἀλλὰ ἐνώπιον ὅλου τοῦ κόσμου, διότι ἐσὺ ἦσουν γιὰ μένα τὸ μέτρο ὅλων τῶν πραγμάτων». Αὐτὸ τὸ συναίσθημα τῆς ἀνισότητος στὴν σωματικὴ δύναμη μεταξὺ ἐκείνου καὶ τοῦ πατέρα του παρέμεινε γιὰ ὅλη τὴν ὑπόλοιπη ζωὴ τοῦ Κάφκα καὶ εἶναι ρωμαλέα παρὸν στὴν μείζονα μυθοπλασία του, ὅπως στὴν *Κρίση / Das*

Urteil, πού είχε ήδη εκδοθεί, όταν γραφόταν τὸ κατηγορητήριο τῆς Ἐπιστολῆς πρὸς τὸν πατέρα.

Ὅταν ὁ Χέρμαν ἐπαίριζε τὸν τυραννικὸ πατριάρχη σὲ ἓνα μικρὸ δωμάτιο («Ἀπὸ τὴν πολυθρόνα σου κυβερνοῦσες ἐσὺ τὸν κόσμον ὅλον» [ΕΠ, 24]) ἢ καρδιά τοῦ γιοῦ του λαχτάριζε καθὼς ὁ πατέρας του μέσα σὲ εὐθυμία ἔβγαζε ἀχρηστους τὸν ἓνα μετὰ τὸν ἄλλο Τσέχους, Γερμανοὺς καὶ Ἑβραίους. «Ἡ δική σου ἢ γνώμη ἦταν σωστή, κάθε ἄλλη ἦταν τρελή, ὑπερβολική, παλαβή, ἀφύσικη [...] Ἐσὺ ἀποκτοῦσες γιὰ μένα τὴν αἰνιγματικότητα πού ἔχουν ὅλοι οἱ τύραννοι πού τὸ δίκιο τους ἐδράζεται στὸ πρόσωπό τους, κι ὄχι στὴ σκέψη». Τοῦτο εἶχε μιὰ παραλυτικὴ ἐπίδραση στὸ παιδί. Ἦταν ἀνίκανος νὰ ἀρθρώσει τίς εὐθραυστες, ἀνώριμες σκέψεις του μέσα σὲ τοῦτο τὸ θορυβῶδες καὶ δογματικὸ δικαστήριο: «Ὅλες ἐκεῖνες οἱ φαινομενικὰ ἀνεξάρτητες ἀπὸ ἐσένα σκέψεις ἦσαν ἐξ ἀρχῆς ἐπιβεβαρυσμένες μὲ τὴ δική σου τὴ δυσμενῆ τὴν κρίση· τὸ νὰ τὸ ὑπομένω αὐτὸ μέχρι τὴν πλήρη κι ἀδιάλειπτη ἐξαγωγή τῆς σκέψης ἦταν σχεδὸν ἀδύνατον» [ΕΠ, 25]. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ πατέρας του ἦταν ὁ παντοδύναμος κριτής, ὁ νόμος, σήμαινε ὅτι τίποτε ἀπὸ ἐκεῖνα πού ὁ γιός του ἦταν σὲ θέση νὰ πεῖ, νὰ σκεφτεῖ ἢ νὰ πράξει δὲν μπορούσαν νὰ βαρύνουν στὴν ζυγαριὰ σὲ ἀντιστάθμισμα τῆς ἀμιγῶς σωματικότητος, τῆς ἐναντίωσης καὶ περιφρόνησής του: «Τὸ θάρρος, ἢ ἀποφασιστικότητα, ἢ αἰσιοδοξία, ἢ χαρὰ γιὰ τὸ ἴνα καὶ γιὰ τ' ἄλλο δὲν κρατοῦσαν μέχρι τέλους, ὅταν ἐσὺ ἦσουν ἐνάντιος ἢ ἀκόμη κι ὅταν ἡ δική σου ἢ ἐναντίωση μπορούσε ἀπλῶς καὶ μόνο νὰ εἶναι πιθανή· καὶ πιθανή μπορούσε νὰ εἶναι βέβαια σχεδὸν σὲ ὅλα ὅσα ἔκαμνα ἐγώ» [ΕΠ, 26].

Στις ὕψεις ἐκεῖνες τῆς ἀνατροφῆς τοῦ παιδιοῦ πού εἶχαν περισσότερο νὰ κάνουν μὲ τὴν καθημερινὴ ρουτίνα, ὅπως ἡ συμπεριφορὰ στὸ τραπέζι—ἓνα ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα μέρη ὅπου ὁ Χέρμαν περνοῦσε τακτικὰ κάποιες ὥρες μὲ τὸν γιό του— ἢ μεγάλη ὄρεξη τοῦ πατέρα κατέληγε σὲ μιὰ σειρά ἐκφοβιστικῶν προσταγῶν στὸν γιό του (ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἀνέπτυξε μιὰ σχολαστικὴ προσέγγιση τῆς τροφῆς καὶ ἔγινε χορτοφάγος) νὰ τρώει ὅλο τὸ φαῖ του καὶ γρήγορα καὶ νὰ τηρεῖ κανόνες πού ὁ ἴδιος δὲν τηροῦσε. Μὲ ἀποτέλεσμα ὁ κόσμος νὰ φαίνεται στὸν νεαρὸ Κάφκα χωρισμένος σὲ τρία μέρη: «σὲ ἓνα, ὅπου ζοῦσα ἐγώ, ὁ σκλάβος, κάτω ἀπὸ νόμους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν

ἐπινοηθεῖ γιὰ μένα μόνο καὶ στοὺς ὁποίους ἐγὼ ἐπιπλέον, δὲν ἤξερα γιατί, οὐδέποτε μπόρεσα ν' ἀντεπεξέλθω πλήρως, ὕστερα σ' ἓναν δεῦτερο κόσμο, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀτέρμονα ἀπομακρυσμένος ἀπ' τὸν δικό μου, στὸν ὁποῖον ζοῦσες ἐσύ, ἀπασχολούμενος μὲ τὴ διακυβέρνηση, μὲ τὴν ἔκδοση τῶν διαταγῶν καὶ μὲ τὸν θυμὸ λόγῳ τῆς μὴ τήρησής τους, κι ἐν τέλει σ' ἓναν τρίτο κόσμο, ὅπου ζοῦσαν οἱ ὑπόλοιποι ἄνθρωποι εὐτυχεῖς κι ἐλεύθεροι ἀπὸ διαταγές καὶ ὑπακοές. Ἐγὼ ἤμουν συνεχῶς μέσα στὴν ἀτίμωση» [ΕΠ, 29].

Συνέπεια αὐτῆς τῆς οἰκογενειακῆς κατάστασης —πὺ ὁ Κάφκα περιγράφει μὲ τόσο ἀδιάλειπτη ἐπιμονή πὺ μπορεῖ νὰ κουράσει τὸν ἀναγνώστη— ἦταν ὅτι: «Ἐγὼ ξέμαθα νὰ μιλῶ» [ΕΠ, 31]. Τὸ γεγονός ὅτι ἦταν ἥσυχος, ὅτι κρατοῦσε τὴν γνώμη του γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἡ τάση του νὰ ἀπαντᾷ μονάχα ὅταν τοῦ ἀπηύθυναν τὸν λόγο, πράγματα πὺ παρατηροῦσαν οἱ συμμαθητές του, ἀπέρρεαν ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ πανταδύναμος πατέρας τοῦ ἐπέβαλλε τὴν σιγή μὲ τίς φωνές. Ἔτσι μπροστὰ του μιλοῦσε «κομπιάζοντας, τραυλίζοντας, κι αὐτὸ ἀκόμη ἦταν πολὺ γιὰ σένα, ἐν τέλει σώπαινα ἐγὼ, ἀρχικὰ ἴσως ἀπὸ πείσμα, ὕστερα ἐπειδὴ ἐνώπιόν σου δὲν μποροῦσα οὔτε νὰ σκεφθῶ οὔτε νὰ μιλήσω. Κι ἐπειδὴ ἐσύ ἦσουν ὁ μοναδικὸς παιδαγωγός μου, τοῦτο ἐπενεργοῦσε παντοῦ στὴ ζωὴ μου καὶ κατόπιν» [ΕΠ, 32].

Ὅπως συμβαίνει σὲ πολλοὺς ἐκφοβιστὲς ἀδυνάτων, ἡ ὑπακοή μπόροῦσε ἐνίοτε νὰ ἐπικριθεῖ τόσο ὅσο καὶ μιὰ ἐνδεχόμενη ἀπροκάλυπτη ἀντίσταση. Ἔτσι, ὅταν «παραήμουν πειθαρχικός, βουβαινόμουν παντελῶς, πῆγαινα νὰ κρυφτῶ ἀπὸ σένα καὶ τολμοῦσα νὰ κουνηθῶ μόλις εἶχα ἀπομακρυνθεῖ τόσο πολὺ ἀπὸ σένα, πὺ νὰ μὴν φθάνει πιά [...] ἡ δική σου ἡ δύναμη ὡς ἐκεῖ» [ΕΠ, 33], καὶ αὐτὸ ὁ πατέρας τὸ ἐρμῆνευε ὡς μιὰ ἐπιπλέον προσβολὴ στὸ πρόσωπό του. Τὰ «ἄκρως ἀποτελεσματικά» γιὰ τὴν περίπτωσή τοῦ Κάφκα «λεκτικὰ μέσα» πὺ χρησιμοποιοῦσε ὁ πατέρας του γιὰ τὴν διαπαιδαγώγησή του πάντα μὲ ἐπιτυχία «ἦσαν: ὕβρεις, ἀπειλές, εἰρωνεία, καγχασμὸς καὶ —παραδόξως πῶς— αὐτοκατηγορίες».

Μία ἀπὸ τίς ἀπειλές τοῦ Χέρμαν στὸ νεαρὸ ἀγόρι —ἀκούγεται σὰν ἔκφραση ἀπὸ τὰ παραστατικὰ Γίντις— ἦταν: «Θὰ σὲ σχίσω σὰν σαρδέλα» [ΕΠ, 34]. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διαρκoῦς αὐτῆς ὑπονόμευσης τοῦ αὐτοσεβασμοῦ τοῦ ἀγοριοῦ ἦταν ὅτι: «Ἀπώλεσα τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ νὰ πράττω

αυτοβούλως. "Ήμουν άσταθής, άναποφάσιστος». 'Ο Φράντς είχε, ώστόσο, επίγνωση, ότι κάτι τουλάχιστον από αυτό που είχε γίνει όταν πιά ένηλικιώθηκε, ήταν άποτέλεσμα τής ίδιας του τής φύσης και δέν έφταιγε άποκλειστικά τὸ φωνακλάδικο και νταϊλίδικο τουτο σύστημα γαλούχησης. Παραδεχόταν, λοιπόν, ότι: «έσύ επέτεινες άπλῶς ό,τι ύπῆρχε, αλλά τὸ επέτεινες πολύ, επειδή έσύ άκριβῶς έναντί μου ήσουν πολύ ισχυρός κι όλη τήν ίσχύ γι' αυτό τή χρησιμοποιοῦσες» [ΕΠ, 35]. Κι όταν ό Κάφκα στήν συνέχεια κατηγορεῖ τήν χρήση εἰρωνείας και σαρκασμοῦ έκ μέρους του πατέρα του, άναρωτιέται κανείς μήπως μιὰ μικρή δόση από τήν εἰρωνεία αυτή στον γιό θα τον είχε άπαλλάξει από ένα μέρος τής οδύνης του. "Ως έναν βαθμό, όντως άναισθητοποιήθηκε άπέναντι στον μόνιμο έξάψαλμο: «"Έγινε ένα κατσούφικο, άπρόσεκτο, άνυπάκουο παιδί, σκεπτόμενο πάντοτε κάποια φυγή, ως επί τὸ πλείστον ένδόμυχη. "Έτσι ύπέφερες έσύ, έτσι ύποφέραμε έμείς» [ΕΠ, 36]. 'Υπῆρχαν φυσικά και στιγμές τρυφερότητας, πού τὸ γεγονός ότι ήσαν τόσο έμφανῶς σπάνιες τις έκανε άκόμη πιὸ συγκινητικές, όπως όταν ό Χέρμαν έμπαινε στο δωμάτιο του άρρωστου Κάφκα «κι έχοντας τήν έγνοια μου χαιρετοῦσες μόνο με τὸ χέρι. Τέτοιες έποχές ξαπλωνόταν ό άλλος κι έκλαιε από ευτυχία και τώρα πάλι κλαίει, ένόσω τὰ γράφει αυτά» [ΕΠ, 38].

Διαβάζοντας τὸ κατηγορητήριο αυτό εύκολα μπορεί κανείς νὰ λησμονήσει ότι ό Κάφκα είχε δύο γονεῖς. Αναγνώριζε ότι «ή μητέρα ήταν άπεριόριστα καλή μαζί μου» [ΕΠ, 40], αλλά κατά μία έννοια σχεδόν παραήταν καλή. Οί προσπάθειές της νὰ συγκρατήσσει μιὰ ένδεχομένως χρήσιμη έφηβική αντίσταση, είχαν ως άποτέλεσμα νὰ έξωθεῖται ό Φράντς πίσω στήν τροχιά του πατέρα του, προς τὸ συμφέρον τής διατήρησης τής εἰρήνης: «"Η μητέρα είχε άσυνείδητα τὸν ρόλο ενός παγανιστῆ στο κυνήγι». 'Ο Χέρμαν δέν κτυποῦσε ποτὲ τὸν γιό του – παρ' όλο πού του άρρεσαν πολύ οί θεατρινιστικές άπειρές, όπως τὸ ν' άφήνει προσωρινὰ τις τιράντες του στην ράχη τής καρέκλας, σάμπως νὰ έτοιμαζόταν νὰ τὸν δείρει. Τοῦτο όμως απέβαινε ένας επιπλέον λόγος για μομφή, γιατί όταν τήν γλύτωνα τελικά τὸ άγόρι, «συσσωρευόταν πάλι μιὰ ογκώδης συνείδηση έννοχῆς» [ΕΠ, 41] – με τὸ νὰ έχει καταστει, και μάλιστα με τὸ παραπάνω, σαφές,

ὅτι τοῦ ἄξιζε ἓνα γερὸ ξύλο. Ἡ Γιούλιε Κάφκα ἦταν «πάρα πολὺ πιστὰ ἀφοσιωμένη» στὸν Χέρμαν «γιὰ νὰ μπορεῖ στὸν πόλεμο τοῦ παιδιοῦ ν' ἀποτελεῖ μακροπρόθεσμα αὐτοτελῆ πνευματικὴ δύναμη» [ΕΠ, 49]. Ἦταν πολὺ δύσκολο γι' αὐτὴν νὰ βρῆσκειται ἔτσι στὸ μέσον τοῦ θεάτρου τῶν συγκρούσεων αὐτῶν: «καὶ ξεθυμαίναμε στὴ μητέρα» [ΕΠ, 50].

Γιὰ τὸ γυμνασιόπαιδο ποὺ μεγάλωνε, τὸ συσσωρευτικὸ ἀποτέλεσμα τῆς οἰκογενειακῆς αὐτῆς σύγκρουσης ἦταν ἡ ὑπονόμευση τῆς αὐτοπεποιθήσεώς του. Ἡ εὐέξαπτη παράνοια τοῦ Χέρμαν ἔναντι τοῦ ἔξω κόσμου, τόσο χαρακτηριστικὴ στὸν αὐτοδημιούργητο ἄνθρωπο, ἦταν βαθύτατα βλαπτικὴ: «ἐκείνη ἡ δυσπιστία, ποὺ γιὰ μένα τὸν μικρὸ δὲν ἐπιβεβαιωνόταν στὰ δικά μου τὰ μάτια, ἐφόσον ἐγὼ παντοῦ ἔβλεπα μόνο ἀνέφικτα ἐξαίρετους ἀνθρώπους, ἔγινε ἐντός μου δυσπιστία γιὰ τὸν ἴδιο μου τὸν ἑαυτὸ καὶ διηνεκῆς φόβος γιὰ ὄλους τοὺς ἄλλους» [ΕΠ, 59].

Ὁ Κάφκα δὲν ἀπώλεσε ποτὲ τὴν πεποιθήσή του ὅτι σύνολη ἡ πορεία τῆς ζωῆς του ἀποφασίστηκε μέσα στὰ πνιγηρὰ ἐκεῖνα οἰκογενειακὰ ἐσωτερικὰ τῆς Πράγας. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ καὶ μόνο, ἡ διασύνδεση μεταξὺ τοῦ κόσμου τῶν παιδικῶν του χρόνων καὶ τῆς ὄριμης μυθοπλασίας του δὲν θὰ πρέπει νὰ ὑποτιμηθεῖ: ὑπάρχει μιὰ ἐντυπωσιακὴ ἀναλογία θεμάτων στὴν ζωὴ καὶ τὴν τέχνη τοῦ Κάφκα. Ἡ Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα εἶναι μιὰ ἐξυπνα χτισμένη μαρτυρία. Ὁ Κάφκα τῆς ἀναγνώρισε ἀργότερα τὴν ἀνάπτυξη πανούργων ρητορικῶν στρατηγημάτων, τὰ «δικολαβικὰ τεχνάσματα» («advokatorischen Kniffe»⁵²). Εἶναι ἡ μία πλευρὰ τῆς ἱστορίας. Ἔχει, ὄντως, πολλὰς ὁμοιότητες μὲ τίς ἐπιστολὰς ποὺ γράφονται στίς μέρες μας ἀπὸ ἐκείνους ποὺ χρησιμοποιοῦν «ἀνακτημένες μνημεις» γιὰ νὰ στηρίξουν κατηγορίες γιὰ προηγουμένως ἀμνημόνευτα περιστατικὰ παιδικῆς κακοποίησης⁵³.

52. BM, 85: «Und verstehe beim Lesen alle advokatorischen Kniffe, es ist ein Advokatenbrief» («Καὶ νὰ καταλαβαίνεις ὅσο διαβάζεις ὅλα τὰ δικολαβικὰ τεχνάσματα, εἶναι ἐπιστολὴ δικολάβου»).

53. Γιὰ τὴν θεώρηση αὐτὴ εἶμαι ὑπόχρεως στὴν Margaret Jervis τῆς British False Memory Society.

Ἀκόμη κι ἂν συγχωρήσουμε, ὅμως, ἕναν ὀρισμένο βαθμὸ ὑπερβολῆς ἢ παράνοιας, τὰ δημιουργήματα τῆς μυθοπλασίας τοῦ Κάφκα διέπονται συχνὰ ἀπὸ ἕνα σύστημα σκέψης καὶ ἀντίληψης ἀνάλογο μὲ τὸν ἐφιαλτικὸ κόσμον τοῦ φόβου, τῆς ἀβεβαιότητος καὶ τῆς ἐνοχῆς ποὺ περιγράφει στὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα του. Εἶναι ἕνας κόσμος τὸν ὁποῖο φοβισμένα, ὑπερευαίσθητα παιδιὰ ἀναγνωρίζουν καὶ αἰσθάνονται ὡς ἀληθινό, ὅσο κι ἂν οἱ λογικοὶ ἐνήλικες προσπαθοῦν νὰ τὰ φέρουν πίσω στὴν πραγματικότητα. Ἀκόμη καὶ στὴν Ἐπιστολὴ ὁ Κάφκα γνώριζε ὅτι ἔπρεπε νὰ διακρίνει μεταξὺ τοῦ πῶς ἐκεῖνος, ὡς πρόσωπο, θὰ ἦταν σὲ ὁποιαδήποτε οἰκογένεια, σὲ ὁποιοδήποτε σύστημα ἀνατροφῆς, καὶ αὐτοῦ ποὺ ἔγινε ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ συγκεκριμένου οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀναπτύχθηκε. Ἐν τέλει τὸ πῶς γίνονται ἀντιληπτά τὰ πράγματα ἐνδέχεται νὰ εἶναι τὸ γεγονός ποὺ μετράει, τὸ γεγονός ποὺ εἶναι ἀδιάσειστο. Ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν ὁ Κάφκα εἶχε δίκιο νὰ κατηγορεῖ τὸν πατέρα του γι' αὐτὸ ποὺ ἦταν ὡς ἄνθρωπος ὁ γιὸς του, γιὰ τὴν ζωὴ ποὺ ἔζησε, ἢ σύγκρουση ἦταν αὐτὴ ποὺ καθόρισε τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου του – τοῦ κόσμου ποὺ σκιαγραφεῖται στὴν μυθοπλασία του, στὶς ἐπιστολές του, στὰ ἡμερολόγιά του. Εἶναι ἕνας κόσμος ποὺ τὸν διέπει μιὰ ἄγρια συνέπεια καὶ σταθερότητα, κι ἕνας κόσμος ἐπίσης μέσα στὸν ὁποῖο δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ κρίνει τὸν ἑαυτό του τὸ ἴδιο σκληρὰ ὅπως ἔκρινε καὶ τοὺς ἄλλους.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἡ σορός τοῦ Κάφκα μεταφέρθηκε πίσω στήν Πράγα καί ἐνταφιάστηκε στίς 11 Ἰουνίου 1924 στό Νέο Ἑβραϊκὸ Νεκροταφεῖο στό Strašnice. Ἡ Ντόρα εἶχε χάσει τὸν νοῦ της. Ὁ Κλόπστοκ γράφοντας στήν οικογένεια τὴν περιέγραψε νὰ κείτεται τὴν ἐπαύριο τοῦ θανάτου τοῦ Κάφκα μισοξύπνια μουρμουρίζοντας: «Mein Lieber, mein Lieber, mein gutter Du [«Ἀγαπημένε μου, ἀγαπημένε μου, καλέ μου ἐσύ»]»³⁸⁴ καί στήν κηδεῖα κατέρρευσε ἀπὸ τὴν θλίψη της. Ἀναφέρεται ὅτι ὁ Χέρμαν Κάφκα γύρισε τὴν πλάτη στοὺς κορίτσι ἀπὸ τὴν Ἀνατολή σὰν νὰ τὴν ἀπέρριπτε (ἢ ἴσως ὄχι ἐκείνη ἀλλὰ μόνο τὴν ἔλλειψη αὐτοκυριαρχίας της), ἀλλὰ στήν πραγματικότητα ἡ Ντόρα ἔμεινε γιὰ κάποιον διάστημα στοὺς Κάφκα μετὰ τὸν θάνατο τοῦ γιοῦ τους καί ἔγινε θερμὰ δεκτὴ. Φρόντισαν μάλιστα τὰ πενιχρὰ συγγραφικὰ δικαιώματα ἀπὸ τὸ ἔργο του νὰ στέλνονται σ' ἐκείνη, σὰν νὰ ἦταν πραγματικὰ ἡ γυναίκα τοῦ Κάφκα. Ὁ Χέρμαν πέθανε στὰ 1931, ἡ γυναίκα του τὸν ἀκολούθησε μετὰ ἀπὸ 3 χρόνια.

Καθὼς ἡ σορός κατέβαινε στὸν τάφο στίς 4 τὸ ἀπόγευμα ὁ οὐρανὸς σκοτείνιασε καί ἄρχισε νὰ βρέχει. Περίπου ἑκατὸ πενθοῦντες ἦσαν παρόντες καθὼς ἐνταφιαζόταν ὁ Κάφκα μὲ τὴν ἑβραϊκὴ προσευχὴ γιὰ τοὺς νεκροὺς. Μία ἐβδομάδα ἀργότερα ἔλαβε χώρα μία ἐπιμνημόσυνη τελετὴ στήν Μικρὴ Σκηνὴ / Kleine Bühne, στήν Πράγα, ὅπου συγκεντρώθηκαν περισσότερα ἀπὸ 500 ἄτομα γιὰ νὰ ἀκούσουν λόγους, ἀναγνώσεις, ἐγκώμια – διαψεύδοντας τὴν ἰδέα ὅτι ὁ Κάφκα ἦταν ἀφανὴς καί ἀγνωστος ὅταν πέθανε.

Στίς ἐφημερίδες τῆς Πράγας δημοσιεύτηκαν νεκρολογίες, ἀνάμεσα στίς ὁποῖες ἡ πιὸ εὐγλωττὴ καί διεισδυτικὴ, ὅπως προαναφέρθηκε, γράφτηκε ἀπὸ τὴν Μίλενα Γιέσενσκα στίς 6 Ἰουλίου στήν Národní listy:

«Προχθές, πέθανε στὸ σανατόριο Κήρλινγκ στὸ Κλόστερνόμπουργκ, κοντὰ στήν Βιέννη, ὁ Φράντς Κάφκα, ἓνας Γερμανὸς συγγραφέας ποὺ

384. MAX BROD, *Franz Kafka*, S. Fischer, 1954, σελ. 260.

ζούσε στην Πράγα. Ἐλάχιστοι ἄνθρωποι τὸν γνώριζαν ἐδῶ στὴν Πράγα, γιατί ἦταν ἓνας μονήρης, ἓνας σοφὸς ἄνθρωπος τρομαγμένος ἀπὸ τὸν κόσμο· ὑπέφερε καιρὸ τώρα ἀπὸ μιὰ πνευμονικὴ πάθηση, καὶ παρ' ὅλο πὸ φρόντιζε νὰ τὴν γιατρέψει, τὴν ἔτρεφε ὡστόσο συνειδητὰ καὶ τὴν ἐνθάρρυνε μὲ τὴ σκέψη του. “Ὅταν ἡ ψυχὴ καὶ ἡ καρδιά δὲν ἀντέχουνε πιά τὸ φορτίο, παίρνουν οἱ πνεύμονες τὸ μισὸ πάνω τους, γιὰ νὰ εἶναι τουλάχιστον τὸ φορτίο κάπως ἴσα μοιρασμένο” ἔγραψε κάποτε σὲ μιὰ ἐπιστολὴ καὶ ἔτσι ἦταν κι ἡ ἀρρώστια του. Τοῦ ἔδωσε μιὰ σχεδὸν ἀπίστευτὴ εὐαισθησία καὶ μιὰ τρομακτικὰ ἀσυμβίβαστὴ διανοητικὴ ἐκλέπτυνση· αὐτὸς ὅμως, ὁ ἄνθρωπος, εἶχε φορτώσει ὀλόκληρο τὸν διανοητικὸ του φόβο γιὰ τὴ ζωὴ στὶς πλάτες τῆς ἀρρώστιας του. Ἦταν δειλός, περιδεής, πράος καὶ καλός, ἀλλὰ τὰ βιβλία πὸ ἔγραψε ἦσαν σκληρὰ καὶ ἐπώδυνα. Ἔβλεπε τὸν κόσμο γεμάτο ἀόρατους δαίμονες πὸ τσακίζουν καὶ ἀφανίζουν τὸν ἀπροστάτετο ἄνθρωπο. Ἦταν περίσσια διορατικός, περίσσια σοφὸς γιὰ νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ ζήσει, περίσσια ἀδύναμος γιὰ νὰ ἀγωνιστεῖ, ἀδύναμος ὅπως εἶναι οἱ εὐγενεῖς, ὠραῖοι ἄνθρωποι πὸ δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἀγωνισθοῦν ἐναντία στὸν φόβο τους γιὰ τὴν ἔλλειψη κατανόησης, καλοσύνης, γιὰ τὸ πνευματικὸ ψεῦδος, ἀφοῦ ἔχουν ἐκ τῶν προτέρων ἐπίγνωση τῆς ἀνημπορίας τους καὶ ἠττημένοι ντροπιάζουν τὸν νικητὴ. Γνώριζε τοὺς ἀνθρώπους ὅπως μόνον ἓνας ἄνθρωπος μὲ ὀξὺ αἰσθητήριο μπορεῖ νὰ τοὺς γνωρίζει, ἓνας ἄνθρωπος πὸ ζεῖ μονάχος καὶ σχεδὸν προφητικὰ μπορεῖ νὰ διαβάσει τὸν ἄλλον ἀπὸ μιὰ καὶ μόνον λάμψη τοῦ ματιοῦ. Γνώριζε τὸν κόσμον μὲ ἀσυνήθιστο καὶ βαθὺ τρόπο, ὁ ἴδιος ἦταν ἓνας ἀσυνήθιστος καὶ βαθὺς κόσμος. Ἔγραψε τὰ σημαντικότερα βιβλία τῆς νέας γερμανικῆς λογοτεχνίας· ἡ πάλι τῆς σημερινῆς γενιᾶς ὀλόκληρου τοῦ κόσμου βρίσκεται σ' αὐτά, ἂν καὶ χωρὶς μεροληπτικὸ λόγο. Εἶναι ἀληθινὰ, γυμνὰ καὶ ἐπώδυνα, ἔτσι ὡστε ἀκόμη κι ἐκεῖ πὸ ἐκφράζονται συμβολικὰ, εἶναι σχεδὸν νατουραλιστικά. Εἶναι γεμάτα ἀπὸ τὴν στεγνὴ χλεύη καὶ τὴν εὐαίσθητὴ ματιὰ ἐνὸς ἀνθρώπου πὸ εἶδε τὸν κόσμον μὲ τέτοια ἐνάργεια, ὡστε δὲν μπόρεσε νὰ τὸ ἀντέξει καὶ ἔπρεπε νὰ πεθάνει γιατί ἦταν ἀπρόθυμος νὰ κάνει ὑποχωρήσεις καὶ νὰ ἀναζητήσει σωτηρία, ὅπως κάνουν οἱ ἄλλοι, στὶς διαφορές, ἔστω καὶ εὐγενεῖς πλάνες τῆς λογικῆς ἢ τοῦ ἀσυνειδήτου.

Ὁ Δρ Φράντς Κάφκα ἔγραψε τὸ ἀπόσπασμα Ὁ θερμαστής ... πρῶτο κεφάλαιο ἐνὸς θαυμασίου, ἀδημοσίετου ἀκόμη μυθιστορήματος, τὴν Κρίση, τὴν σύγκρουση δύο γενεῶν, τὴν Μεταμόρφωση, τὸ βιβλίο μὲ τὴν μεγαλύτερη δύναμη στὴν σύγχρονη γερμανικὴ λογοτεχνία, τὴν Σωφρονιστικὴ ἀποικία καὶ τὰ σκίτσα Παρατήρηση καὶ Ἕνας ἀγροτικός γιατρός. Τὸ τελευταῖο μυθιστόρημα, Ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου³⁸⁵ εἶναι χρόνια τώρα ὀλοκληρωμένο στὰ χειρόγραφα, ἕτοιμο πρὸς δημοσίευση. Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ βιβλία ἐκεῖνα πού, ἂν τὰ διαβάσει κανεὶς ὡς τὸ τέλος, τοῦ ἀφήνουν τὴν ἐντύπωση ὅτι κλείνουν μέσα τους ἕναν τόσο ὀλοτελῆ κόσμον, ὥστε κάθε περαιτέρω σχόλιο περιττεύει. Ὅλα τὰ βιβλία του εἰκονίζου τὴν φρίκη τῆς μυστηριώδους ἀκατανοησίας, τῆς ἀνυπαίτιας ἐνοχῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἦταν ἓνας καλλιτέχνης καὶ ἄνθρωπος τόσο λεπταίσθητης συνείδησης, ὥστε ἄκουγε κι ἐκεῖ πού οἱ ἄλλοι, κουφοί, βαυκαλίζονταν ὅτι ἦσαν ἀσφαλεῖς».³⁸⁶

Μετὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν γεμάτη δύναμη καὶ ἀκρίβεια ἐπιτομή, τί ἄλλο μποροῦσε νὰ κάνει ὁ Μάξ Μπρόντ ἀπὸ τὸ νὰ ἐτοιμάσει τὴν ἔκδοση τοῦ ἔργου ἐνὸς τέτοιου συγγραφέα; Ἄρχισε μὲ τὴν Δίκη στὰ 1925, τὸν Πύργο στὰ 1926 καὶ τὴν Ἀμερικὴ στὰ 1927. Ἀγγλικὲς μεταφράσεις ἀπὸ τοὺς Edwin καὶ Willa Muir ἄρχισαν νὰ ἐκδίδονται στὰ 1930 μὲ τὸν Πύργο. Στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ὁ Edwin Muir ἔγραψε: «Τὸ ὄνομα τοῦ Κάφκα, ἐξ ὅσων γνωρίζω, εἶναι σχεδὸν ἄγνωστο στοὺς Ἕγγλους ἀναγνώστες»³⁸⁷. Ἕνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἐλάχιστων Ἕγγλων ἀναγνωστῶν τοῦ Πύργου ἦταν ὁ Aldous Huxley, ὁ ὁποῖος τὴν περίοδο ἐκεῖνη ἀκριβῶς ἀνασκουμπωνόταν στὸ σπίτι του στὴν νότια Γαλλία γιὰ νὰ γράψει τὸ *Brave New World*. «Ἄν θέλεις νὰ διαβάσεις ἓνα καλὸ βιβλίο, πάρε

385. [Σ.τ.Μ.]: «Vor dem Gericht» στὰ Γερμανικά, ἐννοεῖται ἡ Δίκη, ἀπ' τὴν ὁποία ἡ Μίλενα γνῶριζε μόνον τὴν παραβολὴ *Πρὸ τοῦ νόμου* [«Vor dem Gesetz»].

386. Παρατίθεται στὸ MARGARETE BUBER-NEUMANN, *Milena-Kafkas Freundin*, 1969 (ἀγγλ. μτφρ. Ralph Manheim, 1989), σσ. 72-3.

387. EDWIN MUIR, «Introduction», στὸ *The Castle*, 1930, σελ. 5.

τὸ *The Castle* τοῦ Κάφκα, μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν Edwin Muir», ἔγραφε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1931. «Κάνει τοὺς ἄλλους Γερμανοὺς μυθιστοριογράφους, ἀκόμη καὶ τὸν Μάνν, νὰ φαίνονται πολὺ ἰσχυροὶ καὶ ἀνούσιοι. Γιὰ μένα εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα βιβλία τῆς ἐποχῆς αὐτῆς»³⁸⁸. Τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ Κάφκα γρήγορα μεταφράστηκαν σὲ ὅλες τὶς μείζονες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες, ἀλλὰ οἱ Τσέχοι παρέμειναν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀδιάφοροι καὶ μετὰ τὸ 1938, οἱ νέοι Ναζὶ κατακτητὲς ἀπαγόρευσαν τὸ «παρακμιακὸ» ἔργο του, ὅπως θὰ ἔκαναν ἐπίσης καὶ οἱ κομμουνιστικὲς ἀρχὲς μετὰ τὸν πόλεμο. Παρὰ τὶς ὅποιες κριτικὲς ποὺ εἶχαν στόχο τὶς ἐκδοτικὲς πρακτικὲς τοῦ Μπρόντ καὶ τὶς μεταφράσεις τοῦ ζεύγους Muir (ἀκαδημαϊκοὶ τῆς γερμανικῆς λογοτεχνίας σκανδαλίστηκαν ἀνακαλύπτοντας ὅτι οἱ Muirs ἦσαν αὐτοδίδακτοι στὰ Γερμανικά), ἡ φήμη τοῦ Κάφκα μεγάλωνε. Θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι αὐτὸ συνέβαινε μέσῳ τῶν μεταφράσεων καὶ ὅτι ἐπανεξήχθη πίσω στὴν Γερμανία, ὅπου τὴν ὥρᾳ θεωρεῖται ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς δασκάλους τῆς σύγχρονης γερμανικῆς λογοτεχνίας, παραμένοντας τὴν ἴδια στιγμή κατὰ μία πολὺ εἰδικὴ ἔννοια κτῆμα τῶν ἀνὰ τὸν κόσμο ἀναγνωστῶν σὲ τόσο πολλὰς γλώσσες.

Ἡ πρώτη μετάφραση τοῦ Κάφκα σὲ ἄλλη γλώσσα φαίνεται νὰ ἦταν ἡ ἰσπανικὴ ἐκδοχὴ τῆς *Μεταμόρφωσης* τὸν Ἰούνιο τοῦ 1925, μόλις ἓνα χρόνο μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Κάφκα. Τὸ ἴδιο ἔργο κυκλοφόρησε στὰ γαλλικὰ τρία χρόνια ἀργότερα καὶ ἀκολούθησαν καὶ ἄλλα ἔργα σὲ ἄλλες γλώσσες, ἰδιαιτέρως ὅταν τὰ τρία μυθιστορήματα ἄρχισαν νὰ ἐκδίδονται μετὰ θάνατον. Ἀπὸ τὴν δεκαετία τοῦ '30 καὶ πέρα, ἡ φήμη τοῦ Κάφκα ἀπογειώθηκε, ἂν καὶ συχνὰ ὁ ρόλος του ὡς ἐκπροσώπου τῆς ἀγωνίας τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου πῆρε τὸ προβάδισμα ἔναντι τῆς θεωρήσεως τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἐπιτεύγματός του. Ἐν μέρει αὐτὸ ὀφείλεται στὸν ἐνθουσιασμό μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Μάξ Μπρόντ ἔβλεπε στὸν Κάφκα ἓναν θρησκευτικὸ στοχαστή. Μέσῳ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἀδημοσίευτων κειμένων, ἀλλὰ καὶ τῆς σημαντικῆς βιογραφίας τοῦ Κάφκα, ὁ Μπρόντ ἄσκησε ἰσχυρὴ ἐπιρροή

388. *Letters of Aldous Huxley*, 1969, ἐκδ. Grover Smith, σελ. 345.

στήν εξέλιξη τῆς φήμης τοῦ Κάφκα. Οἱ βασικοὶ μεταφραστὲς τοῦ Κάφκα στήν ἀγγλικὴ γλῶσσα, οἱ Edwin καὶ Willa Muir, ἦσαν οἱ ἴδιοι βαθιὰ ἐπη- ρεασμένοι ἀπὸ τὴν παραδοχὴν τοῦ Μπρόντ. Πολλοὶ διακεκριμένοι συγγρα- φεῖς, ὅπως ὁ Ἄλμπερ Καμὺ καὶ ὁ Γ. Χ. ὄντεν ἔγραψαν μὲ ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὸν Κάφκα, συχνὰ μὲ ὄρους ποὺ τὸν ἐνέπλεκαν στήν δική τους προ- βληματική. Στὴν Γαλλία ἰδιαίτερα, ὁ Κάφκα ἔχαιρε μεγάλης φήμης με- ταξὺ τῶν ὑπαρξιστῶν καὶ τῶν θιασωτῶν τοῦ παραλόγου. Στὴν Γερμανία μονάχα μετὰ τὸν πόλεμο οἱ κριτικοὶ ἄρχισαν νὰ τὸν παίρνουν στὰ σοβαρά, συμπαρασύροντάς τον συχνὰ στὴν μεταφυσικὴν διαμάχην καὶ πολεμικὴς τους, ἐνῶ ἡ αἰσθητικὴ ἀνάλυσις ὑστεροῦσε σημαντικὰ. Οἱ Φροϋδιστὲς ἐνδια- φέρθηκαν γιὰ τὰ προφανῆ σεξουαλικὰ σύμβολα τοῦ Κάφκα καὶ ἐν καιρῷ ἔγινε ἀντικείμενο ἀνάλυσης ἀπὸ τὴν περισσότερες δεσπόμενες σχολὰς κρι- τικῆς τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Πάντα, ὡστόσο, ἀναδυόταν καὶ πάλι ὡς ὁ σύνθε- τος, αἰνιγματικὸς συγγραφεὺς μὲ τὰ ἄκρως ἐξατομικευμένα χαρακτηρι- στικά, γνωστὸς σὲ ἑκαταμμύρια ἀναγνῶστες σήμερα.

Ἄν τὰ βιβλία τοῦ Κάφκα ὑπῆρξαν «σκληρὰ» κατὰ τὰ λεγόμενα τῆς Μίλενα, οἱ δεκαετίες ποὺ δὲν πρόλαβε νὰ δεῖ, σίγουρα ἀξίζουν τὸν χαρα- κτηρισμὸ αὐτό. Καὶ οἱ τρεῖς ἀδελφές του δολοφονήθηκαν ἀπὸ τοὺς Ναζὶ σὲ στρατόπεδα τοῦ θανάτου. Ἡ Ὑοττλα, ἡ ἀγαπημένη του, ἀρνήθηκε νὰ κρυφτεῖ πίσω ἀπὸ τὸν ἄρειο σύζυγόν της (ὄντως τὸν χῶρισε γιὰ νὰ γλυ- τώσει τὴν ζωὴν της) καὶ δήλωσε Ἑβραία στὴν ναζιστικὴν ἀρχήν. Στάλ- θηκε στὴν Theresienstadt, ὅπου καὶ προσφέρθηκε ἐθελοντικὰ νὰ συνοδεύ- σει 1.260 παιδιὰ ἀπὸ τὸ στρατόπεδο στὴν 5 Ὀκτωβρίου τοῦ 1943 σὲ μιὰ «εἰδικὴ μεταγωγὴ». Ὁ κοινὸς προορισμὸς τους ἦταν τὸ Ἄουσβιτς.

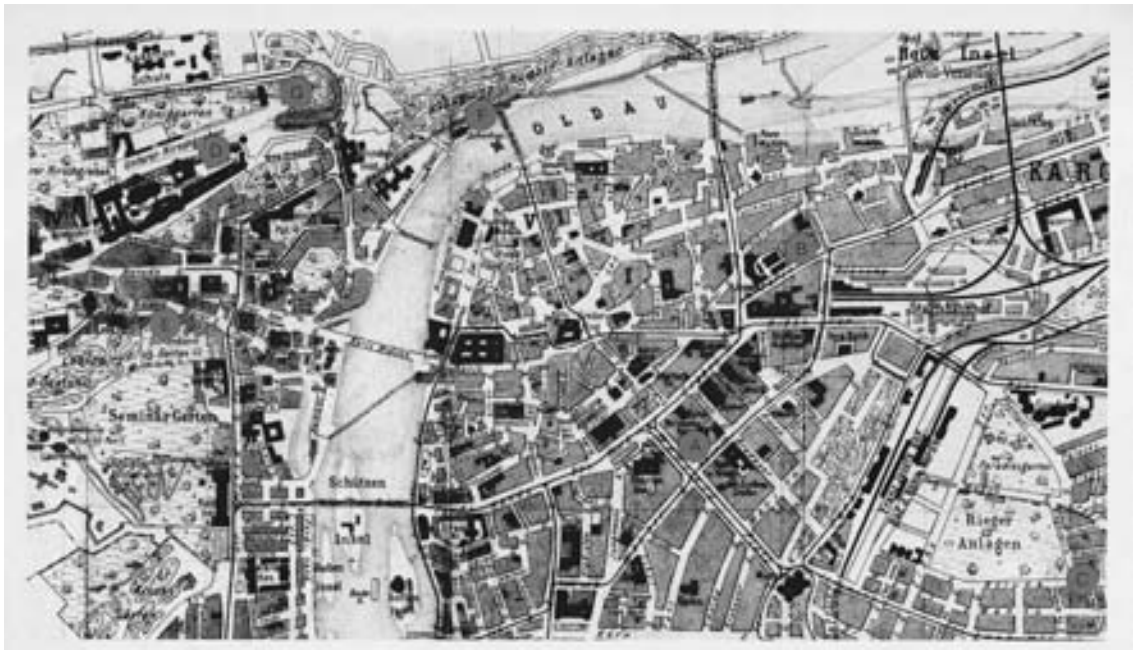
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θὰ ἤθελα νὰ ἐκφράσω τίς εὐχαριστίες μου γιὰ τὴν βοήθεια ποὺ μοῦ προσέφεραν στὴν συγγραφή τοῦ βιβλίου αὐτοῦ τὰ κάτωθι ἰδρύματα, φορεῖς καὶ πρόσωπα: ἡ Βρετανικὴ Βιβλιοθήκη, τὸ Taylorian Institute στὴν Ὁξφόρδη, ἡ Bodleian Library – Τμῆμα Δυτικῶν χειρογράφων (Συλλογὴ Κάφκα), ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Λονδίνου, οἱ Τουριστικὲς Ἀρχὲς τῆς Τσεχίας, ὁ καθηγητὴς Jeremy Adler τοῦ King's College τοῦ Λονδίνου, ἡ Kathi Diamant, ἡ Margaret Jervis, ὁ Tim Rogers, ὁ Anthony Rudolf, ὁ Michael Steiner. Ἡ Eliska Treterová μοῦ προσέφερε φιλόξενη ὑποδοχὴ, ὅπως καὶ ξενάγηση, στὴν Πράγα.

Ἰδιαιτέρη εὐγνωμοσύνη ὀφείλω στὸν καθηγητὴ Ritchie Robertson τοῦ St John's College τῆς Ὁξφόρδης ποὺ ὑπῆρξε μιὰ ἀστείρευτη πηγὴ συμβουλῶν καὶ ἐνθάρρυνσης καὶ ποὺ διάβασε τὸ τελικὸ χειρόγραφο κάνοντας πολὺτιμες ἐπισημάνσεις. Τὰ ὁποιαδήποτε ἐναπομείναντα λάθη, ὥστόσο, βαρύνουν ἀποκλειστικὰ τὸν συγγραφέα.

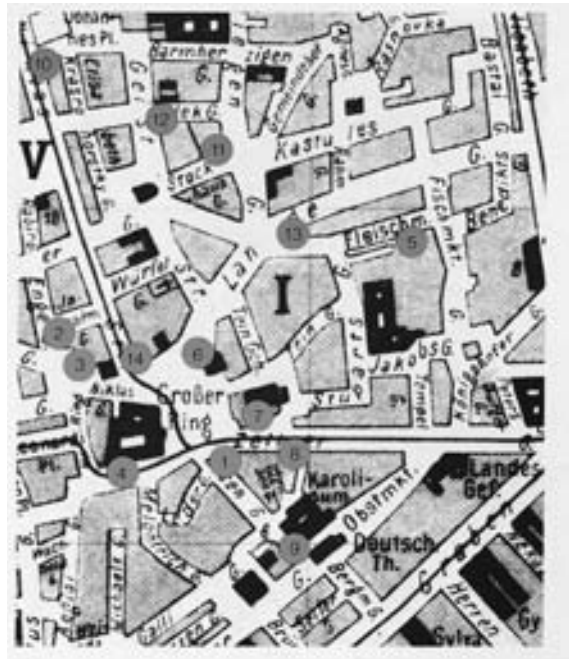

1. Ὁ τάφος τοῦ Κάφκα καὶ τῶν γονιῶν του στὸ Νέο Ἑβραϊκὸ Νεκροταφεῖο τῆς Πράγας. Στὸ κάτω μέρος τῆς στήλης μνημονεύονται οἱ τρεῖς ἀδελφές του ποὺ πέθαναν στὰ ναζιστικὰ στρατόπεδα (φωτ. τοῦ συγγραφέα).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΧΑΡΤΗ ΤΗΣ ΠΡΑΓΑΣ

- A. Τα γραφεία της εταιρείας Assicurazioni Generali.
 - B. Το Ίδρυμα Ασφάλισης Έργατικών Ατυχημάτων.
 - C. Nerudagasse 48.
 - D. Όδος Άλχημιστών 22.
 - E. Μέγαρο Σαϊνμπορν.
 - F. Δημόσια Σχολή Κολύμβησης.
 - G. Το πάρκο Chotek.
1. Το «Smetanahaus» στην Πλατεία της Παλιάς Πόλης, κατοικία της μητέρας του Κάφκα πριν τον γάμο της.
 2. Έδω έμενε ο πατέρας του Κάφκα πριν το γάμο του (το κτήριο στον άρ. 30/1 δεν σώζεται).
 3. Το σπίτι που γεννήθηκε ο Φράντς.
 4. Το μέγαρο Minuta, οικογενειακή κατοικία από το 1889 έως 1896.
 5. Το Γερμανικό Δημοτικό Σχολείο στην Κρεαταγορά.
 6. Το μέγαρο Kinski.
 7. Zeltnergasse 3, κατοικία της οικογένειας από το 1896 έως το 1907. Τα χρόνια αυτά εδώ βρισκόταν επίσης και το εμπορικό κατάστημα του Χέρμαν Κάφκα.
 8. Zeltnergasse 12: εδώ στεγαζόταν το εμπορικό κατάστημα από το 1906 έως το 1912.
 9. Το Καρολίнейο Πανεπιστήμιο.
 10. Niklasstraße 36, κατοικία της οικογένειας από το 1907 έως τον Νοέμβριο του 1913 (το κτήριο δεν σώζεται).
 11. Το καφέ Savoy (γωνία Stockhausgasse/Ziegengasse).
 12. Bilekgasse 10.
 13. Lange Gasse 18 (σήμερα 16).
 14. Oppelthaus, Altstadt Ring 6 (σήμερα 5), κατοικία της οικογένειας από τον Νοέμβριο του 1913.

2. Χάρτης της Πράγας. «Μέσα σ' αυτόν τον μικρό κύκλο περικλείεται ολόκληρη η ζωή μου» [ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ].

3. Πράγα. Ἡ Πλατεία τῆς Παλιᾶς Πόλης γύρω στὰ 1900. Διακρίνονται ἡ Στήλη τῆς Παρθένου (ἔπου ὁ Κάφκα μετὰ τὴν δουλειὰ συναντιόταν μετὸν Μπρόντ ξαναπιάνοντας τὸ νῆμα τῶν λογοτεχνικῶν συζητήσεών τους) καὶ τὸ Δημαρχεῖο. Στὸ τρίτο σπίτι ἀπὸ ἀριστερά, «Smetana-Haus», ἔμενε ἡ μητέρα τοῦ Κάφκα πρὶν παντρευεῖ.

4. Ὁ Γιάκομπ Λαίβυ. Ὁ παππούς τοῦ Κάφκα ἀπὸ τὴν μεριά τῆς μητέρας του.

5. Ο Γιάκομπ Κάφκα και η γυναίκα του Φραντσίσκα. Παππούς και γιαγιά από την μεριά του πατέρα.

Κάτω δεξιά:

6. Γιούλιε Κάφκα, η μητέρα του Κάφκα, 54 χρονών.

Κάτω αριστερά:

7. Χέρμαν Κάφκα, ο πατέρας του Φράντς, 58 χρονών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. FRANZ KAFKA

A1: Ἀπὸ ὅπου ἔγινε ἡ μετάφραση καὶ ἡ παράθεση τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Φράντς Κάφκα γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἔκδοση.

Briefe 1902-1924, Herausgegeben von Max Brod [BB], S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1958.

Briefe 1900-1912 [B1], Herausgegeben von Hans-Gerd Koch, Kritische Ausgabe, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1999.

Briefe 1913-1914 [B2], Herausgegeben von Hans-Gerd Koch, Kritische Ausgabe, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1999.

Briefe 1914-1917 [B3], Herausgegeben von Hans-Gerd Koch, Kritische Ausgabe, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 2005.

Briefe an die Eltern [BE] *aus den Jahren 1922-1924*, Herausgegeben von Josef Černák und Martin Svatoš, Fischer Taschenbuch Verlag, 5-7. Tausend, Frankfurt am Main, November 1993.

Briefe an Felice [BF] *und andere Korrespondenz aus der Verlobungszeit*, Herausgegeben von Erich Heller und Jürgen Born, Fischer Taschenbuch Verlag, 10. Auflage, Frankfurt am Main, Mai 2003.

Briefe an Milena [BM], Erweiterte und neu geordnete Ausgabe, Herausgegeben von Jürgen Born and Michael Müller, Fischer Taschenbuch Verlag, 13. Auflage, Frankfurt am Main, Mai 2004.

Briefe an Ottla und die Familie [BOF], Herausgegeben von Hartmut Binder und Klaus Wagenbach, S. Fischer Verlag, 8.-11. Tausend, Frankfurt am Main, 1974.

Das Schloß [DS], Herausgegeben von Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.

Der Schloß. Apparatband. Herausgegeben von Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.

Der Proceß [DP]. Herausgegeben von Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.

Der Proceß. Apparatband. Herausgegeben von Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.

Der Verschollene [DV]. Herausgegeben von Jost Schillemeit, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.

- Der Verschollene*. Apparatband. Herausgegeben von Jost Schillemeit, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Drucke zu Lebzeiten* [DL] Herausgegeben von Wolf Kittler, Hans-Gerd Koch und Gerhard Neumann, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Drucke zu Lebzeiten*. Apparatband. Herausgegeben von Wolf Kittler, Hans-Gerd Koch und Gerhard Neumann, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Nachgelassene Schriften und Fragmente I* [NSF I]. Herausgegeben von Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Nachgelassene Schriften und Fragmente I*. Apparatband. Herausgegeben von Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Nachgelassene Schriften und Fragmente II* [NSF II]. Herausgegeben von Jost Schillemeit, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Nachgelassene Schriften und Fragmente II*. Apparatband. Herausgegeben von Jost Schillemeit, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Tagebücher* [TB]. Herausgegeben von Hans-Gerd Koch, Michael Müller und Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Tagebücher*. Apparatband. Herausgegeben von Hans-Gerd Koch, Michael Müller und Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Tagebücher*. Kommentarband. Herausgegeben von Hans-Gerd Koch, Michael Müller und Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Ἐπιστολή πρὸς τὸν πατέρα* [ΕΠ]. Μετάφραση-Ἑρμηνευτικὲς σημειώσεις Ἀλέξανδρος Κυπριώτης, Ἰνδικτος, Ἀθήναι, 2003.
- Οἱ γιοί*. [ΟΓ] «Ἡ κρίση-Ἡ Θερμαστῆς-Ἡ μεταμόρφωση». Μετάφραση Ἀλέξανδρος Κυπριώτης, Ἰνδικτος, Ἀθήναι, 2005.
- A2: Ἀγγλικὲς μεταφράσεις πρὸς χρησιμοποίησε ὁ συγγραφέας καὶ ἄλλες γερμανικὲς ἐκδόσεις βιβλίων τοῦ Φράντς Κάφκα πρὸς ἀναφέρονται στὴν παρούσα ἐκδοσι:
- Amerika*. Roman. Herausgegeben von Max Brod, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1953.
- Amtliche Schriften*, Herausgegeben von Klaus Hermsdorf. 1984.
- Beschreibung eines Kampfes. Novellen, Skizzen, Aphorismen aus dem Nachlaß*. Herausgegeben von Max Brod, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1953.

- Der Prozeß*. Roman. Herausgegeben von Max Brod, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1950.
- Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande und andere Prosa aus dem Nachlaß*. Herausgegeben von Max Brod, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1953.
- Letters to Felice*. Edited by Erich Heller and Jürgen Born. Translated by James Stern and Elizabeth Duckworth. 1974.
- Letters to Friends, Family and Editors*. Translated by Richard and Clara Winston. 1978.
- Letters to Milena*. Edited by Willy Haas. Translated by Tania and James Stern. 1953.
- Letters to Ottla and the Family*. Edited by NN Glatzer. Translated by Richard and Clara Winston. 1982.
- Metamorphosis and Other Stories*. Translated by Malcolm Pasley. 1992.
- The Blue Octavo Notebooks*. Translated by Ernst Kaiser and Eithne Wilkins, Cambridge.
- The Castle*. Translated by J. A. Underwood, 1997.
- The Diaries of Franz Kafka, 1910-1913*. Edited by Max Brod. Translated by Joseph Kresh. 1948.
- The Diaries of Franz Kafka, 1914-1923*. Edited by Max Brod. Translated by Martin Greenberg with Hannah Arendt. 1949.
- The Great Wall of China and Other Short Works*. Translated by Malcolm Pasley. 1973.
- The Man Who Disappeared*. Translated by Michael Hofmann. 1996.
- The Trial*. Translated by Idris Parry. 1994.
- Wedding Preparations in the Country and other posthumous prose writings*. Translated by Ernst Kaiser and Eithne Wilkins. 1954.

B. ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

- Βιβλία και άρθρα που χρησιμοποίησαν ο συγγραφέας ή / και οι μεταφραστές της ελληνικής έκδοσης.
- «*Als Kafka mir entgegenkam...*» *Erinnerungen an Franz Kafka* [EK]. Herausgegeben von Hans-Gerd Koch, 1995.
- ANDERSON, MARK: «Kafka, Homosexuality, and the Aesthetics of “Male Culture”», *Austrian Studies*, 7, 1996.
- ANDERSON, MARK: *Kafka's Clothes: Ornament and Aestheticism in the Habsburg Fin de Siècle*, 1992.
- BECK, EVELYN: *Kafka and the Yiddish Theater*, 1971.
- BAUDY, NICOLAS: «Entretiens avec Dora Dymant», *Evidences*, Février 1950.
- BAUER, JOHANN: *Kafka and Prague*, 1971.

- BAUMER, FRANZ: *Franz Kafka*. Translated by Abraham Farbstein, 1971.
- BENJAMIN, WALTER: *Illuminations*, 1955.
- BENJAMIN, WALTER: *Φράντς Κάρφα*, μτφρ. Στέφανος Ροζάνης, Ἔρασμος, 1980.
- BERING, DIETZ: *The stigma of names: Antisemitism in German daily life, 1812-1933*, 1987.
- BERKOFF, STEVEN: *Reflections on Metamorphosis*, 1995.
- BINDER, HARTMUT: «Kindheit in Prag; Kafkas Volksschuljahre», *Humanismen: Som, Salt & Styka*, 1987.
- BINDER HARTMUT, *Kafka Handbuch*, Vol. 1, 1979.
- BLANCHOT, MAURICE: *De Kafka à Kafka*, 1981.
- BORGES, JORGE LUIS: *The Total Library: Non-Fiction, 1922-1986*, Eliot Weinberger, 2000.
- BROD, MAX [BROD]: *Franz Kafka: A Biography*, 1960.
- BROD, MAX: *Franz Kafka. Eine Biographie*. S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1962.
- BROD, MAX: «Nachwort zur ersten Ausgabe», *στό: Kafka, Franz: Der Prozess*. Roman. S. Fischer Verlag. 27.-31. Tausend, Frankfurt am Main, 1960.
- BROD, MAX: *Über Franz Kafka [FK]*, 1966.
- BUBER-NEUMANN, MARGARETE: *Milena- Kafkas Freudin*. Translated by Ralph Manheim, 1989.
- CANETTI, ELIAS: *Kafka's Other Trial*. Translated by Christopher Middleton.
- CANETTI, ELIAS: *Ἡ ἄλλη δίκη. Τὰ γράμματα τοῦ Κάρφα στὴ Φελίτσε. Μετάφραση: Ἀλέξανδρος Ἰσαρης, Ἐκδόσεις SCRIPTA, Ἀθήνα, 2002.*
- COHEN, GARY: «Jews in German society: Prague, 1860-1914», *Central European History*, 10 (1), March 1977.
- ΓΙΑΝΟΥΣ, ΓΚΟΥΣΤΑΒ: *Κουβεντιάζοντας μὲ τὸν Κάρφα. Ἐντυπώσεις καὶ ἀναμνήσεις. Ἑλληνικὴ μετάφραση Τούλας Τόλια, Κέδρος, 1978.*
- DIAMANT, KATHI: *Kafka's Last Love*, Basic Books, New York, 2003.
- EISNER, PAVEL: *Franz Kafka and Prague*, 1950.
- FRYNTA, EMMANUEL: *Kafka and Prague*. Translated by Jean Layton, 1960.
- GOLDSTÜCKER, EDWARD: «Kafkas Eckermann», *στό: Claude David (Edit.) Franz Kafka: Themen und Probleme*, 1980.
- GORDIMER, NADINE: «Letter from His Father», *στό: Something Out There*, 1984.
- HELLER, ERICH: *Kafka*, 1974.
- HERZ, JULIUS: «Franz Kafka and Austria: National Background and Ethnic Identity», *Modern Austrian Literature*, XI (3-4), 1978.

- HOCKADAY, MARY: *Kafka, Love and Courage: The Life of Milena Jesenká*, 1995.
- HODIN, J. P.: «Memories of Franz Kafka», *Horizon*, 97, 1948.
- JOSIPOVICI, GABRIEL: «An Art for the Wilderness», *European Judaism*, 8 (2), Summer 1974.
- HUXLEY, ALDOUS: *Letters of*, Grover Smith, 1969.
- Kafka-Chronik*. Daten zu Leben und Werk zusammengestellt von Chris Bezzel. Carl Hanser Verlag, München, 1975.
- ΚΙΡΚΕΓΚΩΡ, ΣΑΙΠΕΝ: *Φόβος και Τρόμος, Λυρικό-Διαλεκτικό δοκίμιο υπό του Ἰωάννου τῆς Σιωπῆς, μτφρ. Ἄννα Σολωμοῦ, Ἐκδόσεις Νεφέλη*, 1980.
- KREITNER, LEOPOLD: «Kafka as a Young Man», *Connecticut Review*, 3 (2), April 1970.
- KURZ, GERHARD: «Nietzsche, Freud and Kafka», στό: Anderson, Mark (Edit.): *Reading Kafka*, 1989.
- LENSING, LEO A.: «Franz Would Be with Us Here: The Posthumous Papers of Robert Klopstock, Including Thirty-eight Kafka Letters», *Times Literary Supplement*, 28 February 2003.
- LUNN, FELICITY: «City of Angels», *The Royal Society of Arts Magazine*, 79, Summer 2003.
- NORTHEY, ANTHONY: «Dr. Kafka goes to Gablonz», στό: Angel Flores, *The Kafka debate*, 1977.
- NORTHEY, ANTHONY: «Myths and realities in Kafka Biography», στό: *The Cambridge Companion to Kafka*, 2002.
- NORTHEY, ANTHONY: *Kafka's Relatives*, 1991.
- PAWEL, ERNST: *The nightmare of reason: A Life of Franz Kafka*, 1984.
- PENDERGRAST, MARK: *Victims of Memory: Incest Accusations and Shattered Lives*, 1996.
- ROBERTSON, RITCHIE: «Fritz Mauthner, the Myth of Prague German, and the Hidden Language of the Jew», στό: *Brückenschlag zwischen den Disziplinen: Fritz Mauthner als Schriftsteller, Ktitiker und Kultur-Kritiker in seiner Zeit*, Hers. Jörg Thuncke and Elisabeth Leinfellner.
- ROBERTSON, RITCHIE: «In search of the Historical Kafka: A Selective Review of the Research, 1980-92», *Modern Language Review*, 89 (1), January 1994.
- ROBERTSON, RITCHIE: «Introduction», στό: Freud, Sigmund: *The Interpretation of Dreams*. Translated by Joyce Crick, 1999.
- ROBERTSON, RITCHIE: *Kafka: Judaism, Politics, and Literature*, 1985.
- ROTH, JOSEPH: *Juden auf Wanderschaft*, 1927.
- RUDOLF, ANTHONY: «Kafka and the doll», *Jewish Chronicle Literary Supplement*, 15 June 1948.
- SALFELLNER, HAROLD: *Franz Kafka and Prague*, 2002.
- SEBALD, W. G.: *Schwindel. Gefühle*, 5. Aufl., Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt/M., 2003.

- SHEPPARD, RICHARD: *On Kafka's Castle*, 1973.
- SINGER, ISAAK BASHEVIS: «A friend of Kafka», *στό: Collected Stories*, 1981.
- STACH, REINER: *Kafka: Die Jahre der Entscheidungen*, S. Fischer Verlag, 2000.
- STACH, REINER: *Kafka: Die Jahre der Entscheidungen*, 4. Auflage, S. Fischer Verlag, 2003.
- STÖLZL, CHRISTOPH: «Kafka: Jew, Anti-Semite, Zionist», *στό: Anderson, Mark, Reading Kafka*, 1989.
- URZIDIL, JOHANNES: *Da geht Kafka*, 1965.
- WAGENBACH, KLAUS: «Drei Sanatorien Kafkas: Ihre Bauten und Gebräuche», *Freiebuter*, 16, 1983.
- WAGENBACH, KLAUS [WAGENBACH]: *Franz Kafka: Eine Biographie seiner Jugend 1883-1912*, 1958.
- WAGENBACH, KLAUS: *Franz Kafka. Bilder aus seinem Leben*. Verlag Klaus Wagenbach, Berlin, 1983.
- WAGENBACH, KLAUS: *Franz Kafka: Pictures of a Life*, 1984.
- WAGENBACH, KLAUS: *Franz Kafka mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg, 1990.
- WAGENBACH, KLAUS: *Kafka's Prague: A Travel Reader*, 1996.
- WAGENBACH, KLAUS: «Wo liegt Kafkas Schloß?», *στό: Kafka- Symposium*.
- WAGENBACH, KLAUS: *Kafka*, 1964.
- ΒΑΓΚΕΝΜΠΛΑΧ, ΚΛΑΟΥΣ: *Κάφκα*, *μτφρ. Στέλλα Νικολούδη, Θεμέλιο*, 1986.
- WAGNEROVÁ, ALENA: «Im Hauptquartier des Lärms», *Die Familie Kafka aus Prag*, 1997.
- WELTSCH, FELIZ: «The Rise and Fall of the Jewish-German Symbiosis: The Case of Franz Kafka», *Leo Baeck Institute Yearbook*, 1956.
- WILSON, EDMUND: «A dissenting opinion on Kafka», *στό: Classics and Commercials*, 1950.
- WOLFF, KURT: *Briefwechsel eines Verlegers, 1911-1963*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1980.
- ZISCHLER, HANS: *Kafka geht ins Kino*, 1966.
- ZISCHLER, HANS, *Kafka goes to the movies*. Translated by Susan H. Gillespie, 2002.

Γ. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

- Άμερική*, *μτφρ. Νίκος Ματσούκας, Γράμματα*, 1983.
- Άφορισμοί*, *μτφρ. Γιώργος Βαμβαλής, Έπικουρος*, 1970.
- Άφορισμοί*, *μτφρ. Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασιάκης, Έρατώ*, 1997.

- Ἐφορισμοί, μτφρ. Β. Ρούπας-Α. Φιλιππάτος, Ροές, 1999.
- Γράμματα στὴ Μίλενα, μτφρ. Τέα Ἄνεμογιάννη, Κέδρος, 1987.
- Γράμματα στὴν Ὅττλα, μτφρ. Τέα Ἄνεμογιάννη, Κέδρος, 1998.
- Γράμμα στὸν πατέρα, μτφρ. Ἀλέκος Σαρδῆς, Δαμιανός.
- Γράμμα στὸν πατέρα, μτφρ. Φαίδων Καλαμαρᾶς, Νεφέλη, 1996.
- Γράμμα στὸν Πατέρα, μτφρ. Γιώργος Βασιλάκος-Ἄντα Γαρμπτῆ, Ἐλεύθερος Τύπος, 2002.
- Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα, μτφρ. Ἀλέξανδρος Κυπριώτης, Ἰνδικτος, 2003.
- Ἡ Ἀμερική, μτφρ. Τέα Ἄνεμογιάννη, Θεμέλιο, 1987.
- Ἡ ἀπόρριψη. 13 Ἀνέκδοτα διηγήματα, μτφρ. Γιώργος Βαμβαλῆς, Ἐπίκουρος, 1971.
- Ἡ Γέφυρα καὶ ἄλλα κείμενα, μτφρ. Ἰωάννης Κωνσταντάκης, Ὑψίλον, 1992.
- Ἡ δίκη, μτφρ. Γιάννης Βαλοῦρδος, Γράμματα, 1991.
- Ἡ Δίκη, μτφρ. Δημήτρης Δήμου, Ροές, 2002.
- Ἡ μεταμόρφωση, μτφρ. Ἐλένη Καλκάνη, Δαμιανός.
- Ἡ μεταμόρφωση, μτφρ. Τέα Ἄνεμογιάννη, Γαλαξίας, 1962.
- Ἡ μεταμόρφωση, μτφρ. Κώστας Προκοπίου, Γράμματα, 1982.
- Ἡ μεταμόρφωση-Ὁ πύργος-Ἀμερική, μτφρ. Βασίλης Τομανᾶς, Ἐξάντας, 1989.
- Ἡ μεταμόρφωση, μτφρ. Δημήτρης Δήμου, Ὑπερίων, 1996.
- Ἡ μεταμόρφωση, μτφρ. Μαργαρίτα Ζαχαριάδου, Ἐκδόσεις Πατάκη, 1996.
- Ἡ μεταμόρφωση, μτφρ. Δημήτρης Στ. Δήμου, Ροές, 2001.
- Ἡ σιωπὴ τῶν σειρήνων καὶ ἄλλα διηγήματα, μτφρ. Γιώργος Κώνστας, Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος, 1989.
- Ἡ σωφρονιστικὴ ἀποικία, μτφρ. Μαρία Ἀγγελίδου, Κέδρος, 1995.
- Κομμάτια ἀπὸ τετράδια καὶ σκόρπια φύλλα, μτφρ. Γιώργος Βαμβαλῆς, Ἐπίκουρος, 1982.
- Ὁ ἀγνοούμενος (Ἀμερική), μτφρ. Βασίλης Πατέρας, Ροές, 2004.
- Οἱ γιοί. «Ἡ κρίση»-«Ὁ Θερμαστῆς»-«Ἡ μεταμόρφωση», μτφρ. Ἀλέξανδρος Κυπριώτης, Ἰνδικτος, Ἀθήναι, 2005.
- Ὁ ξαφνικὸς περίπατος. Ἐκλεκτὲς Ἱστορίες, μτφρ. Σπαμάτης Τσέρπτης, Ἐκδόσεις Πατάκη, 1997.
- Ὁ πύργος, μτφρ. Κώστας Προκοπίου, Γράμματα, 1983.
- Ὁ πύργος, μτφρ. Ἀλέξανδρος Κοτζιάς, Κέδρος, 1995.
- Ὁ πύργος, μτφρ. Βασίλης Πατέρας, Ροές, 2005.
- Περιγραφή ἑνὸς ἀγῶνα, μτφρ. Μαρία Μέντζου, Ἐκδόσεις Νεφέλη, 1990.

Περιγραφή ενός Άγώνα-Στοχασμοί-Μικρά Διηγήματα, μτφρ. Μαριλένα Γεωργιάδη, Έκδόσεις Γνώση, 1982.

Πρῶτος Πόνος. Έκλεκτές Ίστορίες, μτφρ. Σταμάτης Τσέρτσης, Έκδόσεις Πατάκη, 1997.

Στὸ ὑπερῶο καὶ ἄλλα διηγήματα, μτφρ. Δημήτρης Δήμου, Νεφέλη, 1987.

Σωφρονιστικὴ ἀποικία καὶ ἄλλα διηγήματα, μτφρ. Δημήτρης Κωστελένος, Ἐλεύθερος Τύπος, 1995.

Τὰ ἡμερολόγια, μτφρ. Ἀγγέλας Βερυκοκάκη, Ἐξάντας, 1998.

Τὰ μπλέ τετράδια, μτφρ. Γιώργος Βαμβαλιῆς, Ἐπίκουρος, Ἀθήνα, 1982.

Τὸ κτίσμα, μτφρ. Ἀλεξάνδρα Ρασιδάκη, ἐκδ. ἼΑγρα, 2001.

Τὸ σινικὸ τεῖχος καὶ ἄλλα διηγήματα, μτφρ. Γιώργος Βαμβαλιῆς, Ἐπίκουρος, 1981.

Δ. ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ ΓΙΑ ΤΟΝ ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

The Kafka Project (<http://www.kafka.org>)

Διαδικτυακὸς τόπος κατασκευασμένος ἀπὸ τὸν Mauro Nervi, μεταφραστὴ ἔργων τοῦ Φράντς Κάφκα στὰ Ἰταλικά, καὶ τὴν Marianne Happ, καθηγήτρια Γερμανικῆς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πίζας, μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Πανεπιστημίου. Ὁ χρήστης μπορεῖ νὰ βρεῖ σχεδὸν τὸ σύνολο τῶν ἀπάντων τοῦ Φράντς Κάφκα ἀπὸ τὴ γερμανικὴ κριτικὴ ἔκδοση τῶν πρωτοτύπων χειρογράφων (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γράμματα καὶ τὶς ἐπιστολές), διάφορες μεταφράσεις ἔργων τοῦ Κάφκα σὲ ἄλλες γλώσσες καὶ ἄλλο πλούσιο ὕλικό.

Franz Kafka (<http://homepage.uibk.ac.at/homepage/c108/c10815/>)

Διαδικτυακὸς τόπος κατασκευασμένος ἀπὸ τὸν Werner Haas μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἴνσμπρουκ. Ὁ χρήστης μπορεῖ νὰ βρεῖ σχεδὸν τὸ σύνολο τῶν ἡμερολογιακῶν σημειώσεων καὶ τῶν γραμμάτων καὶ ἐπιστολῶν τοῦ Φράντς Κάφκα, μὲ βάση τὴν ἡμερομηνία συγγραφῆς τους.

Franz-Kafka-Website

(<http://www.geo.unibonn.de/members/pullmann/kafka/>)

Διαδικτυακὸς τόπος κατασκευασμένος ἀπὸ τὸν Δρα Φυσικῆς Michael Pullmann, καθηγητὴ Γεωδυναμικῆς στὸ Πανεπιστήμιο Φρήντριχ Βίλχελμ τῆς Βόννης. Ὁ χρήστης μπορεῖ νὰ βρεῖ πλούσιο πληροφοριακὸ ὕλικό γιὰ τὸν Φράντς Κάφκα, καθὼς καὶ τὸ σύνολο τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου του καὶ τῶν ἡμερολογίων ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ Μάξ Μπρόντ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναζητήσῃ συγκεκριμένες φράσεις στὸ σύνολο τῶν γραπτῶν τοῦ Φράντς Κάφκα ποὺ δημοσιεύονται στὸν συγκεκριμένο διαδικτυακὸ τόπο.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΚΑΦΚΑ

- 1883 Ὁ Κάφκα γεννιέται στὶς 3 Ἰουλίου, στὴν Πράγα.
- 1889 Φοιτᾶ στὸ δημοτικὸ μέχρι τὸ 1893.
- 1896 13 Ἰουνίου, τελετὴ θρησκευτικῆς ἐνηλικίωσης.
- 1901 Φοιτᾶ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πράγας μέχρι τὸ 1906.
- 1902 23 Ὀκτωβρίου, πρώτη συνάντηση μετὸν Μάξ Μπρόντ.
- 1904-5 *Περιγραφή ἑνὸς ἀγώνα.*
- 1905 Ἰούλιος-Αὐγούστος, πρώτη ἐρωτικὴ σχέση στὶς διακοπὲς στὸ Τσουκμάντελ.
- 1906 Ἀπρίλιος-Σεπτέμβριος, ἐργάζεται στὸ δικηγορικὸ γραφεῖο τοῦ Ρίχαρντ Λαΐβυ. 18 Ἰουνίου, δίπλωμα Νομικῆς. Αὐγούστος, διακοπὲς γιὰ δευτέρη φορά στὸ Τσουκμάντελ. Ὀκτώβριος, ἀρχίζει τὴν πρακτικὴ του.
- 1907 Ἐνοῖξη, γράφει τὸ *Προστοιμασίες γάμου στὴν ἐξοχὴ*. Αὐγούστος, διακοπὲς στὸ Triesch, ὅπου συναντᾷ τὴν Χέντβικ Βάιλερ. Ὀκτώβριος, ἀρχίζει νὰ ἐργάζεται στὶς Assicurazioni Generali.
- 1908 Μάρτιος, τὰ πρῶτα κείμενά του δημοσιεύονται στὸν Ὑπερίωνα. Ἰούλιος, ἀρχίζει νὰ ἐργάζεται στὸ Ἴδρυμα.
- 1909 Δημοσιεύονται στὸν Ὑπερίωνα μέρη ἀπὸ τὸ *Περιγραφή ἑνὸς ἀγώνα*. Σεπτέμβριος, διακοπὲς στὴν Ρίβα καὶ Μπρέσα. Δημοσιεύεται στὴν ἐφημερίδα *Bohemia* τὸ ἄρθρο «Τὰ ἀεροπλάνα στὴν Μπρέσα».
- 1910 Ἀρχίζει νὰ κρατᾷ ἡμερολόγιο. Μάρτιος, δημοσιεύονται κι ἄλλα κομμάτια στὴν *Bohemia*. Ὀκτώβριος, ταξίδι μετὸν Μπρόντ στὸ Παρίσι. Δεκέμβριος, ταξίδι στὸ Βερολίνο.
- 1911 Καλοκαιρινὲς διακοπὲς στὴν Εὐρώπη καὶ στὸ Σανατόριο Erlenbach τῆς Ζυρίχης. Φθινόπωρο, ἀπὸ κοινῶ μετὸν Μπρόντ ἐργάζονται στὸ μυθιστόρημα *Ριχάρδος καὶ Σαμουήλ*. 4 Ὀκτωβρίου, πρώτη ἐπίσκεψη στὸ ἀνατολικοεβραϊκὸ θέατρο στὴν Πράγα. Χειμῶνας, ἐργάζεται στὴν πρώτη μορφή τοῦ *Ἀγνωσμένου*.
- 1912 18 Φεβρουαρίου, παρουσιάζει στὸ κοινὸ τὶς ἀπαγγελίες στὰ Γίντις τοῦ Γίτσακ Λαΐβυ. Ἰούνιος-Ἰούλιος, μετὸν Μπρόντ στὴν Λειψία καὶ Βαϊμάρη καὶ πρώτη συνάντηση μετὸς Ἔρνστ Ρόβολτ καὶ Κούρτ Βόλφ. Σανατόριο Γιουνγκχορν, στὰ ὄρη Χάρτς. 13 Αὐγούστου, συναντᾷ τὴν Φελίτσε Μπάουερ. 22 Σεπτεμβρίου, γράφει σὲ μιὰ νύχτα τὴν *Κρίση*. Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος, γράφει τὸν *Θερμαστὴ* καὶ ἀρχίζει μιὰ δευτέρη μορφή τοῦ *Ἀγνωσμένου*. Ὀκτώβριος, δημοσιεύεται στὸ περιοδικὸ *Herderblätter* τὸ *Μεγάλος θόρυβος*. Νοέμβριος-Δεκέμβριος, γράφει τὴν *Μεταμόρφωση*. Δεκέμβριος, δημοσιεύεται ἡ συλλογὴ *Παρατήρηση*.

- 1913 Ἔνοιξη, 2 ἐπισκέψεις στὴν Φελίτσε στὸ Βερολίνο. Δημοσιεύονται τὸν Μάιο ὁ *Θερμαστής*, τὸν Ἰούνιο, ἡ *Κρίση*. Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος, Τεργέστη, Βενετία, Ρίβα, συναντᾷ τὴν Γκέρτι Βάσνερ. 8-9 Νοεμβρίου, ἐπισκέπτεται τὴν Φελίτσε στὸ Βερολίνο.
- 1914 28 Φεβρουαρίου-1 Μαρτίου, ἐπισκέπτεται τὴν Φελίτσε στὸ Βερολίνο. Τὸ Πάσχα, ἀνεπίσημος ἀρραβῶνας μὲ τὴν Φελίτσε. 1η Μαΐου, ἡ Φελίτσε ἐπισκέπτεται τὴν Πράγα. 30 Μαΐου ἕως 2 Ἰουνίου, στὸ Βερολίνο γιὰ τὸν ἐπίσημο ἀρραβῶνα. 12 Ἰουνίου, διάλυση τοῦ ἀρραβῶνα. Αὐγούστος, ἀρχίζει νὰ δουλεύει στὴν *Δίκη*. Ὀκτώβριος, τελειώνει τὸν Ἀγνοούμενο καὶ γράφει τὴν *Σωφρονιστικὴ ἀποικία*. Δεκέμβριος, γράφει τὸ *Ὁ δάσκαλος τοῦ χωριοῦ*.
- 1915 17 Ἰανουαρίου, τελειώνει τὴν *Δίκη*. 23-24 Ἰανουαρίου, στὸ Μπόντεμπαχ μὲ τὴν Φελίτσε. Ἰανουάριος-Φεβρουάριος, γράφει τὸ *Μπλοῦμφελντ, ἓνας γηραιὸς ἐργήνης*. 23-24 Μαΐου, ταξίδι στὴν Ἑλβετία μὲ τὴν Φελίτσε καὶ τὴν Γκρέτε Μπλόχ. Ἰούνιος, στὸ Κάρλσμπατ μὲ τὴν Φελίτσε. Ἰούλιος, σανατόριο Φράνκεσταϊν στὸ Ρούμπουργκ. Νοέμβριος, δημοσιεύεται ἡ *Μεταμόρφωση*.
- 1916 Ἀπρίλιος, στὸ Κάρλσμπατ. 3-12 Ἰουλίου, μὲ τὴν Φελίτσε στὸ Μαριενμπατ καὶ Φράντσενσμπατ. 10-12 Νοεμβρίου, στὸ Μόναχο. 26 Νοεμβρίου, ἀρχίζει νὰ γράφει στὴν ὁδὸ Ἀλχημιστῶν ἱστορίες ποὺ θὰ συμπεριληφθοῦν στὸ *Ἐνας ἀγροτικὸς γιατρός*.
- 1917 Μάρτιος, μετακομίζει στὸ Μέγαρο Σαϊνμπορν. Ἔνοιξη, γράφει τὸ *Μιὰ Αὐτοκρατορικὴ ἀγγελία καὶ Ὁ κυνηγὸς Γράκχος*. Καλοκαίρι, ἀρχίζει μαθήματα Ἑβραϊκῶν καὶ γράφει τὸ *Μιὰ ἀνακοίνωση σὲ μιὰ ἀκαδημία*. Ἰούλιος, στὴν Πράγα γιὰ τὸν δεῦτερο ἀρραβῶνα μὲ τὴν Φελίτσε. Δημοσιεύονται τὰ *Ἐνα παλαιὸ χειρόγραφο καὶ Μιὰ ἀδελφοκτονία* στὸ *Marsyas*. 9 Αὐγούστου, πρώτη αἰμόπτυση. Σεπτέμβριος, μετακομίζει πίσω στὸ διαμέρισμα τῶν γονιῶν του καὶ διάγνωση φυματίωσης. Ἔαδια 3 μηνῶν. Πηγαίνει στὸ Τσύραου μέχρι τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1918. 20-21 Σεπτεμβρίου, ἡ Φελίτσε ἐπισκέπτεται τὸ Τσύραου. Ὀκτώβριος, τὸ *Τσακάλια καὶ Ἄραβες* δημοσιεύεται στὸ *Der Jude*. Δεκέμβριος, διάλυση τοῦ δευτέρου ἀρραβῶνα του μὲ τὴν Φελίτσε.
- 1918 Ἀπρίλιος, φεύγει ἀπὸ τὸ Τσύραου γιὰ τὴν Πράγα. Μάιος, ἐπιστρέφει στὸ Ἴδρυμα. 30 Νοεμβρίου, στὸ Σέλεξεν.
- 1919 Συναντᾷ τὴν Γιούλιε Βόρυτσεκ στὸ Σέλεξεν. Τέλη Μαρτίου, ἐπιστρέφει στὴν Πράγα. Καλοκαίρι, ἀρραβωνιάζεται μὲ τὴν Γιούλιε. Φθινόπωρο, δημοσιεύεται τὸ *Ἐνας ἀγροτικὸς γιατρός*. Νοέμβριος, ματαιώνεται ὁ γάμος μὲ τὴν Γιούλιε. 21 Νοεμβρίου, ἐπιστρέφει στὸ γραφεῖο.
- 1920 Ἀρχίζει τοὺς ἀφορισμούς, τοὺς ἐπονομαζόμενους Αὐτός. Ἀπρίλιος, Μεράνο,

- ἀλληλογραφία με τὴν Μίλενα. Ἰούλιος, διαλύει τὸν ἀρραβώνα με τὴν Γιούλιε. 8 Αὐγούστου, ἐπιστρέφει στὸ διαμέρισμα τῶν γονιῶν του. 14-15 Αὐγούστου, συνάντηση στὸ Γκμύντ με τὴν Μίλενα. Δεκέμβριος, στὸ Matliary μέχρι τὸν Αὐγούστο τοῦ 1921.
- 1921 3 Φεβρουαρίου, συναντᾷ τὸν Ρόμπερτ Κλόπστοκ. Αὐγούστος, ἐπιστρέφει στὴν δουλειά. Σεπτέμβριος, συναντᾷ τὴν Μίλενα στὴν Πράγα καὶ τῆς δίνει τὰ ἡμερολόγιά του. 31 Ὀκτωβρίου, ἄδεια γιὰ εἰδικὴ θεραπεία.
- 1922 27 Ἰανουαρίου, 3 ἑβδομάδες στὸ Σπίντελμύλε. Φεβρουάριος, γράφει τὸ *Ἔνας καλλιτέχνης τῆς πείνας καὶ ἀρχίζει* νὰ δουλεύει στὸν Πύργο. Ἰούνιος, στὸ Planá. Ἰούλιος, συνταξιοδοτεῖται ἀπὸ τὸ Ἴδρυμα καὶ γράφει τὸ *Ἐξερευνήσεις ἐνὸς σκύλου*. 20 Αὐγούστου, ἐγκαταλείπει τὸν Πύργο. Ὀκτώβριος, δημοσιεύεται τὸ *Ἔνας καλλιτέχνης τῆς πείνας* στὸ *Die Neue Rundschau*. Νοέμβριος-Δεκέμβριος, κλινήρης.
- 1923 Μάιος, στὸ Dobřichovice. Ἰούνιος, τελικὴ συνάντηση με τὴν Μίλενα. Ἰούλιος-Αὐγούστος, στὸ Μύριτς, ὅπου συναντᾷ τὴν Ντόρα Ντιάμαντ. Μέσα Αὐγούστου-Σεπτέμβριος, στὸ Σέλεξεν. 24 Σεπτεμβρίου, μετακομίζει στὸ Βερολίνο καὶ ζεῖ με τὴν Ντόρα. Ὀκτώβριος-Δεκέμβριος, γράφει τὸ *Μιά μικρὸσωμη γυναίκα καὶ Τὸ κτίσμα*.
- 1924 Φεβρουάριος, ἀλλάζει σπιτί στὸ Βερολίνο. Μέσα Μαρτίου, ἐπιστρέφει στὴν Πράγα καὶ γράφει τὸ *Γιοζεφίνε ἢ τραγουδίστρια ἢ Ὁ λαὸς τῶν ποντικῶν*. Μάρτιος, σανατόριο Wiener Wald, κοντὰ στὸ Πέρνιτς, καὶ διάγνωση φυματίωσης τοῦ λάρυγγα. Μέσα Ἀπριλίου, σὲ κλινικὴ στὴν Βιέννη. Μάιος, ὁ Κλόπστοκ καὶ ἡ Ντόρα φροντίζουν τὸν Κάφκα. 3 Ἰουνίου, ὁ Κάφκα πεθαίνει στὸ Κήρλινγκ. 11 Ἰουνίου, ἐνταφιάζεται στὴν Πράγα.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΩΝ

[Στὸ Εὐρετήριο δὲν συμπεριλήφθησαν τὰ λήμματα: Κάφκα, Μίλενα, Μπρόντ, Ντόρα καὶ Φελίτσε. Οἱ τίτλοι τῶν ἔργων τοῦ Φ. Κάφκα ἀναφέρονται εἴτε καὶ στὶς δύο γλῶσσες εἴτε μόνον στὰ Ἑλληνικά, καὶ ἐμφαίνονται στὸ Εὐρετήριο μὲ πλάγια γράμματα.]

- Ἄβρααμ καὶ Ἰσαὰκ 354, 472
 Ἄινσταίν, Ἄλμπερτ 86
 Ἄιςνερ, Μίντσε 377, 425, 435, 452
 Ἄλφρεντ (θεῖος) 27, 28, 67, 94, 133, 142, 167, 171, 238, 393
 Ἀμερικὴ (Ὁ ἀγνοούμενος) 18, 96, 150, 187, 291, 367, 507, 508
 Ἀμιέλ, Ἄννα (θεία) 91
 Ἄννα (Pouzarová, Anna) 73
 Ἄννα, ἀδελφὴ νοσοκόμα 491
 Ἄνταμ 26
 Αὐτός 375, 512
- Βάγκενμπαχ 80, 81, 155
 Βάγκνερ, Ρίχαρντ 47
 Βαίς, Ἔρνστ 245, 254, 262, 268, 278, 285, 311, 389, 465
 Βάλλι 167, 183, 206, 232, 283, 289, 307, 311, 320
 Βάσνερ, Γκέρτι 256, 286, 512
 Βέλτς, Λίτσε 244
 Βέλτς, Φέλιξ 150, 214, 217, 244, 251, 263, 313, 359, 465, 479, 486
 Βέρφελ, Φράντς 86, 87, 195, 196, 249, 251, 417, 418, 444, 445
 Βόρτσεκ, Γιούλιε 361, 362, 363, 364, 369, 370, 371, 374, 379, 383, 384, 385, 386, 387, 389, 391, 392, 393, 512, 513
- Γιάκομπ (Λαίβυ) 22, 27
- Γιάνους, Γκούσταβ 65, 411
 Γιόζεφινε, ἡ τραγουδίστρια ἢ Ὁ λαὸς τῶν ποντικῶν 430, 449, 481, 483, 513
 Γιούλιε (θεία) 91
 Γιούλιε (μητέρα) 26, 27, 28, 29, 31, 32, 58, 174, 185, 240, 241, 271, 277, 281, 283, 361
 Γκαίτε 52, 77, 81, 150, 151, 152, 153, 260
 Γκέρτι (κόρη τῆς Ἄλλι) 81, 248, 252, 453
 Γκόγκολ 312
 Γκρέτε (Kirchner) 154, 155
 Γκριλλπάρτσερ, Φράντς 77, 159, 164, 243, 244, 259, 325, 391
 Γκρός, Ὄττο 404, 418
- Ἐκερμαν, Ἄλλι 77
 Ἐλλιστ 95
 Ἐνα ὄνειρο 334
 Ἐνα παλαιὸ χειρόγραφο 512
 Ἐνας ἀγροτικὸς γιατρός 169, 335, 340, 345, 356, 359, 362, 371, 372, 417, 447, 495, 512
 Ἐνας καλλιτέχνης τῆς πείνας 430, 437, 447, 448, 449, 481, 483, 488, 513
 Ἐντεκα γιοὶ 373
 Ἐντουάρντοβα 111, 112
 Ἐξερευνήσεις ἐνὸς σκύλου 477, 513
 Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα 11, 12, 23, 29, 52, 53, 55, 58, 59, 112, 127, 128, 135, 145, 170, 286, 301, 302, 348, 364, 365, 367, 368, 377, 390, 391, 405, 489, 502, 508

- Ήρενσταϊν, Ήλμπερτ 422 426, 435, 436, 439, 441, 444, 453, 457,
 Ήρνα (Μπάουερ, ἀδελφή τῆς Φελίτσε) 463, 464, 470, 471, 478, 480, 481, 484,
 281, 288, 313 485, 488, 491, 493, 513
 Ήστερ (μητέρα τῆς μητέρας τοῦ Κάφκα) Κράους, Κάρλ 478
 27
 Εὐθόνη (βλ. Ήνας ἀγροτικός γιατρός) Λαίβυ, Γίτσακ 135, 136, 138, 139, 140, 148,
 Ήχτ, Οὔγκο 48 171, 226, 251, 255, 401, 511
 Λαίβυ, Δρ 467
 Ζάλβετερ, Ήμμου 443, 457, 465, 470
 Ζάουερ, Ήουγκουστ 61 Μάζαρυκ, Τόμας 36, 37, 360
 Ζήγκφερντ (θεῖος) 50, 51, 345, 421, 479, Μάνν, Τόμας 77, 496
 480, 481 Μαρκουῤζε 25
 Ζίντ, Άντρέ 82 Μάρσνερ, Ρόμπερτ, Δρ 197, 243
 Μεγάλος θόρυβος 182, 183, 511
 Ή γέφυρα 332, 508 Μέυρινκ, Γκούσταβ 86, 92
 Ή δίκη 12, 18, 104, 262, 287, 288, 290, 292, Μιά ἀδελφοκτονία 512
 297, 300, 301, 307, 495 Μιά ἀνακοίνωση γιὰ μιὰ ἀκαδημία 335
 Ή κρίση 11, 12, 168, 259, 297, 502, 508, 512 Μιά αὐτοκρατορική ἀγγελία 373
 Ή μεταμόρφωση 11, 12, 18, 96, 105, 187, Μιά μικρόσωμη γυναίκα 430, 466, 513
 297, 336, 373, 430, 502, 508 Μούζιλ, Ρόμπερτ 261, 318
 Ή σωφρονιστική ἀποικία 105, 262, 290, Μπάουερ, Κάρλ (πατέρας τῆς Φελίτσε)
 297, 298, 322, 327, 362, 447, 495, 508, 225, 241
 509, 512 Μπάουμ, Ήσκαρ 88, 188, 232, 353, 360,
 441, 452, 464
 Ήωσήφ Β΄ 25, 38, 39 Μπάουμερ, Φράντς 97, 104
 Μπάυρον 77
 Καμύ, Άλμπέρ 497 Μπέργκμαν, Οὔγκο 47, 48, 50, 61, 86, 452,
 Κανέττι, Ήλίας 180, 221, 267, 290, 317 453, 458
 Κάντ 86 Μπέρκοφ 189
 Κάρλοσ Δ΄ 333 Μπλάι, Φράντς 79, 400
 Κίρκεγκωρ 86, 239, 325, 347, 354, 355, «μπλέ τετραδία σέ ὄγδοο [σχημα]» 331,
 356, 417, 445 335, 346, 356, 509
 Κλάιστ, Χάνριχ φόν 81, 120, 167, 209, 219, Μπλοῦμφελντ, ἕνας γηραιὸς ἐργένης 307,
 239, 243, 255, 259, 401, 473 512
 Κλόπστοκ, Ρόμπερτ 417, 418, 419, 425, Μπλόχ, Γκρέτε 11, 154, 252, 253, 254, 255,
 256, 262, 263, 265, 267, 268, 269, 271,

- 273, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 288, 302, 360, 490, 512
- Μπλύερ, Χάνς 441
- Μπόρχες 95, 157
- Μποϋμπερ, Μάρτιν 265, 335, 354, 355
- Μποϋμπερ-Νόουμαν, Μαργκαρέτε 385, 416
- Μπράουνιγκ 312
- Μπρεντάνο 86
- Μπρόντ, Όττο 107, 116
- Μπρόντ, Σόφι 209, 210, 211, 317
- Μπροϋνο (εξαδελφος) 40
- Μύλσταϊν, Δρ 339
- Ναπολέων 201, 464
- Νίτσε 47, 50, 62, 250
- Ντ' Άννούντσιο, Γκαμπριέλε 108
- Ντοστογιέφσκυ 243, 259, 417, 419
- Ό άγνωσόμενος (Άμερική) 12, 18, 27, 150, 151, 156, 167, 173, 182, 187, 188, 203, 222, 259, 287, 290, 291, 292, 294, 296, 297, 314, 508, 511, 512
- Ό γιγάντιος τυφλοπόντικας 291
- Ό δάσκαλος του χωριού 291, 512
- Ό θερμαστής 11, 12, 222, 226, 255, 259, 291, 292, 293, 296, 297, 318, 383, 447, 495, 502, 508, 511, 512
- Ό καθαλάρης του κουβᾶ 332
- Ό κυνηγός Γράκχος 246, 332, 333, 512
- Ό πύργος 12, 18, 63, 96, 274, 275, 292, 412, 436, 437, 438, 439, 441, 443, 444, 445, 449, 495, 508, 509, 513
- Ό φύλακας του τάφου 332
- Ό χτύπος στην πύλη της αύλης 332
- «οί άφορισμοί του Τσύραου» 346
- Οί γιοί 12, 96, 171, 188, 222, 292, 297, 502, 508
- Όλσεν, Ρεγκίνε 239
- Όττλα 11, 32, 169, 174, 183, 187, 190, 210, 214, 230, 233, 237, 274, 278, 310, 313, 318, 319, 325, 327, 328, 335, 336, 337, 338, 339, 342, 343, 344, 348, 349, 353, 361, 363, 364, 367, 371, 383, 384, 395, 398, 406, 409, 410, 416, 419, 420, 421, 440, 441, 444, 462, 464, 465, 472, 476, 487, 497, 507
- Οϋτίτις, Έμιλ 49, 69
- Παρατηρήσεις για την άμαρτία, τόν πόνο, την έλπίδα και τόν άληθινό δρόμο 346
- Παρατήρηση 101, 113, 142, 158, 168, 197, 198, 204, 244, 447, 449, 495, 511
- Πειρασμός στο χωριό 274, 275
- Πέπα 416, 417, 424, 441, 465, 472, 476
- Περιγραφή ενός άγώνα 78, 79, 82, 83, 99, 107, 332, 509, 511
- Πλάτων 155, 325, 419
- Ποινές 297, 322
- Πόλλακ, Έρνστ 379, 393, 394, 451
- Πόλλακ, Όσκαρ 67, 68, 69, 70, 71, 76, 79, 84, 251
- Πουτσίνι, Τζάκομο 108
- Πρό του νόμου 304, 310, 495
- Προετοιμασίες γάμου στην έξοχή 99, 511
- Πρωτος πόνος 430, 509
- Ραββίνος του Belz 320
- Ραββίνος του Ger 460
- Ραϊσλερ, Τίλε 470
- Ρακίνας 125
- Ρίλκε, Ράινερ Μαρία 80, 87, 327

- Ριχάρδος και Σαμουήλ* 125, 144, 151, 511
Ροδόλφος Β΄ 328, 329
Ρότ, Γιόζεφ 127
Ροϋντολφ (θεός) 27, 28, 145, 433

Σβάνιμπουργκ, Δρ 90, 225
Σίλλερ 144, 153, 155, 462
Σίνγκερ, Ίσαάκ Μπάσεβις 136
Σοπενάουερ 62
Στάνερ, Ροϋντολφ 121, 122
Σταϊσλ 180
Στῆβενς 95
Στίφτερ 81
Στό χτίσιμο του σινικού τείχους 246, 332
Στρίντμπεργκ 285, 312, 313
Στύντλ, Όλγκα (πανσιόν) 360, 361, 363, 370, 409
Συνέχεια τῆς συνομιλίας μεταξύ του χροῦ και του προσευχόμενου 83
Συνομιλία με τὸν μεθυσμένο 158
Συνομιλία με τὸν προσευχόμενο 158

Τὰ ἀεροπλάνα στην Μπρέσα 107, 511
Τζόυς, Τζέιμς 68, 261, 450
Τῆμπεργκερ 362, 451
Τὸ κτίσμα 466, 476, 477, 509, 513
Τολστόι 429
Τσακάλια και ἸΑραβες 335, 373, 512
Τσέχωφ 438

Adler, Paul 400
Arnold, Mathew 105
Auguste 155
Avenarius, Ferdinand 47

Barry, du 77

Τσίσσικ 141, 148

Φάιγκλ, Φρήντριχ 104
Φέλιξ (γιὸς τῆς ἸΕλλι) 232, 453
Φίχτε 86
Φλωμπέρ 78, 152, 155, 157, 179, 185, 207, 240, 243, 259, 312, 313, 325, 347
Φόρμπεργκερ 410
Φρόντ 169, 326, 404
«φύλλα συνομιλίας» 488

Χάινε 186
Χάνσεν, Θεόφιλος 244
Χέγκελ 86
Χέμπελ, Φρήντριχ 208, 209, 473
Χέντβικ 93, 94, 97, 98, 100, 511
Χέρμαν (πατέρας) 23, 24, 26, 28, 29, 31, 35, 36, 39, 42, 44, 46, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 91, 100, 128, 129, 130, 132, 133, 135, 137, 139, 170, 189, 190, 191, 200, 240, 274, 292, 349, 365, 366, 367, 369, 410, 443, 489, 493
Χέρμαν, Κάρλ 132, 133, 173, 283, 336
Χέρσελ (πατέρας τῆς Ντιάμαντ) 460
Χέρτσεν 312
Χίλσνερ 37
Χούς, Γιάν 392

Ωντεν, Γ. Χ. 497

Baum, Oskar 43
Baumer, Franz 45, 82, 97, 104, 504
Beck, Δρ 486
Beck, Hermine 364
Beck, Moritz 44
Beim Bau der chinesischen Mauer 246, 332

- Bérence, Fred 64
 Bergmann, Hugo 47
 Berkoff, Steven 189, 504
Beschreibung eines Kampfes 83, 291, 307, 332, 375, 466, 477, 503
Betrachtung 101, 142, 158, 167, 180, 195, 198, 259, 318, 447
 Blavatsky, Madame 86
 Blei, Franz 79, 100
 Blériot, Louis 108
 Bloch, Grete 252
 Blüher, Hans 249, 250, 251
Blumfeld, ein älterer Junggeselle 307
 Brand, Adolf 250
 Brenner, Josef Chaim 470
 Brentano, Franz 86
 Brünningen, Flesch von 266
 Buber, Martin 207
 Buber-Neumann, Margarete 379, 390, 416, 495, 504
 Busse, Δρ 479
- Canetti, Elias 180, 221, 267, 290, 317, 341, 504, 505
 Cohen, Gary 38, 40, 505
 Curtiss, Glenn 108
- Das Schloß* 12, 18, 63, 501
Das Urteil 54, 55, 96, 137, 168
 David, Josef 328
Der Gruftwächter 332
Der Jäger Gracchus 246, 332
Der Kübelreiter 332
Der Proceß 12, 18, 300, 501, 502
Der Riesenmaulwurf 291
Der Schlag am Hoftor 332
- Der Verschollene* 12, 18, 150, 502
Die Aeroplane in Brescia 107, 108
Die Brücke 332
Die Verwandlung 96, 187
 Dilthey, Wilhelm 260
- Eckhart, Meister 72
 Ehrenstein, Albert 244
Ein Hungerkünstler 430, 481
Ein Landarzt 335, 371, 373
Ein Traum 334
 Eisner, Minze 363
 Eisner, Pavel 21, 41, 42, 82, 505
Erstes Leid 430
 Eysoldt, Gertrude 207
- Fanta, Berta 20
 Fechner, Gustav 72
 Feigl, Ernst 322
 Feigl, Friedrich 104
 Forberger, Jolan 409
 Frynta, Emmanuel 43, 82, 505
 Fuchs, Rudolf 340
- Gabriele (Elli) 32
 Georg (ἀδελφὸς τοῦ Κάφκα) 32
 Gerloff (δεσποινίδα) 155
 Goldfaden, Abraham 135
 Goldschmidt (Μαντὰμ) 88
 Goldschmied (καθηγητήης) 61
 Gordimer, Nadine 365, 505
 Gottwald, Adolf 46
 Grabbe 77
 Graetz, Heinrich 140
 Grillparzer, Franz 61, 244
 Gross, Otto 249

ΚΑΦΚΑ

- Großer Lärm* 182, 183
 Gschwind, Emil 46
 Gütling, Alois 103

 Haas, Willy 86, 151, 503
 Hajek, Marcus 483
 Hardt, Ludwig 117, 417
 Hebbel, Friedrich 76
 Hebel, Johann Peter 61, 473
 Hecht, Hugo 44
 Heinrich (ἀδελφὸς τοῦ Κάφκα) 32
 Heller, Erich 82, 253, 501, 503, 505
 Hermann, Karl 117
 Hermann, O. 430
 Herschel (πατέρας τῆς Ντιάμαντ) 460
 Herzl, Theodor 461
 Hilsner, Leopold 36
Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande 99,
 331, 346, 503
 Hoffmann, Δρ 485
 Hruza, Agnes 36
 Huxley, Aldous 495, 496, 505

 Illowý, Rudolf 47
In der Strafkolonie 105, 290, 298

 Janáček 353, 480
 Janouch, Gustav 65
 Julie (θεία) 22, 23
 Just, Adolf 154

 Kafka, Hermann 22
 Kafka, Jacob 21
 Kastil, Alfred 86
 Kaufmann (θεσποινίδα) 134
 Kirchner, Grete 153

 Kirchner, Ludwig 266
 Kisch, Egon Erwin 69
 Kisch, Paul 69
 Kleist, Heinrich von 61
 Klemperer, Otto 87
 Klopstock, Robert 417, 418, 506
 Klug, Flora 133
 Knoll, Δρ 329
 Koch, Ludwig von 247
 Kohn, Hans 214
 Kölwel, Gottfried 327
 Kowaleski, Gerhard 86
 Krasnapolski 72
 Kraus, Karl 441
 Kraus, Oskar 86
 Kreitner, Leopold 82, 87, 88, 505
 Krofta, V. K. 103
 Kyast 207

 Lahmann, Δρ 69
 Langer, Georg Mordechai 314
 Lasker-Schüler, Else 87
 Lateiner, Joseph 133
 Laube, Heinrich 244
 Lehmann, Siegfried 323
 Leppin, Paul 80
 Levi, Primo 157
 Löw, ραββίνος 37
 Löwy, Alfred 27
 Löwy, Esther 27
 Löwy, Jizchak 135
 Löwy, Josef 27
 Löwy, Richard, Δρ 92
 Löwy, Rudolf 27
 Lublinski, Samuel 323

- Mann, Heinrich 92
 Mares, Michael 85
 Markert, Hans 44
 Marschner, Robert 186
 Martý, Anton 86
 Masaryk, Thomáš 36
 Menczel-Ben-Tovim, Puah 451, 457, 470
 Meyrink, Gustav 80
 Mondt, Eugen 327
 Mühlstein, Δρ 338
 Muir, Edwin 367, 368, 495, 496, 497
 Muir, Willa 495, 496, 497
 Musil, Robert 45
- Nathan 28
 Němcová, Božena 52
 Neumann, Δρ 486
 Nijinsky 207
- Odstrčil, Bedřich 383, 420
 Ottilie (Ottla) 32
- Pawel, Ernst 32, 37, 506
 Pepa 416
 Pfohl, Eugen 131
 Philippe, Charles-Luis 438
 Pick, Friedel 339
 Pick, Otto 151, 226
 Platowski, Franziska 22
 Pollak, Ernst 379
 Pollak, Oskar 47
 Porias, Adam 26, 27
 Pouzarová, Anna 72
 Přebíram, Ewald 47
 Přebíram, Otto 205
 Pulver, Max 327
- Rehberger, Angela (Alice) 313
 Reiß, Fanny 308
 Rinteln 72
 Ripellino, Angelo Maria 328
 Robitschek, Selma 50
 Rosenfeld, Morris 150
 Rössler, Tile 458
 Roth, Joseph 25, 26, 127, 506
 Rowohlt, Ernst 152
 οἶκος Rowohlt 204
 Roženka 335, 338
- Salveter, Emmy 412
 Sauer, August 61
 Schäfer, Wilhelm 144
Schakale und Araber 335, 373
 Schnitzer, Moriz 123
 Schnitzler 117
 Schocken, Wolfgang 252
 Schweinburg, Ludwig 89
 Seelig, Carl 463
 Siegfried (θεῖος) 27
 Singer (καθηγητήτης) 72
 Singer, Isaac Bashevis 136, 506
 Singer, Miriam 362
 Slavicek, Karel 85
 Starke, Ottomar 315
 Stauffer, Karl 144
 Steiner, Rudolf 86
 Sternheim, Carl 79, 315
 Stifter, Adalbert 61
 Stoessl, Otto 179
 Stössinger, Felix 245
 Strelinger, Leopold 410
 Szinay (Der Krauschauer) 410, 411, 417, 418
 Szontagh, Miklós von 410

ΚΑΦΚΑ

- Teweles, Heinrich 81
Thieberger, Friedrich 20, 362
Tschissik, Mania 139
- Ulbrich (καθηγητή τής) 72
Urzidil, Johannes 17, 507
Utitz, Emil 46
- Valerie (Valli) 32
Vanek, Zdenko 46, 47
Verantwortung (ελ. *Ein Landarzt*)
Vor dem Gesetz 290, 495
- Wasner, Gerti 247
Weber, Alfred 91
Wedekind, Frank 92
Weiler, Hedwig Therese 93
Weltsch, Felix 81, 82, 507
Weltsch, Lise 210
Werfel, Franz 82
Wiegler, Paul 195
Wilson, Edmund 156, 157, 507
Wohryzek, Julie 360
Wolff, Karl 152
- Zelesná, Marta 41

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ	7
ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΩΝ	11

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ ΠΡΑΓΑ

1.	17
2.	31
3.	45
4.	61
5.	79
6.	95
7.	111
8.	127
9.	147

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ ΦΕΛΙΤΣΕ

10.	163
11.	187
12.	203
13.	219
14.	237
15.	259
16.	283
17.	307
18.	331

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ ΜΙΛΕΝΑ

19.	353
20.	375
21.	393
22.	409
23.	425
24.	441

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ
ΝΤΟΡΑ

25.	457
26.	475
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	493
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	499
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	501
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΚΑΦΚΑ	509
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΩΝ	513

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΝΙΧΟ
LAS MURRAY ΚΑΦΚΑ ΣΕ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΞΕΝΟΦΩΝ
ΤΑ ΚΟΜΝΗΝΟΥ & ΑΛΕΞ
ΑΝΔΡΟΥ ΚΥΠΡΙΩΤΗ ΣΤΟΙ
ΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΣΕ
ΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΣΤΟ ΤΥ
ΠΟΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ
ΤΗΣ ΙΝΔΙΚΤΟΥ ΤΙΣ ΔΙΟΡ
ΘΩΣΕΙΣ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ
Ο ΠΕΤΡΟΣ ΓΙΑΡΜΕΝΙΤΗΣ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΤΗΝ ΔΕΚΑ
ΛΟΓΟΣ Ε.Π.Ε. ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟ
ΔΕΤΗΘΗΚΕ ΣΤΟ LIBRO
D'ORO ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟ
ΤΟΥ 2005 ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑ
ΣΜΟ ΤΗΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ

Άριθμός Έκδοσεως: **209**
Άντίτυπα Α' Έκδοσεως: 2.000

